

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ (πέμπτο πενταμελές τμήμα)
της 6ης Ιουνίου 2002*

Στην υπόθεση Τ-342/99,

Airtours plc, εκπροσωπούμενη από τους J. Swift, QC, και R. Anderson, barrister, M. Nicholson, τις J. Holland και A. Gomes da Silva, solicitors, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο,

προσφεύγουσα,

κατά

Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενης από τον R. Lyal, με τόπο επιδόσεων στο Λουξεμβούργο,

καθής,

που έχει ως αντικείμενο προσφυγή ακυρώσεως της αποφάσεως C(1999) 3022 τελικό της Επιτροπής, της 22ας Σεπτεμβρίου 1999, με την οποία μια συγκέντρωση επιχειρήσεων κηρύσσεται ως ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά και με τη Συμφωνία ΕΟΧ (υπόθεση IV/M.1524 — Airtours/First Choice), δημοσιευθείσα με τον αριθμό 2000/276/ΕΚ (ΕΕ 2000, L 93, σ. 1),

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
(πέμπτο πενταμελές τμήμα),

συγκείμενο από την P. Lindh, Πρόεδρο, τους R. García-Valdecasas, J. D. Cooke, M. Βηλαρά, N. J. Forwood, δικαστές,

γραμματέας: J. Palacio González, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της προφορικής διαδικασίας της 11ης Οκτωβρίου 2001,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

Πραγματικά περιστατικά και διαδικασία

- 1 Στις 29 Απριλίου 1999, η βρετανική εταιρία Airtours plc, η οποία ασκεί κυρίως δραστηριότητες στην οργάνωση ταξιδίων και στην παροχή υπηρεσιών για οργανωμένες διακοπές, ανήγγειλε την πρόθεσή της να αποκτήσει το σύνολο του κεφαλαίου ενός από τους ανταγωνιστές της, της βρετανικής επιχειρήσεως οργάνωσης ταξιδίων First Choice plc.

- 2 Την ίδια ημέρα, η Airtours κοινοποίησε στην Επιτροπή αυτό το σχέδιο συγκεντρώσεως σύμφωνα με το άρθρο 4 του κανονισμού (ΕΟΚ) 4064/89 του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1989, για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (ΕΕ L 395 σ. 1, διορθωτικό στην ΕΕ 1990, L 257, σ. 13), όπως τροποποιήθηκε τελευταία με τον κανονισμό (ΕΚ) 1310/97 του Συμβουλίου, της 30ής Ιουνίου 1997 (ΕΕ L 180, σ. 1) (στο εξής: κανονισμός 4064/89).

- 3 Με απόφαση της 3ης Ιουνίου 1999, η Επιτροπή έκρινε ότι η πράξη συγκεντρώσεως δημιουργεί σοβαρές αμφιβολίες ως προς το συμβιβαστό της με την κοινή αγορά και αποφάσισε να κινήσει τη διαδικασία εμπεριστατωμένης εξετάσεως, σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού 4064/89.

- 4 Στις 9 Ιουλίου 1999, η Επιτροπή διαβίβασε στην προσφεύγουσα ανακοίνωση των αιτιάσεων, σύμφωνα με το άρθρο 18 του κανονισμού 4064/89, στην οποία εξέθετε τους λόγους για τους οποίους έκρινε, εκ πρώτης όψεως, ότι η σχεδιαζόμενη πράξη θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς. Η προσφεύγουσα απάντησε σ' αυτή την ανακοίνωση των αιτιάσεων στις 25 Ιουλίου 1999.

- 5 Η ακρόαση ενώπιον του συμβούλου ακροάσεων της Επιτροπής πραγματοποιήθηκε στις 28 και 29 Ιουλίου 1999, σύμφωνα με τα άρθρα 14, 15 και 16 του κανονισμού (ΕΚ) 447/98 της Επιτροπής, της 1ης Μαρτίου 1998, σχετικά με τις κοινοποιήσεις, τις προθεσμίες και τις ακροάσεις που προβλέπει ο κανονισμός 4064/89 (ΕΕ L 61, σ. 1).

- 6 Στις 7 Σεπτεμβρίου 1999, η προσφεύγουσα υπέβαλε σειρά δεσμεύσεων, σύμφωνα με το άρθρο 8, παράγραφος 2, του κανονισμού 4064/89, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα εξακριβωθέντα προβλήματα ανταγωνισμού.

- 7 Στις 9 Σεπτεμβρίου 1999, η συμβουλευτική επιτροπή για τις συγκεντρώσεις μεταξύ επιχειρήσεων συνήλθε και διατύπωσε τη γνώμη της επί της πράξεως συγκεντρώσεως και επί των δεσμεύσεων που πρότεινε η προσφεύγουσα.
- 8 Στις 15 Σεπτεμβρίου 1999 πραγματοποιήθηκε συνάντηση μεταξύ αντιπροσώπων της προσφεύγουσας και της Επιτροπής, μετά το πέρας της οποίας η προσφεύγουσα υπέβαλε οριστική πρόταση αναθεωρημένων δεσμεύσεων.
- 9 Με απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 1999 (υπόθεση IV/M.1524 — Airtours κατά First Choice) [απόφαση C(1999) 3022 τελικό, δημοσιευθείσα υπό τον αριθ. 2000/276/EK (ΕΕ 2000, L 93, σ. 1, στο εξής: Απόφαση)], η Επιτροπή κήρυξε την πράξη συγκεντρώσεως ασυμβίβαστη προς την κοινή αγορά και τη λειτουργία του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, βάσει του άρθρου 8, παράγραφος 3, του κανονισμού 4064/89, με την αιτιολογία ότι θα δημιουργήσει συλλογική δεσπόζουσα θέση στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς, που θα είχε ως αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται ο ανταγωνισμός εντός της κοινής αγοράς. Η Επιτροπή διευκρίνισε με την απόφαση ότι οι δεσμεύσεις που πρότεινε η Airtours στις 7 Σεπτεμβρίου 1999 δεν επαρκούσαν για να αποφευχθεί η δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, οι δε δεσμεύσεις που υποβλήθηκαν στις 15 Σεπτεμβρίου 1999 ήσαν εκπρόθεσμες για να ληφθούν υπόψη σ' αυτό το στάδιο της διαδικασίας.

Διαδικασία και αιτήματα των διαδίκων

- 10 Στις 2 Δεκεμβρίου 1999, η προσφεύγουσα άσκησε την παρούσα προσφυγή.

- 11 Κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή, το Πρωτοδικείο αποφάσισε να προχωρήσει στην προφορική διαδικασία. Στο πλαίσιο των μέτρων οργάνωσης της διαδικασίας, κάλεσε την Επιτροπή να προσκομίσει ορισμένα έγγραφα και να απαντήσει εγγράφως σε σειρά ερωτήσεων.

- 12 Με τα από 27 Ιουλίου 2001 και 3 Αυγούστου 2001 έγγραφα της Επιτροπής και με το από 31 Αυγούστου 2001 έγγραφο της προσφεύγουσας, οι διάδικοι ανταποκρίθηκαν στα μέτρα οργάνωσης της διαδικασίας που έλαβε το Πρωτοδικείο.

- 13 Οι διάδικοι αγόρευσαν και απάντησαν στις ερωτήσεις του Πρωτοδικείου κατά τη δημόσια συνεδρίαση της 11ης Οκτωβρίου 2001.

- 14 Η προσφεύγουσα ζητεί από το Πρωτοδικείο:
  - να ακυρώσει την Απόφαση,

  - να καταδικάσει την Επιτροπή στα δικαστικά έξοδα.

- 15 Η Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο:
  - να απορρίψει την προσφυγή,

— να καταδικάσει την προσφεύγουσα στα δικαστικά έξοδα.

Επί της ουσίας

- 16 Η προσφεύγουσα επικαλείται τέσσερις λόγους προς στήριξη της προσφυγής της. Ο πρώτος λόγος αντλείται από την ύπαρξη προφανών σφαλμάτων εκτιμήσεως στον ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντων και από την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ. Ο δεύτερος λόγος αντλείται από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89 και την παραβίαση της αρχής της ασφαλείας δικαίου καθόσον η Επιτροπή εξέτασε τη συγκεκριμένη περίπτωση εφαρμόζοντας μια νέα και εσφαλμένη έννοια της συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, καθώς και από την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ. Ο τρίτος λόγος αντλείται από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89 καθόσον η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η κοινοποιηθείσα πράξη συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση, καθώς και από την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ. Ο τέταρτος λόγος αντλείται από την παράβαση του άρθρου 8, παράγραφος 2, του κανονισμού 4064/89 και την παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας καθόσον η Επιτροπή δεν δέχθηκε τις δεσμεύσεις που πρότεινε η προσφεύγουσα.

Επί του πρώτου λόγου, που αντλείται από τον εσφαλμένο ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντων και την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ

A — Η Απόφαση

- 17 Όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντων στη δραστηριότητα των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό για τους βρετανούς καταναλωτές, τον μόνο που αμφισβητεί η προσφεύγουσα, η Απόφαση διακρίνει δύο χωριστές αγορές, εκείνη

των οργανωμένων διακοπών προς μακρινούς προορισμούς (στο εξής: διακοπές προς μακρινούς προορισμούς) και εκείνη των οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς (στο εξής: διακοπές προς κοντινούς προορισμούς). Συναφώς, στην Απόφαση διευκρινίζεται ότι στον τουριστικό κλάδο θεωρούνται ως μακρινοί προορισμοί όλοι οι προορισμοί που περιλαμβάνουν διάρκεια πτήσεως, με αναχώρηση από το Ηνωμένο Βασίλειο, αισθητά μεγαλύτερη των 3 ωρών, αποκλεισμένων των πτήσεων προς τα νησιά της ανατολικής Μεσογείου ή προς τα Κανάρια νησιά, οι οποίες μπορεί να διαρκέσουν σχεδόν 4 ώρες. Επομένως, όλοι οι ευρωπαϊκοί (ηπειρωτική χώρα και νησιά) και βορειοαφρικανικοί τόποι διακοπών εμπίπτουν στην κατηγορία των «κοντινών προορισμών», σε αντίθεση με τους προορισμούς που βρίσκονται, για παράδειγμα, στην Καραϊβική, στην Αμερική ή στη Νοτιοανατολική Ασία, για τους οποίους η διάρκεια των πτήσεων είναι αισθητά μεγαλύτερη (γενικώς υπερδιπλάσια) (αιτιολογικές σκέψεις 10 έως 13 της Αποφάσεως).

18 Στις αιτιολογικές σκέψεις 16 έως 28 της Αποφάσεως εκτίθενται οι λόγοι που οδήγησαν την Επιτροπή να θεωρήσει ότι οι διαφορές μεταξύ των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς και των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς είναι εντονότερες, στο επίπεδο του ανταγωνισμού, απ' ό,τι οι ομοιότητές τους, ώστε να δικαιολογούν την ύπαρξη χωριστών αγορών για την αποτίμηση της κοινοποιηθείσας συγκεντρώσεως. Οι λόγοι αυτοί είναι οι εξής:

- α) αφενός, η περιορισμένη υποκατάσταση μεταξύ των μακρινών και των κοντινών πτήσεων για τις αεροπορικές εταιρίες (και επομένως, για τις κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών), αν ληφθεί υπόψη η μικρή πιθανότητα χρησιμοποίησεως των ίδιων αεροπλάνων για τους κοντινούς προορισμούς και για τους μακρινούς προορισμούς, το κόστος εκμεταλλεύσεως των μεγάλων αεροπλάνων σε σχέση με εκείνο των μικρότερων αεροπλάνων και οι δυσχέρειες που οι αεροπορικές εταιρίες charters (περιλαμβανομένων και των εταιριών των μερών) οφείλουν να υπερβούν αν προσπαθήσουν να «αναδιαρθρώσουν ουσιαστικά τον στόλο [τους] για να είναι κατάλληλος τόσο για μακρινά όσο και για κοντινά ταξίδια», ήτοι: την αναγκαιότητα επενδύσεως κεφαλαίων, την ανάγκη χρόνου για να πράξουν τούτο και τη δυσχέρεια βραχυπρόθεσμης ενοικιάσεως αεροπλάνων στον βαθμό που οι εταιρίες charters (περιλαμβανομένων και των εταιριών των μερών) έχουν τα δικά τους αεροσκάφη ή τα μισθώνουν για σχετικά μεγάλες περιόδους (η πενταετής μίσθωση αποτελεί τον κανόνα) προκειμένου να μειώσουν το κόστος, να διατηρήσουν την ποιότητα και να διασφαλίσουν τη συνέχεια της προσφοράς (αιτιολογικές σκέψεις 16 έως 18 της Αποφάσεως).

β) αφετέρου, το γεγονός ότι, στα μάτια του τελικού καταναλωτή, υπάρχει μια σειρά σημαντικών διαφορών μεταξύ των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς και εκείνων προς μακρινούς προορισμούς:

— πρώτον, ως προς την εικόνα ή την ιδέα περί διακοπών: οι διακοπές προς μακρινούς προορισμούς φαίνονται περισσότερο εξωτικές και, επομένως, εκτιμώνται από τους ανύπανδρους και τα ζευγάρια χωρίς παιδιά· οι διακοπές προς κοντινούς προορισμούς, όπως είναι οι μεσογειακοί προορισμοί, ενδιαφέρουν μάλλον τις οικογένειες (αιτιολογική σκέψη 20 της Αποφάσεως)·

— δεύτερον, όσον αφορά τη χρονική στιγμή των διακοπών: οι διακοπές προς μακρινούς προορισμούς είναι λιγότερο προσαρμοσμένες στις ανάγκες των Βρετανών καταναλωτών οι οποίοι ταξιδεύουν οικογενειακά και οι οποίοι κάνουν τις περισσότερες οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό κατά την καλοκαιρινή περίοδο (από τα μέσα Ιουλίου έως το τέλος Αυγούστου περίπου), που συμπίπτει με τις σχολικές διακοπές (και, σε ορισμένες περιοχές, με τις ημερομηνίες κλεισίματος των επιχειρήσεων) (αιτιολογική σκέψη 20 της Αποφάσεως)·

— τρίτον, όσον αφορά τη διάρκεια της πτήσεως: η πολύ μεγαλύτερη διάρκεια της πτήσεως μπορεί επίσης να αποτρέψει ορισμένους καταναλωτές να επιλέξουν διακοπές προς μακρινό προορισμό, έστω και αν συγκρίνονται, υπό άλλες επόψεις, με τις διακοπές προς κοντινό προορισμό, για παράδειγμα από την άποψη του καιρού, της καταστάσεως, της τιμής, των θεωρήσεων των διαβατηρίων, των ιατρικών απαιτήσεων, κ.λπ. (αιτιολογική σκέψη 21 της Αποφάσεως)·

— τέταρτον, όσον αφορά την έλλειψη υποκαταστάσεως στο επίπεδο των τιμών μεταξύ κοντινών και μακρινών προορισμών: οι τιμές είναι αισθητά υψηλότερες για τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς και υπάρχει μόνον περιορισμένη σύγκλιση μεταξύ των τιμών των διακοπών αυτών και εκείνων

των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς συγκρίσιμου είδους. Αν οι τιμές των δύο ειδών διακοπών, ειδικότερα σε συγκεκριμένες περιόδους του έτους (για παράδειγμα, όταν ο καιρός είναι άσχημος), μπορούν ενίοτε να είναι οι ίδιες ή παραπλήσιες, αυτή η πολύ περιορισμένη αλληλοεπικάλυψη δεν αρκεί για να επηρεάσει τις τιμές στο σύνολο της αγοράς των κοντινών προορισμών, στον βαθμό που οι διακοπές προς τους σχετικούς μακρινούς προορισμούς δεν θεωρούνται ως πραγματικά υποκατάστατα παρά μόνον από ένα πολύ μικρό ποσοστό πελατών (αιτιολογικές σκέψεις 22 έως 26 της Αποφάσεως).

B — Επί του ορισμού της σχετικής αγοράς προϊόντων

- 19 Πρέπει, εκ προοιμίου, να τονιστεί ότι, εφόσον πρόκειται για την εφαρμογή του κανονισμού 4064/89 που προβλέπεται στην προκειμένη περίπτωση, ο προσήκων ορισμός της σχετικής αγοράς αποτελεί αναγκαία και προκαταρκτική συνθήκη για την εκτίμηση των αποτελεσμάτων που η κοινοποιηθείσα συγκέντρωση επιχειρήσεων έχει επί του ανταγωνισμού (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, απόφαση του Δικαστηρίου της 31ης Μαρτίου 1998, C-68/94 και C-30/95, Γαλλία κ.λπ. κατά Επιτροπής, αποκαλούμενη «Kali & Salz», Συλλογή 1998, σ. I-1375, σκέψη 143).
- 20 Η αγορά των προϊόντων στα οποία αναφέρεται η συγκέντρωση πρέπει να ορίζεται λαμβανομένου υπόψη του όλου οικονομικού πλαισίου, κατά τρόπον ώστε να είναι δυνατό να εκτιμηθεί η πραγματική οικονομική δύναμη της οικείας ή των οικείων επιχειρήσεων, και πρέπει, προς τον σκοπό αυτό, να οριστούν εκ των προτέρων τα προϊόντα τα οποία, χωρίς να μπορούν να υποκατασταθούν αμοιβαίως με άλλα προϊόντα, μπορούν σε ικανοποιητικό βαθμό να εναλλαχθούν με τα προϊόντα τα οποία προτείνουν οι επιχειρήσεις αυτές, όχι μόνο βάσει των αντικειμενικών χαρακτηριστικών των προϊόντων αυτών, αλλά και βάσει των συνθηκών ανταγωνισμού καθώς και της διαρθρώσεως της ζήτησεως και της προσφοράς στην αγορά (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Νοεμβρίου 1996, C-333/94 P, Tetra Pak κατά Επιτροπής, Συλλογή 1996, σ. I-5951, σκέψεις 10 και 13, και απόφαση του Πρωτοδικείου της 6ης Οκτωβρίου 1994, T-83/91, Tetra Pak κατά Επιτροπής, Συλλογή 1994, σ. II-755, σκέψη 63).

- 21 Η προσφεύγουσα αμφισβητεί τον ορισμό της σχετικής αγοράς των προϊόντων που έγινε δεκτός με την Απόφαση. Αντί να περιορίσει τη σχετική αγορά σε εκείνη των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς, η Επιτροπή έπρεπε να την ορίσει ως την αγορά που αποτελούν όλες οι οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό, περιλαμβανομένων των οργανωμένων διακοπών προς μακρινούς προορισμούς. Η προσφεύγουσα προσάπτει στην Επιτροπή ότι απέστη της προηγούμενης πρακτικής σχετικά με τον ορισμό της αγοράς των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό και υποστηρίζει ότι η Επιτροπή δεν εκτίμησε ορθά την υποκατάσταση της ζητήσεως και την υποκατάσταση της προσφοράς. Αυτό το ελάττωμα στη συλλογιστική είχε ως συνέπεια η Απόφαση να είναι πλημμελής λόγω προφανών σφαλμάτων εκτίμησης από τα οποία προκύπτει νομικό σφάλμα.
- 22 Όσον αφορά τη θέση της Επιτροπής ότι δεν υπάρχει υποκατάσταση της ζητήσεως μεταξύ των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς και των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς, η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι τα επιχειρήματα της Επιτροπής τα οποία αφορούν, αφενός, τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του προϊόντος και, αφετέρου, τις διαφορές στις μέσες τιμές των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς και προς κοντινούς προορισμούς είναι εσφαλμένα.
- 23 Αναφέρεται, πρώτον, στα χαρακτηριστικά του προϊόντος και αμφισβητεί τους ισχυρισμούς της Επιτροπής ότι οι διακοπές προς μακρινούς προορισμούς είναι περισσότερο εξωτικές, προσιδιάζουν λιγότερο στις οικογένειες και συνεπάρχονται μεγαλύτερης διάρκειας πτήσεις. Έτσι, κοντινοί προορισμοί όπως η Τουρκία ή η Βόρειος Αφρική είναι περισσότερο «εξωτικοί» απ' ό,τι μακρινοί προορισμοί, όπως η Φλώριδα και η Δομινικανή Δημοκρατία, που είναι μάλλον «οικογενειακοί». Ως προς τη διάρκεια του ταξιδιού μέχρι τον τόπο του καταλύματος, μπορεί να είναι εξίσου μεγάλη για τις διακοπές προς κοντινούς προορισμούς όσο για εκείνες προς μακρινούς προορισμούς, στον βαθμό που αυτό που προέχει είναι ο συνολικός χρόνος ταξιδιού, ο οποίος περιλαμβάνει τον έλεγχο αποσκευών και τις μετεπιβιβάσεις, και όχι ο χρόνος της πτήσεως *stricto sensu*. Τέλος, η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι η ποικιλία των τύπων διαμονής που προτείνουν οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών προκειμένου να ληφθούν υπόψη οι διάφοροι τρόποι ζωής (για παράδειγμα, οικογενειακός ή όχι) και η ποικιλομορφία των προτιμήσεων (ειδικότερα όσον αφορά το είδος του καταλύματος, την τροφή, τις δραστηριότητες και τα ενδιαφέροντα, κ.λπ.) υπάρχει τόσο στο τμήμα των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς όσο και σε εκείνο των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς.

24 Δεύτερον, όσον αφορά τις διαφορές στις τιμές των διακοπών, η προσφεύγουσα προβάλλει ότι δεν ασκεί επιρροή η παρατήρηση ότι οι μέσες τιμές των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς υπερβαίνουν εκείνες των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς όταν, όπως στην προκειμένη περίπτωση, τα προϊόντα είναι πάρα πολύ διαφοροποιημένα. Η προσφεύγουσα επικαλείται επίσης την ύπαρξη μιας συγκρίσεως των τιμών μεταξύ των δύο ειδών διακοπών διότι ορισμένες πτήσεις προς κοντινούς προορισμούς εντάσσονται στην ίδια ψαλίδα τιμών όπως και ορισμένες πτήσεις προς τους μακρινούς προορισμούς.

25 Το Πρωτοδικείο διαπιστώνει ότι, όπως προκύπτει από τον φάκελο, η Επιτροπή, λαμβάνοντας υπόψη τις προτιμήσεις των καταναλωτών, τη μέση διάρκεια των πτήσεων, τα επίπεδα των μέσων τιμών και την περιορισμένη εναλλακτικότητα των αεροπορικών στόλων που χρησιμοποιούνται για κάθε είδος προορισμού, κατέληξε στο ότι οι διακοπές προς κοντινούς προορισμούς περιλαμβάνονται σε μια χωριστή αγορά από εκείνη στην οποία περιλαμβάνονται οι διακοπές προς μακρινούς προορισμούς. Η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό, χωρίς ωστόσο να αμφισβητήσει ότι οι οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό προς μακρινούς προορισμούς εκτιμώνται ολοένα και περισσότερο από τους καταναλωτές, και χωρίς να αμφισβητήσει ούτε ότι η μελέτη της αγοράς που επικαλέστηκε η προσφεύγουσα με την απάντησή της στην ανακοίνωση των αιτιάσεων (βλ. *British National Travel Survey*, 1998, τόμος 4, και *The 1998 Holiday Market*, και Mintel, «*Hollydays: The booking procedure*, 1997») καθιστά προφανή την τάση των Βρετανών να διευρύνουν τον γεωγραφικό ορίζοντα των διακοπών τους, ειδικότερα προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Δεν αμφισβήτησε ούτε το γεγονός ότι, αφενός, σημαντικό ποσοστό (36 %) τουριστών οι οποίοι πραγματοποίησαν διακοπές προς κοντινούς προορισμούς κατά τα πέντε τελευταία έτη πραγματοποίησαν επίσης διακοπές προς μακρινούς προορισμούς κατά την περίοδο αυτή και, αφετέρου, ακόμη μεγαλύτερος αριθμός τουριστών (62 %) είναι «πάρα πολύ πιθανόν» ή «πολύ πιθανόν» να πράξουν τούτο κατά τα πέντε προσεχή έτη, που η προσφεύγουσα μνημόνευσε στον πίνακα 2.4 της απαντήσεώς της στην ανακοίνωση των αιτιάσεων.

26 Επομένως, επιβάλλεται να εξεταστεί αν η Επιτροπή διέπραξε προφανές σφάλμα εκτιμήσεως θεωρώντας ότι τα εν λόγω στοιχεία δικαιολογούσαν έναν στενό ορισμό της αγοράς του σχετικού προϊόντος, αποκλείοντας τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς, για τις οποίες έκρινε ότι δεν ήσαν επαρκώς εναλλάξιμες με τις διακοπές προς κοντινούς προορισμούς.

27 Όσον αφορά, πρώτον, τη μέση διάρκεια των πτήσεων, η Επιτροπή υπογράμμισε, χωρίς να αμφισβητηθεί επί του σημείου αυτού από την προσφεύγουσα, τη σημαντική διαφορά που υπάρχει μεταξύ της μέσης διάρκειας των πτήσεων προς μακρινούς προορισμούς, η οποία ανέρχεται σε περισσότερες από οκτώ ώρες, και εκείνη των πτήσεων προς κοντινούς προορισμούς, η οποία συνήθως είναι μικρότερη των τριών ωρών (από το Ηνωμένο Βασίλειο, οι πτήσεις προς τα νησιά της ανατολικής Μεσογείου ή προς τα Κανάρια νησιά μπορεί να διαρκέσουν τέσσερις ώρες περίπου). Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι αυτό που προέχει στην πράξη, για τους καταναλωτές, δεν είναι η διάρκεια των πτήσεων αλλά η συνολική διάρκεια της μεταφοράς από την πόλη καταγωγής έως το ξενοδοχείο προορισμού. Ωστόσο, η προσφεύγουσα δεν μπορεί να επικαλείται το επιχείρημα αυτό για να σχετικοποιήσει την αδιαμφισβήτητη διαφορά που υπάρχει μεταξύ της μέσης διάρκειας των πτήσεων, τρεις ώρες κατά μέσο όρο για τις πτήσεις προς κοντινούς προορισμούς και οκτώ κατά μέσο όρο για τις πτήσεις προς μακρινούς προορισμούς, διότι η διάρκεια της μεταφοράς από το αεροδρόμιο προς το ξενοδοχείο μπορεί επίσης να ποικίλλει στην πραγματικότητα, ανεξάρτητα από τον προορισμό.

28 Δεύτερον, όσον αφορά τη σημασία που πρέπει να αποδοθεί στις τιμές στις οποίες πωλούνται τα δύο είδη διακοπών και η επίπτωσή τους στους καταναλωτές, η Επιτροπή έκρινε ότι οι διαφορές μεταξύ της μέσης τιμής των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς και εκείνης των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς είναι τέτοιες ώστε δικαιολογούν τον ορισμό διαφορετικών αγορών. Συναφώς, επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι η Επιτροπή δέχεται ότι υπάρχει κάποιος βαθμός συγκλίσεως μεταξύ των τιμών των δύο ειδών διακοπών. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι η σύγκλιση αυτή είναι ανεπαρκής για να είναι δυνατό τα δύο προϊόντα να θεωρηθούν ως υποκατάστατα ή για να μπορούν οι τιμές των μεν να έχουν επίπτωση στις τιμές των δε.

29 Η Επιτροπή εκθέτει στην αιτιολογική σκέψη 23 της Αποφάσεως τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι δεν υπάρχει υποκατάσταση στο επίπεδο των τιμών μεταξύ των δύο ειδών διακοπών. Θεωρεί ότι οι τιμές που προτείνονται στον καταναλωτή είναι αισθητά υψηλότερες για τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς, σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέσχε η προσφεύγουσα στο παράρτημα 1α της απαντήσεως της 29ης Ιουνίου 1999 στην αίτηση παροχής πληροφοριών της Επιτροπής.

- 30 Έτσι, πρώτον, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι υπήρχε μεταξύ της μέσης «τιμής κατά-λόγου» των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς για το καλοκαίρι 1998 και εκείνης των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς μια διαφορά υπερβαίνουσα το 100 %. Εξέτασε επίσης το ζήτημα συγκρίνοντας τις παρεμφερείς οργανωμένες διακοπές (δεκατέσσερις διανυκτερεύσεις, τρία αστέρια, μη περιλαμβανομένων των γευμάτων) στη Φλόριδα και στην Ισπανία, για να διαπιστώσει ότι οι δεύτερες ήταν κατά μέσο όρο φθηνότερες κατά το ήμισυ απ' ό,τι οι πρώτες. Μια ανάλογη σύγκριση μεταξύ της Φλόριδας και της Ελλάδας ή των Καναριών είχε περίπου παρόμοια αποτελέσματα (ήτοι μια διαφορά περίπου 30 έως 40 % για κατάλυμα χωρίς γεύματα). Η Απόφαση παρέχει λεπτομερή παραδείγματα συγκρίσεων των τιμών σχετικά με ορισμένους κοντινούς και μακρινούς προορισμούς που προτείνονται στα διαφημιστικά έντυπα της Airtours, που αποκαλύπτουν σημαντικές διαφορές τιμών μεταξύ των δύο ειδών προορισμών.
- 31 Η προσφεύγουσα αμφισβητεί το ότι οι μέσες τιμές, ως στοιχεία συγκρίσεως των επιπτώσεων της τιμής επί των αποφάσεων των καταναλωτών που αφορούν προϊόντα σαφώς διαφοροποιημένα ασκούν επιρροή. Υποστηρίζει ότι αυτό που έχει σημασία για τον καθορισμό της αγοράς του επίμαχου προϊόντος είναι η συμπεριφορά των «οριακών πελατών» και το αν αυτοί είναι διατεθειμένοι να αντικαταστήσουν τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς με διακοπές προς κοντινούς προορισμούς αν η τιμή των τελευταίων αυξανόταν. Η Επιτροπή δέχεται ότι οι μέσες τιμές δεν αντικατοπτρίζουν κατ' ανάγκη τις οριακές τιμές, αλλά φρονεί ότι, όταν οι διαφορές αυτές είναι τόσο σημαντικές, όπως εν προκειμένω, είναι ελάχιστα πιθανό ότι υπάρχει επαρκής γκάμα διακοπών προς μακρινούς προορισμούς που είναι πραγματικά συγκρίσιμες, σε παραπλήσιες τιμές, ώστε οι τιμές τους να μπορούν να συμπιέσουν τις τιμές των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς, στον βαθμό που οι διακοπές προς τους οικείους μακρινούς προορισμούς δεν θεωρούνται ως πραγματικά υποκατάστατα παρά μόνο για ένα μικρό ποσοστό πελατών.
- 32 Επομένως, επιβάλλεται να εξεταστεί αν η Επιτροπή διέπραξε προφανές σφάλμα εκτιμήσεως ως προς τη σημασία των οριακών πελατών, δηλαδή ως προς τον αριθμό των πελατών οι οποίοι μπορούσαν να αντιδράσουν σε περίπτωση αυξήσεως των τιμών των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς αγοράζοντας διακοπές προς μακρινούς προορισμούς, σε σχέση με το σύνολο των πελατών των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών που αγοράζουν συνήθως διακοπές προς κοντινούς προορι-σμούς.

- 33 Συναφώς, επιβάλλεται προκαταρκτικά η παρατήρηση ότι δεν αμφισβητείται μεταξύ των διαδίκων ότι οι Βρετανοί καταναλωτές οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό είναι γενικά πολύ ευαίσθητοι στις τιμές των προϊόντων αυτών.
- 34 Η θέση της Επιτροπής εκτίθεται στην αιτιολογική σκέψη 24 της Αποφάσεως, όπου γίνεται δεκτό ότι «οι τιμές για διακοπές προς ορισμένους μακρινούς προορισμούς, ειδικά σε συγκεκριμένες περιόδους του έτους (για παράδειγμα κατά τη διάρκεια των περιόδων που προβλέπεται κακός καιρός), φθάνουν ή πλησιάζουν τις ανώτατες τιμές (περίοδος αιχμής του καλοκαιριού, κατάλυμα) των διακοπών σε κοντινούς προορισμούς». Στη συνέχεια, έκρινε ωστόσο ότι «δεν προβλέπεται πάντως ότι αυτή η περιορισμένη αλληλοεπικάλυψη επαρκεί για να συμπίεσει τις τιμές ολόκληρης της αγοράς κοντινών προορισμών, επειδή οι σχετικές διακοπές σε μακρινούς προορισμούς δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως πραγματικά υποκατάστατα — τόσο από την άποψη των τιμών όσο και από άλλες απόψεις — παρά μόνον από ένα πολύ μικρό ποσοστό πελατών».
- 35 Προς στήριξη της εκτιμήσεως αυτής, η Επιτροπή υπογράμμισε στην αιτιολογική σκέψη 25 της Αποφάσεως, ότι κανένας από τους μακρινούς προορισμούς που παρέθεσε η προσφεύγουσα στην απάντησή της στην ανακοίνωση των αιτιάσεων (πίνακας 2.6) προς επίρρωση της απόψεώς της σχετικά με τη σύγκλιση των τιμών δεν βρισκόταν στην ίδια γκάμα τιμών με εκείνη που είχε παράσχει προηγουμένως.
- 36 Πράγματι, προκύπτει από την εξέταση των παραρτημάτων 1α και 2 του από 29 Ιουνίου 1999 εγγράφου της προσφεύγουσας με το οποίο απάντησε στις αιτήσεις παροχής πληροφοριών της Επιτροπής της 15ης και 21ης Ιουνίου 1999 (έγγραφα που προσκόμισε η Επιτροπή στο πλαίσιο των μέτρων οργανώσεως της διαδικασίας, βλ. παράρτημα 6β/7β στην πρώτη προσκόμιση εγγράφων της Επιτροπής) ότι ορθώς η Επιτροπή ισχυρίστηκε ότι οι διαφορές μεταξύ των μέσων τιμών είναι σημαντικές, ιδίως αν συγκριθούν εντός της ίδιας εποχής (καλοκαίρι ή χειμώνας). Το παράρτημα 1α δείχνει όντως ότι για τις καλοκαιρινές περιόδους 1996, 1997 και 1998, οι μέσες τιμές σε στερλίνες (GBP) ανά εβδομάδα για τις διακοπές προς κοντινούς προορι-

σμούς ανέρχονταν, αντιστοίχως, σε 354, 378 και 369 GBP, ενώ οι αντίστοιχες τιμές των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς ανέρχονταν, αντιστοίχως, σε 676, 757 και 781 GBP.

- 37 Εξάλλου, η εξέταση των εγγράφων αυτών επιβεβαιώνει το βάσιμο της εκτιμήσεως της Επιτροπής που περιλαμβάνεται στην αιτιολογική σκέψη 25 της Αποφάσεως. Πράγματι, από το παράρτημα 2 της από 29 Ιουνίου 1999 επιστολής της προσφεύγουσας προκύπτει ότι για κοντινούς προορισμούς, η προσφεύγουσα είχε επισημάνει ότι τυπικές διακοπές, για παράδειγμα, μιας εβδομάδας σε ξενοδοχείο τριών αστέρων, με ημδιατροφή στη Μαγιόρκα, τον Ιούλιο ή τον Αύγουστο 2000, κόστιζαν 485 GBP. Όμως, οι αριθμοί αυτοί είναι αισθητά χαμηλότεροι από τους αριθμούς του πίνακα 2.6, της σελίδας 21 της απαντήσεως στην ανακοίνωση των αιτιάσεων για την οποία κάνει μνεία η Απόφαση στην αιτιολογική σκέψη 25. Μόνον οι τιμές των διακοπών που προτείνονται για τον μήνα Δεκέμβριο 1999 με προορισμό την Ιαμαϊκή (699 GBP), το Μεξικό (649 GBP) και τη Sri-Lanka (699 GBP) προσεγγίζουν τις μέσες τιμές που ισχύουν για κοντινούς προορισμούς για τη θερινή περίοδο 2000.
- 38 Παρομοίως, τα έγγραφα που προσκόμισε η προσφεύγουσα συνηγορούν υπέρ της θέσεως της Επιτροπής. Πράγματι, όπως αναφέρεται στην αιτιολογική σκέψη 26 της Αποφάσεως, προκύπτει ότι στη διαφημιστική αγγελία οργανωμένων διακοπών προς μακρινούς προορισμούς που προσφέρει η BA Holidays, που παρουσίασε η προσφεύγουσα κατά την ακρόαση (βλ. αιτιολογική σκέψη 26 της Αποφάσεως, υποσημείωση 23), προτείνονται τέσσερις προορισμοί σε πάρα πολύ ανταγωνιστικές τιμές: Barbades (399 GBP), Tobago (499 GBP), Grenada (529 GBP) και Σάντα Λουτσία (799 GBP). Ωστόσο, όπως υπογραμμίζει η Επιτροπή, μόνον το πακέτο με προορισμό τη Σάντα Λουτσία περιελάμβανε διατροφή, αφού τα άλλα πακέτα περιελάμβαναν μόνο το κατάλυμα και την πτήση. Εξάλλου, πρόκειται για τιμές χαμηλής περιόδου, που ίσχυαν για τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο 1999.
- 39 Επιβάλλεται να προστεθεί ότι στην από 29 Ιουνίου 1999 απάντησή της στις αιτήσεις της Επιτροπής της 15ης και 21ης Ιουνίου 1999, η προσφεύγουσα έδωσε ως παράδειγμα τυπικού προϊόντος που προτείνει για θερινές διακοπές, στη Μαγιόρκα, σε ξενοδοχείο τριών αστέρων, του οποίου το κόστος κατά προσέγγιση ανερχόταν σε 485 GBP, εκτός το επιπλέον κόστος πτήσεως.

- 40 Επιπροσθέτως, η προσφεύγουσα δέχθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι δημοσιεύει κατάλογο για τις διακοπές προς κοντινούς προορισμούς χωριστό εκείνου που δημοσιεύει για τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς.
- 41 Υπό τις περιστάσεις αυτές, η θέση της Επιτροπής ότι μόνο μικρό ποσοστό των πελατών των κυριότερων βρετανικών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων θεωρούν ότι οι διακοπές προς μακρινούς προορισμούς μπορούν να υποκαταστήσουν, με όρους ποιότητας/τιμής (value for money), τις διακοπές προς κοντινούς προορισμούς δεν μπορεί να θεωρηθεί ως προφανώς εσφαλμένη.
- 42 Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από τα λοιπά επιχειρήματα που επικαλείται η προσφεύγουσα.
- 43 Η τελευταία προβάλλει ότι οι μελέτες που πραγματοποιήθηκαν στον οικείο τομέα θεωρούν τις διακοπές προς μακρινούς προορισμούς ως τμήμα του πλειοψηφούντος ρεύματος. Παραθέτει, ειδικότερα, τη δημοσίευση *Holidays: The Booking procedure* του Mintel, όπου εκτίθενται τα εξής: «Οι διακοπές μακρινών πτήσεων εισήλθαν στην αγορά των κύριων διακοπών. Στον βαθμό που τούτο βασίζεται στην επιθυμία του καταναλωτή να ταξιδέψει πιο μακριά και να δει τον κόσμο εκτός της Ευρώπης, ο παράγων τιμή κατέστη υποχρεωτικά ένα στοιχείο κλειδί στην επιλογή του». Εξάλλου, η Επιτροπή έπρεπε να λάβει υπόψη τις μαρτυρίες τρίτων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων που ελήφθησαν κατά την έρευνά της, οι οποίες υπογραμμίζουν επίσης την αυξανόμενη σημασία της υποκαταστάσεως των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς με εκείνες προς κοντινούς προορισμούς.
- 44 Ωστόσο, υπό τις περιστάσεις της συγκεκριμένης περιπτώσεως, δεδομένου ότι πρόκειται για τον ορισμό της αγοράς, το ότι η Επιτροπή δεν απέδωσε αποφασιστική σημασία ούτε στην εξέλιξη των προτιμήσεων των καταναλωτών ούτε στην αυξανόμενη σημασία της υποκαταστάσεως των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς, όπως η Φλώριδα και η Δομινικανή Δημοκρατία, από τις διακοπές προς κοντινούς

προορισμούς, ούτε, τέλος, στην αυξανόμενη αγορά των διακοπών προς μακρινούς προορισμούς κατά τα τελευταία έτη, δεν αρκεί για να συναχθεί ότι η Επιτροπή υπερέβη τα όρια της εξουσίας εκτιμήσεως κρίνοντας ότι οι οργανωμένες διακοπές προς κοντινούς προορισμούς δεν εμπίπτουν στην ίδια αγορά του προϊόντος με τις οργανωμένες διακοπές προς μακρινούς προορισμούς.

- 45 Τρίτον, όσον αφορά την επιχειρηματολογία της προσφεύγουσας ως προς την υποκατάσταση από την πλευρά της προσφοράς και την εναλλακτική χρήση των αεροπλάνων που χρησιμοποιούνται στις κοντινές και μακρινές πτήσεις, δεν μπορεί να προσάπτεται στην Επιτροπή ότι έκρινε ότι η διαπίστωση, κατά την οποία ορισμένα αεροπλάνα πολλαπλής χρήσεως, όπως το Boeing 757, μπορούν να χρησιμοποιούνται σε ορισμένο βαθμό συγχρόνως για μακρινούς προορισμούς και για κοντινούς προορισμούς, δεν είναι αρκούντως καθοριστική, αν ληφθούν υπόψη άλλα διαπιστωθέντα στοιχεία σχετικά με την υποκατάσταση του προϊόντος υπό την έποψη της ζήτησεως, για να την οδηγήσουν στην αποδοχή ευρύτερου ορισμού της αγοράς. Συναφώς, επιβάλλεται να γίνει παραπομπή, όπως πράττει η ίδια η προσφεύγουσα, στο σημείο 13 της ανακοινώσεως της Επιτροπής όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού ανταγωνισμού (ΕΕ 1997, C 372, σ. 5), όπου αναφέρεται:

«Από οικονομική άποψη, για τον καθορισμό της αγοράς του σχετικού προϊόντος, η υποκατάσταση από την πλευρά της ζήτησης αποτελεί το πλέον άμεσο και αποτελεσματικό μέσο ελέγχου των προμηθευτών ενός δεδομένου προϊόντος, ιδίως όσον αφορά τις αποφάσεις τους για τον καθορισμό των τιμών».

- 46 Τέλος, η προσφεύγουσα δεν μπορεί να επικαλείται έλλειψη αιτιολογίας όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς.

- 47 Η Επιτροπή αφέρωσε ένα σημαντικό μέρος της Αποφάσεως (αιτιολογικές σκέψεις 5 έως 28) για να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους έκρινε ότι η σχετική αγορά περιορίζεται σε εκείνη των διακοπών προς κοντινούς προορισμούς. Έτσι, από την

Απόφαση διαφαίνεται κατά τρόπο σαφή και μη διφορούμενο η συλλογιστική της Επιτροπής ως προς τον ορισμό της σχετικής αγοράς, κατά τρόπο που επιτρέπει στον κοινοτικό δικαστή να ασκήσει τον έλεγχό του και στους ενδιαφερόμενους να γνωρίσουν τους λόγους που δικαιολογούν τη λήψη του μέτρου για να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους (απόφαση του Δικαστηρίου της 14ης Φεβρουαρίου 1990, C-350/88, Delacre κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1990, σ. I-395, σκέψη 15).

48 Επομένως, ο πρώτος λόγος πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμος.

Επί του δευτέρου λόγου, που αντλείται από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89, την παραβίαση της αρχής της ασφαλείας δικαίου και την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ καθόσον η Επιτροπή εξέτασε την προκειμένη περίπτωση αναφερόμενη σε εσφαλμένη έννοια της συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως

49 Η προσφεύγουσα προσάπτει στην Επιτροπή ότι εφάρμοσε, για τους σκοπούς της Αποφάσεως, μια νέα και εσφαλμένη έννοια της «συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως», που εκτίθεται συνολικά στις αιτιολογικές σκέψεις 51 έως 56 της Αποφάσεως, αφιστάμενη της προηγούμενης πρακτικής της ως προς τη λήψη αποφάσεων, της κοινοτικής νομολογίας και των ορθών οικονομικών αρχών, ενώ συγχρόνως παραβαίνει το άρθρο 2 του κανονισμού 4064/89. Επιπλέον, ενεργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, η Επιτροπή παραβίασε την αρχή της ασφαλείας δικαίου και παρέβη το άρθρο 253 ΕΚ καθόσον η απόφαση φέρει το στίγμα της ελλείψεως αιτιολογίας.

50 Η Επιτροπή αρνείται ότι είχε μια νέα προσέγγιση και υποστηρίζει ότι εφάρμοσε το κριτήριο της συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως που είχε ήδη χρησιμοποιήσει στις προηγούμενες υποθέσεις και το οποίο είχε επικυρωθεί από το Πρωτοδικείο με την απόφαση της 25ης Μαρτίου 1999, T-102/96, Gensor κατά Επιτροπής (Συλλογή 1999, σ. II-753).

- 51 Επιβάλλεται να υπογραμμιστεί ότι οι προαναφερθείσες αιτιολογικές σκέψεις της Αποφάσεως (51 έως 56) περιλαμβάνονται στο τμήμα VA της Αποφάσεως, στην οποία η Επιτροπή εκθέτει, αποκλειστικά ως εισαγωγή και κατά τρόπο συνθετικό, τους λόγους για τους οποίους κατέληξε στο ότι η κοινοποιηθείσα πράξη συγκεντρώσεως θα είχε ως συνέπεια τη δημιουργία μιας δεσπόζουσας θέσεως και όπου παρέχει μια γενική απάντηση στις παρατηρήσεις που υπέβαλε η προσφεύγουσα κατά τη διοικητική διαδικασία επί ορισμένων χαρακτηριστικών στοιχείων μιας καταστάσεως συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.
- 52 Στο εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο της νομικής αναλύσεως της κοινοποιηθείσας συγκεντρώσεως, η Επιτροπή απλώς σκιαγραφεί τα γενικά χαρακτηριστικά των εκτιμήσεων της ως προς τις επιπτώσεις της πράξεως, τα οποία εν συνεχεία εκτίθενται και αναπτύσσονται στις αιτιολογικές σκέψεις 57 έως 180 της Αποφάσεως.
- 53 Δεδομένου ότι η Απόφαση συνιστά πράξη εφαρμογής του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89 σε συγκεκριμένη πράξη συγκεντρώσεως, το Πρωτοδικείο, κατά τον έλεγχο της νομιμότητας μιας τέτοιας Αποφάσεως, οφείλει να περιοριστεί στη θέση που έλαβε η Επιτροπή σε σχέση με την κοινοποιηθείσα πράξη, δηλαδή οφείλει να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο το δίκαιο εφαρμόστηκε στα πραγματικά περιστατικά, και να αποφανθεί επί του βασιμίου των εκτιμήσεων της Επιτροπής σχετικά με τα αποτελέσματα της κοινοποιηθείσας συγκεντρώσεως επί του ανταγωνισμού. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι ειδικές εκτιμήσεις ως προς την επίπτωση της πράξεως επί του ανταγωνισμού που οδήγησαν την Επιτροπή να εκτιμήσει ότι η συγκέντρωση έπρεπε να απαγορευθεί εκτίθενται και αναπτύσσονται στις αιτιολογικές σκέψεις 57 έως 180 της Αποφάσεως και βάζονται από την προσφεύγουσα στο πλαίσιο του τρίτου της λόγου ακυρώσεως.
- 54 Επομένως, επιβάλλεται να εξεταστεί πρώτον το βάσιμο των επιχειρημάτων που προβάλλει η προσφεύγουσα στο πλαίσιο του τρίτου λόγου και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να ληφθούν υπόψη τα επιχειρήματά της σχετικά με τις γενικές εκτιμήσεις της Επιτροπής που περιλαμβάνονται στις αιτιολογικές σκέψεις 51 έως 56 της Αποφάσεως.

Επί του τρίτου λόγου, που αντλείται, αφενός, από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89 καθώς και η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η κοινοποιηθείσα πράξη συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση και, αφετέρου, από την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ

- 55 Με τον λόγο αυτόν, η προσφεύγουσα θέλει να αποδείξει ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλμα εκτιμήσεως κρίνοντας ότι η σχεδιαζόμενη πράξη έπρεπε να απαγορευθεί. Υποστηρίζει ότι με την Απόφαση δεν αποδεικνύεται επαρκώς κατά νόμο ότι το αποτέλεσμα της πράξεως θα είναι η δημιουργία μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως ικανής να παρεμποδίσει σε μεγάλο βαθμό τον ανταγωνισμό στη σχετική αγορά. Απαγορεύοντας την πράξη, η Επιτροπή παρέβη έτσι το άρθρο 2 του κανονισμού 4064/89.

A — Γενικές παρατηρήσεις

- 56 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 2, του κανονισμού 4064/89, οι συγκεντρώσεις που δεν δημιουργούν ούτε ενισχύουν δεσπόζουσα θέση, με αποτέλεσμα να παρακωλύεται σε μεγάλο βαθμό ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στην κοινή αγορά ή σε σημαντικό τμήμα της, πρέπει να κηρύσσονται συμβατές με την κοινή αγορά.
- 57 Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 3, του κανονισμού, οι συγκεντρώσεις που δημιουργούν ή ενισχύουν δεσπόζουσα θέση, με αποτέλεσμα να παρακωλύεται σε σημαντικό βαθμό ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στην κοινή αγορά ή σε σημαντικό τμήμα της, πρέπει να κηρύσσονται ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά.
- 58 Όταν, στο πλαίσιο της εφαρμογής του κανονισμού 4064/89, η Επιτροπή εξετάζει ενδεχόμενη συλλογική δεσπόζουσα θέση, οφείλει να προσδιορίσει αν η δημιουργία ή

η ενίσχυση μιας τέτοιας θέσεως, ικανής να παρακωλύσει σημαντικά και διαρκώς τον υφιστάμενο στην αγορά αποτελεσματικό ανταγωνισμό, θα είναι η απευθείας και άμεση συνέπεια της συγκεντρώσεως (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, προπαρατεθείσα απόφαση Gencor κατά Επιτροπής, σκέψη 94). Ελλείψει μιας ουσιαστικής μεταβολής του υφιστάμενου ανταγωνισμού, η πράξη πρέπει να επιτραπεί (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, αποφάσεις του Πρωτοδικείου της 19ης Μαΐου 1994, T-2/93, Air France κατά Επιτροπής, Συλλογή 1994, σ. II-323, σκέψεις 78 και 79, και Gencor κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψεις 170, 180 και 193).

59 Από τη νομολογία προκύπτει ότι, «[ό]σον αφορά μια ενδεχόμενη συλλογική δεσπόζουσα θέση, η Επιτροπή οφείλει [...] να εκτιμήσει, αναλύοντας τις προοπτικές της αγοράς αναφοράς, αν η πράξη συγκεντρώσεως που της κοινοποιείται οδηγεί σε μια κατάσταση στην οποία ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στην οικεία αγορά παρακωλύεται σε σημαντικό βαθμό από τις μετέχουσες στη συγκέντρωση επιχειρήσεις και από μία ή περισσότερες τρίτες επιχειρήσεις που έχουν ομού, ιδίως λόγω των διασυνδέσεων που υφίστανται μεταξύ τους, την εξουσία να υιοθετούν κοινή γραμμή δράσης στην αγορά και να ενεργούν σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητα από τους λοιπούς ανταγωνιστές, από την πελατεία τους και, τελικώς, από τους καταναλωτές» (προπαρατεθείσες αποφάσεις Kali & Salz, σκέψη 221, και Gencor κατά Επιτροπής, σκέψη 163).

60 Το Πρωτοδικείο έκρινε ότι «στο νομικό ή στο οικονομικό επίπεδο δεν υπάρχει κανένας λόγος να αποκλειστεί από την έννοια του οικονομικού δεσμού η σχέση αλληλεξάρτησης που υπάρχει μεταξύ των μελών ενός περιορισμένου ολιγοπωλίου, στο πλαίσιο του οποίου και σε μια αγορά που έχει τα κατάλληλα χαρακτηριστικά, ιδίως από τη σκοπιά της συγκεντρώσεως της αγοράς, της διαφάνειας και της ομοιογένειας του προϊόντος, αυτά είναι σε θέση να προβλέψουν το ένα τη συμπεριφορά του άλλου και επομένως έχουν ισχυρό κίνητρο να ευθυγραμμίσουν τη συμπεριφορά τους στην αγορά έτσι ώστε, ιδίως, να μεγιστοποιήσουν το κοινό κέρδος, περιορίζοντας την παραγωγή με προοπτική την αύξηση των τιμών. Πράγματι, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, κάθε επιχειρηματίας γνωρίζει ότι η ανάπτυξη έντονης ανταγωνιστικής δράσης εκ μέρους του με σκοπό την αύξηση του μεριδίου αγοράς (λόγου χάρη μια μείωση των τιμών) θα προκαλούσε παρόμοια συμπεριφορά εκ μέρους των άλλων, οπότε η πρωτοβουλία του δεν θα του απέφερε κανένα πλεονέκτημα. Συνεπώς όλοι οι επιχειρηματίες αναγκάζονται να ανεχθούν τη μείωση των τιμών» (προπαρατεθείσα απόφαση Gencor κατά Επιτροπής, σκέψη 276).

61 Κατάσταση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως παρακωλύουσα σε σημαντικό βαθμό τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό εντός της κοινής αγοράς ή σε σημαντικό τμήμα αυτής μπορεί, επομένως, να προκρίνει εν συνεχεία μιας συγκεντρώσεως όταν, λαμβανομένων υπόψη των ίδιων των χαρακτηριστικών της σχετικής αγοράς και της μεταβολής που θα επιφέρει στη δομή της η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως, η τελευταία θα έχει ως αποτέλεσμα ότι, κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου, συνειδητοποιώντας τα κοινά συμφέροντα, θα θεωρούσε δυνατό, οικονομικά ορθολογικό και, επομένως, προτιμητέο, να υιοθετεί διαρκώς την ίδια γραμμή δράσεως στην αγορά με σκοπό να πωλεί σε τιμές υψηλότερες από τις ανταγωνιστικές, χωρίς να χρειάζεται να συνάψει συμφωνία ή να ακολουθήσει εναρμονισμένη πρακτική κατά την έννοια του άρθρου 81 ΕΚ (βλ., υπό το ίδιο πνεύμα, την προπαρατεθείσα απόφαση Gencor κατά Επιτροπής, σκέψη 277), και χωρίς οι σημερινοί ή οι μελλοντικοί ανταγωνιστές ή ακόμη οι πελάτες και οι καταναλωτές να μπορούν να αντιδράσουν πραγματικά.

62 Όπως προέβλεπε η προσφεύγουσα και όπως δέχθηκε η Επιτροπή με τα υπομνήματά της, απαιτούνται τρεις προϋποθέσεις για να μπορεί να δημιουργηθεί η κατ' αυτόν τον τρόπο ορισθείσα κατάσταση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως:

— πρώτον, κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου πρέπει να μπορεί να γνωρίζει τη συμπεριφορά των άλλων μελών, προκειμένου να εξακριβώνει αν υιοθετούν ή όχι την ίδια γραμμή δράσεως. Όπως ρητά δέχεται η Επιτροπή, δεν αρκεί το ότι κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου έχει συνείδηση του ότι όλοι μπορούν να επωφεληθούν από μια αλληλεξαρτώμενη συμπεριφορά στην αγορά, αλλά πρέπει επίσης να διαθέτει ένα μέσο για να γνωρίζει αν οι άλλοι επιχειρηματίες υιοθετούν την ίδια στρατηγική και αν τη διατηρούν. Η διαφάνεια στην αγορά θα πρέπει, επομένως, να είναι επαρκής για να επιτρέπει σε κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου να γνωρίζει, κατά τρόπο αρκούντως ακριβή και άμεσο, την εξέλιξη της συμπεριφοράς στην αγορά καθενός από τα άλλα μέλη·

— δεύτερον, είναι αναγκαίο η κατάσταση σιωπηρού συντονισμού να μπορεί να διατηρηθεί, δηλαδή πρέπει να υπάρχει ένα κίνητρο για να μη αποστούν από την

κοινή γραμμή στην αγορά. Όπως παρατηρεί η Επιτροπή, μόνον αν όλα τα μέλη του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου διατηρήσουν παράλληλη συμπεριφορά μπορούν να επωφεληθούν. Επομένως, η προϋπόθεση αυτή εμπεριέχει την έννοια των αντιποίνων σε περίπτωση συμπεριφοράς που αποκλίνει από την κοινή γραμμή. Οι διάδικοι συμμαρρίζονται εν προκειμένω την ιδέα ότι για να είναι βιώσιμη μια συλλογική δεσπόζουσα θέση θα πρέπει να υπάρχουν επαρκείς παράγοντες αποτροπής για να εξασφαλιστεί ένα σταθερό κίνητρο για να μην αποστούν από την κοινή γραμμή, πράγμα που ισοδυναμεί με το ότι πρέπει κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου να γνωρίζει ότι η ανάπτυξη έντονης ανταγωνιστικής δράσης εκ μέρους του με σκοπό την αύξηση του μεριδίου αγοράς θα προκαλούσε παρόμοια συμπεριφορά εκ μέρους των άλλων, οπότε η πρωτοβουλία του δεν θα του απέφερε κανένα πλεονέκτημα (βλ., υπό το πνεύμα αυτό, προπαρατεθείσα απόφαση *Gencor* κατά Επιτροπής, σκέψη 276).

- τρίτον, για να αποδείξει επαρκώς κατά νόμον την ύπαρξη συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, η Επιτροπή οφείλει επίσης να αποδείξει ότι η προβλεπτή αντίδραση των σημερινών και μελλοντικών ανταγωνιστών, καθώς και των καταναλωτών δεν θα αναιρούσε τα αποτελέσματα που αναμένονται από την κοινή γραμμή δράσεως.

⁶³ Η ανάλυση των προοπτικών που η Επιτροπή καλείται να πραγματοποιήσει στο πλαίσιο του ελέγχου των συγκεντρώσεων, όταν πρόκειται για συλλογική δεσπόζουσα θέση, καθιστά αναγκαία την προσεκτική εξέταση ιδίως των περιστάσεων οι οποίες, ανάλογα με την κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, αποδεικνύονται σημαντικές προκειμένου να εκτιμηθούν τα αποτελέσματα της πράξεως συγκεντρώσεως επί του ανταγωνισμού εντός της αγοράς αναφοράς (προπαρατεθείσα απόφαση *Kali & Salz*, σκέψη 222). Πράγματι, όπως υπογράμμισε η ίδια η Επιτροπή στο σημείο 104 της από 20 Μαΐου 1998 αποφάσεώς της, *Price Waterhouse* κατά *Coopers & Lybrand* (υπόθεση IV/M.1016) (ΕΕ 1999, L 50, σ. 27), προκύπτει επίσης από την απόφαση *Kali & Salz* ότι, όταν η Επιτροπή φρονεί ότι μια πράξη πρέπει να απαγορευθεί επειδή θα δημιουργήσει κατάσταση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, σ' αυτήν απόκειται να παράσχει ισχυρές αποδείξεις. Οι αποδείξεις αυτές πρέπει να αφορούν, ειδικότερα, τα στοιχεία που καλούνται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αποτίμηση μιας ενδεχόμενης δημιουργίας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, όπως η απουσία αποτελεσματικού ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρηματιών που είναι μέλη του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου και η ασθενής ανταγωνιστική πίεση που μπορεί ενδεχομένως να ασκήσουν οι άλλοι επιχειρηματίες.

- 64 Εξάλλου, επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι οι ουσιαστικοί κανόνες του κανονισμού 4064/89, ειδικότερα δε το άρθρο 2, παρέχουν στην Επιτροπή ορισμένη διακριτική εξουσία, ιδίως όσον αφορά τις εκτιμήσεις οικονομικής φύσεως. Κατά συνέπεια, ο εκ μέρους του κοινοτικού δικαστή έλεγχος της ασκήσεως μιας τέτοιας εξουσίας, που είναι ουσιώδης για τον καθορισμό των κανόνων στον τομέα των συγκεντρώσεων, πρέπει να ασκείται λαμβανομένου υπόψη του περιθωρίου εκτιμήσεως, το οποίο στηρίζεται στους οικονομικής φύσεως κανόνες που απαρτίζουν το καθεστώς των συγκεντρώσεων (προπαρατεθείσες αποφάσεις *Kali & Salz*, σκέψεις 223 και 224, και *Genco* κατά Επιτροπής, σκέψεις 164 και 165).
- 65 Επομένως, υπό το φως των προεκτεθέντων πρέπει να εξεταστεί το βάσιμο των αιτιάσεων που επικαλείται η προσφεύγουσα προκειμένου να αποδείξει ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλμα εκτιμήσεως κρίνοντας ότι οι προϋποθέσεις ή τα χαρακτηριστικά στοιχεία μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως θα συντρέχαν αν είχε επιτραπεί η κοινοποιηθείσα συγκέντρωση.

B — Η Απόφαση

- 66 Η Απόφαση διακρίνει (βλ. αιτιολογικές σκέψεις 72 και 75) δύο είδη επιχειρηματιών στη σχετική αγορά, αφενός, τους μεγάλους επιχειρηματίες οργανώσεως ταξιδιών και, αφετέρου, τους δευτερεύοντες επιχειρηματίες ή μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδιών:

— οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδιών χαρακτηρίζονται από το σχετικά σημαντικό μέγεθός τους, αφού το μερίδιό τους στην αγορά υπερβαίνει το 10 % (σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής, η Thomson πραγματοποιεί το 27 % των πωλήσεων, η Airtoours το 21 %, η Thomas Cook το 20 % και η First Choice το 11 %, ήτοι σύνολο 79 %· σύμφωνα με τα στοιχεία της Airtoours, η Thomson πραγματοποιεί το 30,7 % των πωλήσεων, η Thomas Cook το 20,4 %, η Airtoours το 19,4 % και η First Choice το 15 %, ήτοι σύνολο 85,5 %), και από το γεγονός ότι όλες είναι κάθετα διαρθρωμένες αφού διαθέτουν εταιρίες charters και ταξιδιωτικά γραφεία·

— οι δευτερεύοντες επιχειρηματίες είναι μικρότερου μεγέθους, κανείς δεν έχει μερίδιο αγοράς μεγαλύτερο του 5 %, και γενικώς δεν διαθέτουν τις δικές τους εταιρίες charters ούτε τα δικά τους γραφεία ταξιδίων. Εκτός της Cosmos (η οποία αποτελεί εξαίρεση στην έλλειψη κάθετης διαρθρώσεως των δευτερευόντων επιχειρηματιών, στον βαθμό που συνδέεται με την Monarch, μια από τις κυριότερες εταιρίες charters του Ηνωμένου Βασιλείου), της Μάνος και της Kosmar, που είναι η πέμπτη, έκτη και έβδομη επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων και πραγματοποιούν αντιστοίχως το 2,9 %, το 1,7 % και το 1,7 % των πωλήσεων, υπάρχουν αρκετές εκατοντάδες ανταγωνιστών από μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, καμιά όμως απ' αυτές δεν πραγματοποιεί περισσότερο του 1 % των πωλήσεων.

67 Από την Απόφαση (βλ. σύνοψη της εκτιμήσεως της Επιτροπής στις αιτιολογικές σκέψεις 168 έως 172 της Αποφάσεως) προκύπτει ότι η Επιτροπή θεώρησε ότι η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε δεσπόζουσα θέση στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς, η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα να παρακωλύεται σε σημαντικό βαθμό ο ανταγωνισμός εντός της κοινής αγοράς, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 3, του κανονισμού 4064/89 για τους εξής λόγους:

— η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως θα εξαλείψει τον ανταγωνισμό μεταξύ των τριών μεγάλων επιχειρήσεων στον τομέα οργάνωσης ταξιδίων που απομένουν μετά τη συγκέντρωση (το σύνολο Airtours/First Choice, Thomson και Thomas Cook)· δεν θα είχαν πλέον κίνητρα για τον μεταξύ τους ανταγωνισμό λόγω των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών και του τρόπου λειτουργίας της αγοράς, που θα εξαρτάται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται στον τομέα της προσφοράς, και λόγω του μεγάλου βαθμού συγκεντρώσεως της (80 % για τις τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων αν πραγματοποιηθεί η πράξη αυτή) (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 169)·

— η συγκέντρωση θα ενισχύσει τον βαθμό διαφάνειας και αλληλεξαρτήσεως που υπάρχει ήδη, οπότε οι τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων θα είχαν κάθε συμφέρον να υιοθετούν παράλληλες συμπεριφορές όσον αφορά τον

προσδιορισμό του αριθμού πακέτων διακοπών που διατίθενται στην αγορά, μειώνοντας την προσφορά πέραν του ότι επιβάλλει η εξέλιξη της αγοράς (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 170).

- η εξέταση του ανταγωνισμού κατά το παρελθόν ενισχύει το συμπέρασμα αυτό, στον βαθμό που δείχνει ότι η σχετική αγορά εμφάνισε ήδη κάποια τάση προς τη συλλογική δεσπόζουσα θέση (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 128 έως 138).
- θα υπάρχουν παράγοντες αποτροπής ή δυνατότητες αντιποίνων που συνδέονται με το γεγονός ότι αν μία από τις τρεις εναπομένουσες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων αποφάσιζε να μην περιορίσει την προσφορά της, υπάρχει ο κίνδυνος οι δύο άλλες να πράξουν το ίδιο, πράγμα που θα είχε ως αποτέλεσμα μια «κατάσταση υπερπροσφοράς» και σοβαρές οικονομικές συνέπειες για κάθε μία από τις τρεις αυτές επιχειρήσεις (Απόφαση, παράγραφος 170).
- οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων ή οι νεοεισερχόμενες, δηλαδή οι σημερινοί και μελλοντικοί ανταγωνιστές, θα περιθωριοποιηθούν ακόμη περισσότερο με την πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως, αφού δεν θα έχουν πλέον την First Choice ως προμηθευτή αεροπορικών θέσεων και ως δίκτυο μελλοντικής διανομής· εν πάση περιπτώσει, οι επιχειρήσεις αυτές δεν θα διαθέτουν τη δυνατότητα να συμψηφίσουν ενδεχόμενους περιορισμούς της προσφοράς που θα εφαρμόσουν οι τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 171).

68 Όσον αφορά τα αποτελέσματα της συγκεντρώσεως επί του αποτελεσματικού ανταγωνισμού, η Επιτροπή έκρινε ότι το γεγονός ότι περιορίζεται η συνολική προσφορά που διατίθεται στην αγορά θα έχει ως αποτέλεσμα η αγορά να κρατηθεί κλειστή και να προκαλέσει άνοδο των τιμών και των κερδών του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου (βλ., ειδικότερα, αιτιολογικές σκέψεις 56 και 168 in fine της Αποφάσεως).

Γ — *Επί των φερομένων σφαλμάτων εκτιμήσεως που διέπραξε η Επιτροπή*

- 69 Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι, αντίθετα προς ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, τα στοιχεία που αυτή δέχθηκε με την Απόφαση προκειμένου να χαρακτηρίσει την κατάσταση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως δεν υπήρχαν κατά τη στιγμή της κοινοποιήσεως και δεν θα επέλθουν σε περίπτωση πραγματοποιήσεως της συγκεκριμένης συγκεντρώσεως.
- 70 Συγκεκριμένα, η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι, πρώτον, η Επιτροπή δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμο ότι, ενόψει των χαρακτηριστικών της σχετικής αγοράς, η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα παρακινούσε τις τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να μην ανταγωνίζονται πλέον μεταξύ τους.
- 71 Δεύτερον, προβάλλει ότι έστω και αν ένα τέτοιο κίνητρο μπορεί να υπάρξει, η απουσία παραγόντων αποτροπής ή οι δυνατότητες πρόσφορων αντιποίνων θα εμπόδιζε τη δημιουργία του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου.
- 72 Τρίτον, και εν πάση περιπτώσει, οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων και οι νεοεισερχόμενες, δηλαδή οι σημερινοί και μελλοντικοί ανταγωνιστές, θα αμφισβητήσουν τους ενδεχόμενους περιορισμούς της προσφοράς και οι καταναλωτές θα αντιδράσουν ανάλογα, οπότε οι τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων δεν θα είχαν, ως αποτέλεσμα της συγκεντρώσεως, την εξουσία να αντιδράσουν από κοινού σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητα από τους λοιπούς ανταγωνιστές και τους καταναλωτές.
- 73 Τέλος, η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλμα εκτιμήσεως στον τρόπο αποτιμήσεως της επιπτώσεως που είχε η συγκέντρωση επί του ανταγωνισμού εντός της σχετικής αγοράς.

1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

- 74 Η προσφεύγουσα προβάλλει, προκαταρκτικά, ότι η φυσική τάση των επιχειρηματιών στη σχετική αγορά να καθορίσουν με σφραγισμένη την προσφορά τους ουδόλως τους εμπόδισε να ανταγωνίζονται μεταξύ τους κατά το παρελθόν και δεν δικαιολογείται η εκτίμηση ότι η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως θα είχε ως συνέπεια την εξαφάνιση του ανταγωνισμού αυτού λόγω της δημιουργίας μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως των τριών τελευταίων μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων.
- 75 Η Απόφαση είναι ιδιαίτερα ελλειπτική όσον αφορά τον χαρακτήρισμό της καταστάσεως ανταγωνισμού που υπήρχε κατά τη στιγμή της κοινοποιήσεως. Ωστόσο, δεν αμφισβητείται ότι η Επιτροπή κατέληξε στο ότι η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε, και δεν θα επέτεινε, τη δεσπόζουσα θέση στην αγορά (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 194). Η Επιτροπή επιβεβαίωσε με τα υπομνήματά της ότι δεν διατείνεται ότι υπήρχε κατά τη στιγμή της κοινοποιήσεως κατάσταση δεσπόζοντος ολιγοπωλίου και ότι όντως πρόκειται για δημιουργία, και όχι για ενίσχυση, μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως. Επομένως, δεν αμφισβητεί ότι οι κυριότερες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων δεν θεώρησαν δυνατό και δεν έκριναν αποδοτικό, πριν την πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως, να περιορίσουν την προσφορά τους προκειμένου να αυξήσουν τις τιμές και τα εισοδήματά τους.
- 76 Επομένως, προκύπτει ότι η εκ μέρους του Πρωτοδικείου εξέταση πρέπει στην προκειμένη περίπτωση να λάβει ως σημείο εκκινήσεως μια κατάσταση στην οποία, κατά την ίδια την Επιτροπή, οι τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων δεν έχουν την εξουσία να υιοθετούν την ίδια γραμμή δράσεως στην αγορά και, επομένως, να εμφανίζονται σ' αυτήν ως ενιαία οντότητα έναντι των ανταγωνιστών τους, των εμπορικών τους εταίρων και των καταναλωτών και όπου, επομένως, δεν απολαύουν ιδίων εξουσιών σε μια συλλογική δεσπόζουσα θέση.
- 77 Υπό τις περιστάσεις αυτές, απέκειτο στην Επιτροπή να αποδείξει ότι, ενόψει των χαρακτηριστικών της αγοράς στον τομέα των οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς για τους Βρετανούς και λαμβάνοντας υπόψη την κοινοποιηθείσα

συγκέντρωση, η έγκρισή της θα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως περιοριστικής του ανταγωνισμού, αφού οι Airtours/First Choice, Thomson και Thomas Cook θα είχαν την εξουσία, την οποία δεν είχαν προηγουμένως, να υιοθετούν κοινή γραμμή δράσεως στην αγορά καθορίζοντας την προσφορά τους σε μικρότερο ποσοστό απ' ό,τι θα συνέβαινε κανονικά σε μια ανταγωνιστική αγορά, χαρακτηριζόμενη ήδη από μια κάποια επιφυλακτικότητα στον τομέα της προσφοράς.

- 78 Επομένως, υπό το φως των προεκτεθέντων πρέπει να εξεταστούν οι αιτιάσεις και τα επιχειρήματα που η προσφεύγουσα προβάλλει στην προκειμένη περίπτωση.

2. Επί του συμπεράσματος ότι η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα ενθάρρυνε τις τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να καταργήσουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό

- 79 Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι το συμπέρασμα ότι η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα παρακινούσε τις τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να καταργήσουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό είναι εσφαλμένο, επειδή η Επιτροπή, αφενός, δεν έλαβε υπόψη, όπως όφειλε, τον ανταγωνισμό που υπήρχε μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων κατά τη στιγμή της κοινοποίησής και, αφετέρου, διέπραξε σφάλματα κατά την εκτίμηση των χαρακτηριστικών της αγοράς που έγιναν δεκτά ως ενδείξεις για να καταδείξει ότι η συγκέντρωση αυτή θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση, ειδικότερα, δηλαδή, την προηγούμενη και την προβλεπτή εξέλιξη της ζητήσεως, την αστάθειά της και τον βαθμό διαφάνειας που υπήρχε στην αγορά.

α) Επί της εκτιμήσεως του ανταγωνισμού που υπήρχε μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων

- 80 Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι η ανάλυση του ανταγωνισμού που υπήρχε πριν την κοινοποίηση (που αποκαλείται ανταγωνισμός κατά το παρελθόν) διαδραματίζει θεμελιώδη ρόλο στην προκειμένη περίπτωση, στον βαθμό που τα κύρια κίνητρα που

επικαλείται η Επιτροπή, δηλαδή η ύπαρξη ανελαστικότητας στον τομέα της προσφοράς, είναι ίδιον της κανονικής λειτουργίας της αγοράς, που αφορά το σύνολο του επαγγέλματος και δεν επηρεάζεται από την πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως. Υποστηρίζει ότι η σχετική αγορά λειτούργησε, κατά τα τελευταία έτη, κατά τρόπο ανταγωνιστικό, αμφισβητεί δε τον ισχυρισμό της Επιτροπής ότι εμφάνιζε ήδη τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως. Ειδικότερα, επικρίνει τον τρόπο με τον οποίο η Επιτροπή έλαβε υπόψη τη φερόμενη ύπαρξη τάσεως για συλλογική δεσπόζουσα θέση πριν ακόμη να εξεταστεί η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως και η αστάθεια των παραδοσιακών μεριδίων στην αγορά.

- 81 Η Επιτροπή προβάλλει ότι ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούσε προηγουμένως η αγορά και η ύπαρξη ανταγωνισμού κατά το παρελθόν δεν είναι σημαντικά στοιχεία, στον βαθμό που η Απόφαση στηρίζεται στη διαπίστωση ότι η σχεδιαζόμενη συγκέντρωση θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση, δηλαδή, θα τροποποιούσε τις συνθήκες της αγοράς κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα κίνητρα και η συμπεριφορά που είχαν εξεταστεί κατά το παρελθόν να μην αποτελούν πλέον πρόσφορα σημεία συγκρίσεως για να προσδιοριστεί η αντίδραση των επιχειρηματιών στη νέα κατάσταση της αγοράς. Επομένως, προβάλλει ότι το ουσιώδες ζήτημα είναι κατά πόσον η σχεδιαζόμενη συγκέντρωση θα μετέβαλλε τις υφιστάμενες συνθήκες της αγοράς κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι κυριότερες επιχειρήσεις να μην ενεργούν πλέον όπως κατά το παρελθόν. Έτσι, το ότι η αγορά ήταν ανταγωνιστική με τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων δεν σημαίνει ότι θα εξακολουθήσει να είναι ανταγωνιστική αν οι επιχειρήσεις ήταν πλέον τρεις. Η Επιτροπή αμφισβητεί ωστόσο τα επιχειρήματα της προσφεύγουσας τα οποία αποβλέπουν στο να αποδείξουν ότι υπήρχε και εξακολουθεί να υπάρχει έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων.

- 82 Ωστόσο, το Πρωτοδικείο παρατηρεί ότι, ως προς τη φερόμενη συλλογική δεσπόζουσα θέση, ένα από τα ζητήματα που η Επιτροπή υποχρεούται να εξετάσει είναι κατά πόσον η πράξη συγκεντρώσεως την οποία εξετάζει θα είχε ως συνέπεια να παρακωλύεται σε σημαντικό βαθμό ο αποτελεσματικός ανταγωνισμός στη σχετική αγορά (προπαρατεθείσες αποφάσεις *Kali & Salz*, σκέψη 221, και *Gencor* κατά Επιτροπής, σκέψη 163). Ελλείψει σημαντικής μεταβολής στο επίπεδο του προϋπάρχοντος ανταγωνισμού, η πράξη έπρεπε να εγκριθεί, διότι δεν έχει περιοριστικά αποτελέσματα στον ανταγωνισμό (βλ. αιτιολογική σκέψη 58 ανωτέρω). Επομένως, ο βαθμός ανταγωνισμού που υπάρχει στη σχετική αγορά κατά τη στιγμή της κοινοποίησης της πράξεως αποτελεί καθοριστικό γεγονός προκειμένου να χαρακτηριστεί η ενδεχόμενη δημιουργία μιας καταστάσεως συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως στο πλαίσιο εφαρμογής του κανονισμού 4064/89.

83 Όπως ισχυρίζεται η προσφεύγουσα, η εν προκειμένω ανάλυση του υφιστάμενου ανταγωνισμού πριν την κοινοποίηση είναι ακόμη σημαντικότερη καθόσον το αντικείμενο του σιωπηρού συντονισμού που θα έπρεπε να επέλθει μετά τη συγκέντρωση, κατά την Επιτροπή, θα ήταν ο περιορισμός της προσφοράς θέσεων στην αγορά εκ μέρους των τριών κάθετα διαρθρωμένων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων που υπολείπεται από τη φυσική σύνεση στο σχεδιασμό της δυναμικότητάς τους, την οποία η ίδια η Επιτροπή θεωρεί ότι χαρακτηρίζει την κανονική λειτουργία της αγοράς.

i) Επί της τάσεως που υπήρχε για συλλογική δεσπόζουσα θέση πριν την πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως

84 Επιβάλλεται η διαπίστωση, πρώτον, ότι, καίτοι η Επιτροπή αφιέρωσε μέρος της Αποφάσεως στην εξέταση της «δομής του ανταγωνισμού κατά το παρελθόν» (αιτιολογικές σκέψεις 128 έως 138), η λεπτομερής ανάλυση των παραγράφων αυτού του μέρους δείχνει ότι, στην πραγματικότητα, η Επιτροπή δεν αποφάνθηκε επί του εύρους του ανταγωνισμού που υπήρχε στην αγορά αυτή. Περιορίζεται στο να εκθέσει (αιτιολογικές σκέψεις 128 έως 138) μια σειρά περιστατικών ή στοιχείων που παρατηρήθηκαν στην αγορά αυτή κατά τα έτη που προηγήθηκαν της κοινοποίησης, για να καταλήξει (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 138) στο ότι «υπάρχουν πολλές ενδείξεις για εμφάνιση ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση στον τομέα αυτό, ιδίως όσον αφορά τον καθορισμό της προσφοράς». Όμως, σ' αυτά τα αποσπάσματα της Αποφάσεως δε γίνεται καμιά μνεία του ενδεχομένως μειωμένου βαθμού του ανταγωνισμού στην αγορά πριν την κοινοποίηση.

— Επί του ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων υιοθετούν συνετή προσέγγιση στον τομέα σχεδιασμού της προσφοράς θέσεων και λαμβάνουν ειδικότερα υπόψη τις εκτιμήσεις των κυριότερων ανταγωνιστών

85 Στις αιτιολογικές σκέψεις 135 και 136 της Αποφάσεως, η Επιτροπή εκθέτει ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων υιοθετούν συνετή προσέγγιση στον σχεδιασμό της προσφοράς θέσεων και λαμβάνουν ειδικότερα υπόψη τις εκτιμήσεις

των κυριότερων ανταγωνιστών (η Απόφαση παραθέτει, στην αιτιολογική σκέψη 136, ορισμένα αποσπάσματα από όσα ανέφεραν οι διευθύνοντες τις κάθετα οργανωμένες μεγάλες βρετανικές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων οι οποίες είναι ενδεικτικά αυτού του συνετού σχεδιασμού). Στην προηγούμενη αιτιολογική σκέψη 135, η Απόφαση αναφέρει ένα επεισόδιο, το οποίο συνέβη το καλοκαίρι του 1995, το οποίο, κατά την Επιτροπή, απεικονίζει τις συνέπειες μιας πλεονάζουσας προσφοράς στην αγορά: κατά την περίοδο προγραμματισμού του 1994, οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων υπερεκτίμησαν τη ζήτηση για την καλοκαιρινή περίοδο 1995 και βρέθηκαν με απούλητα πακέτα διακοπών τα οποία υποχρεώθηκαν να διαθέσουν με σημαντικές εκπτώσεις, με αποτέλεσμα να υποστούν σημαντικές ζημιές.

- 86 Η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να προσάπτεται στις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων ότι υιοθετούν συνετή προσέγγιση προγραμματισμού της προσφοράς θέσεων, προσέχοντας ιδιαίτερα τις εκτιμήσεις που γίνονται με τα σχέδια των άλλων κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, διότι ο κοινωνικός δικαστής αναγνώρισε ότι η «απαίτηση αυτή της αυτοτέλειας δεν αποκλείει το δικαίωμα των επιχειρηματιών να προσαρμόζονται ευφυώς στη διαπιστωθείσα ή αναμενόμενη συμπεριφορά των ανταγωνιστών τους» (απόφαση του Δικαστηρίου της 16ης Δεκεμβρίου 1975, 40/73 έως 48/73, 50/73, 54/73 έως 56/73, 111/73, 113/73 και 114/73, *Suiker Unie κ.λπ. κατά Επιτροπής*, Συλλογή τόμος 1975, σ. 507, σκέψεις 173 και 174). Θεωρεί ότι η σύνεση αυτή δεν είναι ασυμβίβαστη με μια μεγάλη ανταγωνιστική επιθετικότητα προκειμένου να διατηρήσει ή να αυξήσει τα μερίδιά της στην αγορά εις βάρος των κυριότερων ανταγωνιστών της. Συναφώς, η προσφεύγουσα παραθέτει τις δηλώσεις των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων που περιγράφουν τις φιλοδοξίες τους για ανάπτυξη.

- 87 Η Επιτροπή προβάλλει ότι οι προθέσεις που η προσφεύγουσα αποδίδει στις κυριότερες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων αντικατοπτρίζουν την κατάσταση πριν τη σχεδιαζόμενη συγκέντρωση και, επομένως, αναφέρονται σε διαφορετικές περιστάσεις. Δεν διατείνεται ότι υπήρχε προηγουμένως κατάσταση ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση. Εξάλλου, η «επιθετική ανάπτυξη», στην οποία αναφέρονται ορισμένες δηλώσεις, πραγματοποιήθηκε κατά το παρελθόν και θα πρέπει να πραγματοποιηθεί στο μέλλον, μέσω εξαγορών. Τέλος, η Thomas Cook ανέφερε στην Επιτροπή ότι κύριο μέλημά της δεν ήταν πλέον το μέγεθος, αλλά η αποδοτικότητα (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 131).

- 88 Επιβάλλεται η υπόμνηση ότι με την Απόφαση αναγνωρίζεται επανειλημμένως ότι αυτή η φυσική τάση για συνετό προγραμματισμό στην προσφορά θέσεων συνιστά

μα από τις ιδιαιτερότητες της σχετικής αγοράς στη σημερινή της κατάσταση, στην οποία δεν υπάρχει συλλογική δεσπόζουσα θέση περιοριστική του ανταγωνισμού και επηρεάζει όλες τις επιχειρήσεις και όχι μόνον τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, έστω και αν τούτο αφορά ειδικότερα τις τελευταίες (βλ. αιτιολογικές σκέψεις 60 έως 66, 97 και 136 της Αποφάσεως). Έτσι, στην αιτιολογική σκέψη 97 της Αποφάσεως, η Επιτροπή αναφέρει ότι «[η] ελαστικότητα της ζήτησης επιβάλλει τον περιορισμό της προγραμματισμένης προσφοράς και την αύξησή της στην περίπτωση που αυξηθεί η ζήτηση. Οι προμηθευτές προστατεύονται κατ' αυτόν τον τρόπο από την απότομη μείωση της ζήτησης», στη δε αιτιολογική σκέψη 136, ότι «[οι] μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων προγραμματίζουν με μεγάλη προσοχή την προσφορά τους και λαμβάνουν ιδιαιτέρως υπόψη τις εκτιμήσεις των κυριότερων ανταγωνιστών».

89 Υπό τις περιστάσεις αυτές, και δεδομένου ότι η Επιτροπή δεν αμφισβήτησε τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της σχετικής αγοράς πριν την κοινοποίηση, ειδικότερα κατά την κρίση του 1995, το επεισόδιο που συνέβη κατά τον χρόνο αυτόν, στο οποίο η Απόφαση αποδίδει μεγάλη σημασία, δεν μπορεί να αποτελέσει, αυτό καθ' αυτό, ένδειξη ότι υπήρχε ήδη στον τομέα αυτό τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως. Το γεγονός ότι, κατά την περίοδο προγραμματισμού του 1994, οι επιχειρηματίες έσφαλαν στους υπολογισμούς τους και σημείωσαν σημαντικές ζημίες αφού υπερεκτίμησαν τη ζήτηση για την καλοκαιρινή περίοδο 1995 δεν μπορεί να θεωρηθεί παρά μόνον ως παράδειγμα των κινδύνων που χαρακτηρίζουν την αγορά αυτή, της οποίας η πολύ ιδιόμορφη λειτουργία εξηγείται στις αιτιολογικές σκέψεις 59 έως 66 της Αποφάσεως.

90 Ασφαλώς, μολονότι προκύπτει από τα αποσπάσματα που παρατίθενται στην αιτιολογική σκέψη 136 της Αποφάσεως ότι οι ιθύνοντες των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων έχουν συνείδηση των κινδύνων που είναι συναφείς με την υιοθέτηση επεκτατικών στρατηγικών στη σχετική αγορά, ειδικότερα χάρη στα μαθήματα που αντλήθηκαν από το επεισόδιο του 1995 και λόγω του ότι το κλειδί της αποδοτικότητας ενυπάρχει στην προσαρμογή της προσφοράς προς τη ζήτηση (βλ. αιτιολογική σκέψη 60 της Αποφάσεως), οι δηλώσεις αυτές δεν περιέχουν την ελάχιστη ένδειξη ότι δεν υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων.

91 Τέλος, αντίθετα απ' ό,τι ισχυρίζεται η Επιτροπή (βλ. αιτιολογικές σκέψεις 137 και 138 της Αποφάσεως), το γεγονός ότι, σε ορισμένο βαθμό (30 έως 40 % του κεφαλαίου), οι ίδιοι θεσμικοί επενδυτές βρίσκονται στην Airtours, τη First Choice και την Thomson

δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στοιχείο που δείχνει ότι υπάρχει ήδη στον τομέα αυτόν μια τάση για συλλογική δεσπόζουσα θέση. Αρκεί συναφώς η διαπίστωση ότι, όπως η ίδια η Επιτροπή αναγνώρισε με το υπόμνημά της αντικρούσεως (σημείο 73), με την Απόφαση δεν προβλήθηκε ο ισχυρισμός ότι η ομάδα των θεσμικών μετόχων αντιπροσωπεύει ένα ομοιογενές σύνολο το οποίο επιτρέπει να ελέγχονται αυτές οι εισηγμένες στο χρηματιστήριο εταιρίες ή να παρέχει ένα μηχανισμό ελέγχου των πληροφοριών μεταξύ των τριών επιχειρήσεων. Εξάλλου, η Επιτροπή δεν μπορεί να υποστηρίξει ότι αυτοί οι μέτοχοι αντιπροσωπεύουν ένα πρόσθετο στοιχείο που ευνοεί τη συνετή διαχείριση προσφοράς θέσεων, χωρίς να έχει εξετάσει σε ποιο βαθμό οι μέτοχοι αυτοί επεμβαίνουν στη διαχείριση των εν λόγω εταιριών. Τέλος, έστω και αν υποθεθεί ως αποδειχθείσα η ικανότητα επιδράσεως στη διαχείριση των επιχειρήσεων, εφόσον οι ανησυχίες των κοινών θεσμικών μετόχων στον τομέα της αναπτύξεως και, επομένως, της προσφοράς θέσεων αντικατοπτρίζουν απλώς ένα ίδιο χαρακτηριστικό της σχετικής αγοράς, η Επιτροπή δεν αποδεικνύει ότι η παρουσία τέτοιων θεσμικών επενδυτών στο κεφάλαιο των τριών από τις τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων συνιστά στοιχείο που δείχνει ότι υπάρχει ήδη μια τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

- 92 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, εφόσον δεν αμφισβήτησε τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της αγοράς αυτής, η Επιτροπή δεν μπορούσε να θεωρήσει τον συνετό προγραμματισμό προσφοράς θέσεων που χαρακτηρίζει την αγορά υπό κανονικές συνθήκες ως ένδειξη του βασιμίου της θέσεώς της, ότι δηλαδή υπήρχε ήδη στον τομέα αυτόν μια τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

— Επί της εκτιμήσεως των κινήσεων για οριζόντια και κάθετη διάρθρωση που χαρακτηρίζει την αγορά μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της Monopolies and Mergers Commission

- 93 Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι η Monopolies and Mergers Commission του Ηνωμένου Βασιλείου, μια από τις αρχές ανταγωνισμού του Ηνωμένου Βασιλείου (επιτροπή μονοπωλίων και συγχωνεύσεων, στο εξής: MMC), εξέτασε τον ανταγωνισμό

που υπήρχε το 1997 στη σχετική αγορά και συντάξε έκθεση με τίτλο *Foreign package holidays: a report on the supply in the UK of tour operators' services and travel agents' services in relation to foreign package holidays* (στο εξής: έκθεση της MMC). Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι η MMC κατέδειξε με την έκθεση αυτή ότι η κατάσταση στην εν λόγω αγορά ήταν επαρκώς ανταγωνιστική.

- 94 Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η κατάσταση της αγοράς μεταβλήθηκε σημαντικά μετά την έκδοση της εκθέσεως της MMC το 1997, όχι μόνον εξ αιτίας της αυξήσεως της κάθετης διαρθρώσεως των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, όπως ισχυρίζεται η προσφεύγουσα, αλλά και λόγω της σημαντικής οριζόντιας συγκεντρώσεως που παρατηρήθηκε.
- 95 Στις αιτιολογικές σκέψεις 128 έως 134 της Αποφάσεως, η Επιτροπή δέχεται, ως ένδειξη της τάσεως για συλλογική δεσπόζουσα θέση, τις κινήσεις οριζόντιας και κάθετης διαρθρώσεως οι οποίες χαρακτηρίζουν τον βρετανικό τομέα οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό κατά τα τελευταία έτη και που επιταχύνθηκαν μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της MMC τον Δεκέμβριο του 1997, λόγω κυρίως του αριθμού των επιχειρήσεων μεσαίου μεγέθους που εξαγόρασαν οι τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων.
- 96 Το Πρωτοδικείο παρατηρεί, ωστόσο, ότι η λεπτομερειακή εξέταση των κινήσεων αυτών δείχνει ότι οι εξαγορές επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, αεροπορικών εταιριών και ταξιδιωτικών πρακτορείων από τις κυριότερες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων, που αναφέρονται στην αιτιολογική σκέψη 134 της Αποφάσεως, δεν περιλαμβάνουν σημαντικές μεταβολές στους κόλπους της αγοράς, ικανές να αναιρέσουν, το 1999, τα συμπεράσματα που συνάγει η MMC το τέλος του 1997 ως προς τον ανταγωνισμό στην αγορά αυτή και, επομένως, οι εξαγορές αυτές δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένδειξη του ότι υπάρχει τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.
- 97 Πράγματι, πρώτον, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι, όπως παρατήρησε η προσφεύγουσα, η MMC έκρινε με την έκθεσή της που δημοσιεύθηκε το 1997, ότι ο τομέας

οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό ήταν ένας δυναμικός τομέας, όπου ο ανταγωνισμός ήταν έντονος και όπου τα εμπόδια εισόδου στον τομέα αυτόν δεν ήταν σημαντικά. Στο συμπέρασμα αυτό κατέληξε μετά την πραγματοποίηση εξαιρετικά λεπτομερούς μελέτης (πέραν των 300 σελίδων) για την κατάσταση και τη λειτουργία του ταξιδιωτικού τομέα, που πραγματοποιήθηκε κατά τους δώδεκα μήνες της έρευνας με βάση μεγάλο αριθμό στοιχείων και γνώμων που προέρχονταν από όλα τα μέρη τα οποία δραστηριοποιούνται στον τομέα των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό που διατίθενται στο Ηνωμένο Βασίλειο. Προκειμένου να προετοιμάσει την έκθεσή της η MMC ζήτησε τέσσερις μελέτες αγοράς από εξωτερικούς συμβούλους και η έκθεση καταρτίστηκε τον Νοέμβριο του 1997, δηλαδή μόλις ενάμισι έτος προτού η Επιτροπή εξετάσει την αγορά αυτή στο πλαίσιο της κοινοποιηθείσας συγκεντρώσεως.

98 Συγκεκριμένα, στο σημείο 1.6 της εκθέσεώς της, η MMC αναφέρει τα εξής:

«Ο ταξιδιωτικός τομέας κάθε άλλο παρά στατικός υπήρξε κατά τα τελευταία δέκα έτη και η εικόνα εξακολουθεί να μεταβάλλεται, με τάση προς μεγαλύτερη κάθετη διάρθρωση. Από όλους τους κύριους συμμετέχοντες που περιγράφονται στην έρευνά μας του 1986 για τις οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό, μόνον η Thomson διατήρησε την εξέχουσα θέση της. Έχουμε συγκεντρώσει μεγάλο αριθμό αποδεικτικών στοιχείων ότι ο ανταγωνισμός στον τομέα είναι ισχυρός και γενικά συμφωνούμε με τη θέση αυτή. Μολονότι η συγκέντρωση αυξήθηκε κατά τα τελευταία πέντε έτη, δεν βρίσκεται σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο. Τα κέρδη, εξεταζόμενα σε ετήσια βάση, δεν είναι υπερβολικά. Οι επαγγελματίες έρχονται και παρέρχονται. Δεν υπάρχουν σημαντικά εμπόδια για την είσοδο στην αγορά των επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων ή στην αγορά των ταξιδιωτικών πρακτορείων».

99 Η Επιτροπή δεν αμφιβήτησε την ανάλυση αυτή με την προσβαλλόμενη απόφαση, ενώ επανειλημμένως παραθέτει τις εκτιμήσεις της MMC στην έκθεση αυτή σχετικά με άλλα ζητήματα (αιτιολογικές σκέψεις 9, 11, 47, 70, 76, 81, 114, 115, 123, 128, 129, 131, 133 και 134 της Αποφάσεως). Επομένως, δεν αμφισβητεί τα συμπεράσματα της MMC ως προς τον χαρακτηρισμό της αγοράς αυτής, το 1997, ως μιας έντονα ανταγωνιστικής αγοράς.

- 100 Ωστόσο, η Επιτροπή προβάλλει (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 123) ότι οι όροι ανταγωνισμού στην αγορά αυτή μεταβλήθηκαν αισθητά από το 1997, λόγω, κυρίως, του μεγάλου αριθμού συγκεντρώσεων και κάθετης διαρθρώσεως που επήλθαν στην αγορά αυτή, όπως εκτίθεται στην αιτιολογική σκέψη 134 της Αποφάσεως. Συναφώς, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι η εξαφάνιση των μικρού μεγέθους επιχειρήσεων αποτελεί ουσιώδη μεταβολή στη δομή του ανταγωνισμού και αυξάνει τις δυνατότητες για μια παράλληλη συμπεριφορά των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων.
- 101 Πάντως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι οι κινήσεις οριζόντιας και κάθετης διαρθρώσεως οι οποίες επήλθαν στον βρετανικό τομέα οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της MMC είναι λιγότερο σημαντικές απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή.
- 102 Πράγματι, όσον αφορά την οριζόντια διάρθρωση προκύπτει από τον φάκελο (σελίδα 33a της κοινοποιήσεως της συγκεντρώσεως στην Επιτροπή, παράρτημα 5 της προσφυγής, σημείο 4.18 της εκθέσεως MMC 1997 και αιτιολογική σκέψη 72 της Αποφάσεως) ότι η εξέλιξη, μεταξύ 1996 και 1999, των μεριδίων αγοράς των Thomson, Airtours και First Choice, δεν επιτρέπει να χαρακτηρισθεί ως σημαντική ενίσχυση των μεριδίων τους στην αγορά των κοντινών αποστάσεων. Σύμφωνα με τη γραφική παράσταση που περιγράφει την εξέλιξη των μεριδίων αγοράς των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων (παράρτημα 5 της προσφυγής, σελίδα 33a), περιλαμβανομένων όλων των προορισμών, οι πωλήσεις πακέτων οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό της Thomson οι οποίες ανέρχονταν στο 25 % των πωλήσεων των πακέτων οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό το 1996 ανέρχονταν μόλις στο 22 % το 1998, ενώ εκείνες της Airtours ανέρχονταν στο 16 % το 1996 και το 1998, της δε First Choice από το 10 % το 1996 κατήλθαν στο 9 % το 1998. Επομένως, οι τρεις πρώτες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων που ασκούσαν δραστηριότητα το 1997 αντιπροσώπευαν το 51 % των πωλήσεων των πακέτων οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό το 1996 και το 47 % το 1998. Η εκτίμηση αυτή επιβεβαιώνεται από την εξέταση των στοιχείων σχετικά με κοντινούς προορισμούς μόνον. Πράγματι, από το σημείο 4.18 της εκθέσεως της MMC προκύπτει ότι, το 1997, η MMC είχε επίσης εξετάσει τα μερίδια αγοράς των κάθετα διαρθρωμένων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων σύμφωνα με τον στενό ορισμό της αγοράς των προϊόντων που γίνεται δεκτός με την προσβαλλόμενη απόφαση, διότι το ενδιαφέρον προς εξέταση της αγοράς και σύμφωνα με έναν τέτοιο στενό ορισμό τονίστηκε τότε από την Thomas Cook. Όμως, από τη συγκριτική εξέταση των στοιχείων ως προς τα μερίδια αγοράς το 1996 (που περιλαμβάνονται στο σημείο 4.18 της εκθέσεως MMC) και το 1998 (που

περιλαμβάνονται στην αιτιολογική σκέψη 72 της Αποφάσεως) προκύπτει ότι η Thomson από το 33 % κατέληξε στο 30 % ή το 27 %, ανάλογα με τις πηγές, η Airtours από το 20 % στο 19 % ή το 21 %, ανάλογα με τις πηγές, και η First Choice από το 12 % πέρασε στο 15 % ή το 11 %, ανάλογα με τις πηγές. Μόνον η Thomas Cook είχε σημαντική αύξηση των μεριδίων αγοράς, που από το 6 % ανήλθαν στο 20 %.

103 Επομένως, το ουσιώδες των συγκεντρώσεων που πραγματοποιήθηκαν στον τομέα των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό μετά το 1997 οφείλεται στην Thomas Cook, η οποία, σε μερικά έτη πέρασε από το καθεστώς της μικρής επιχειρήσεως σε εκείνο της μεγάλης επιχειρήσεως οργανώσεως ταξιδίων κατόπιν πολλών πράξεων εξωτερικής αναπτύξεως (εξαγορά τον Ιούνιο του 1996 της Sunworld, εξαγορές το 1998 της Flying Colors, η οποία αντιπροσώπευε το 3 % του τομέα οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό, και της Carlson/Inspirations, η οποία αντιπροσώπευε το 1 έως 3 % του τομέα) (έκθεση της MMC, πίνακας 4.1, σ. 76· Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 131 και 134). Χάρη στην ανάπτυξη αυτή, η Thomas Cook εμφανίστηκε, το 1998, ως η τέταρτη μεγάλη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων, οριζόντια διαρθρωμένη και, επομένως, σε καλύτερη θέση να ανταγωνιστεί τις άλλες κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως ένας παράγοντας που καταδεικνύει την έλλειψη ανταγωνισμού στην αγορά.

104 Με εξαίρεση την περίπτωση της Thomas Cook, οι εξαγορές εκ μέρους των επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, τις οποίες αναφέρει η Απόφαση στην αιτιολογική σκέψη 134, αφορούν ουσιαστικά την αγορά μικρού μεγέθους επιχειρήσεων οι οποίες δεν αύξησαν σημαντικά το μερίδιο αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων στον τομέα των οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό. Επομένως, η εξάλειψη των μικρού μεγέθους επιχειρήσεων που, κατά την Επιτροπή, αντιπροσωπεύει σημαντική μεταβολή στη δομή του ανταγωνισμού αφού αυξάνει τις δυνατότητες μιας παράλληλης συμπεριφοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων συνοψίζεται στο ότι εμφανίστηκε μια νέα μεγάλη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων, η Thomas Cook, της οποίας τα μερίδια αγοράς ανήλθαν από το 6 % στο 20 %.

105 Όσον αφορά την ενίσχυση του βαθμού κάθετης διαρθρώσεως των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, η οποία επίσης πραγματοποιήθηκε από το 1997, και συνιστά, επίσης, κατά την Επιτροπή, ένδειξη της τάσεως του τομέα προς τη συλλο-

γική δεσπόζουσα θέση (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 138), επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Απόφαση δεν έχει λογική συνοχή στο σημείο αυτό, καθόσον στηρίζεται, συγχρόνως, στην ιδέα ότι η πολιτική κάθετης διαρθρώσεως είναι αναγκαία προκειμένου να υπάρξει ανταγωνισμός έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Έτσι, στην αιτιολογική σκέψη 132 της Αποφάσεως, η Επιτροπή αναφέρει ότι η First Choice, το 1998, υιοθέτησε πολιτική κάθετης διαρθρώσεως στη διανομή που είχε ως σκοπό να προστατευθεί έναντι των εμπορικών πρακτικών των άλλων μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, για να μην τους καταβάλει πλέον προμήθεια και να λαμβάνει καλύτερες πληροφορίες ως προς τις τάσεις της αγοράς. Στην πραγματικότητα, αυτή η ανάγκη κάθετης διαρθρώσεως συνιστά ένα από τα στοιχεία-κλειδιά του συμπεράσματος της Επιτροπής, η οποία φρονούσε ότι θα πραγματοποιηθεί στην προκειμένη περίπτωση συλλογική δεσπόζουσα θέση διότι, ειδικότερα, η συγγέντρωση θα εξαφάνιζε τη First Choice ως ανταγωνιστή στα τρία επίπεδα που αποτελούν την αλυσίδα των πωλήσεων (αιτιολογική σκέψη 168 της Αποφάσεως).

106 Επομένως, η ίδια η Επιτροπή δέχεται με την Απόφαση ότι η ενίσχυση του βαθμού κάθετης διαρθρώσεως συνιστά στοιχείο που ενισχύει τον ανταγωνισμό, στον βαθμό που αυξάνει την αντίστοιχη αποτελεσματικότητα και περιορίζει την αλληλεξάρτηση των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, οι οποίες ευνοούν τα δικά τους μέσα πωλήσεων αντί αυτών των λοιπών κυριότερων επιχειρήσεων. Η διαπίστωση του φαινομένου αυτού της κάθετης διαρθρώσεως μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της MMC το 1997 δεν μπορεί, επομένως, να αποτελεί συγχρόνως ένδειξη της τάσεως για συλλογική δεσπόζουσα θέση. Εξάλλου, επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι η MMC ανέλυσε επίσης στην έκθεσή της την αύξουσα τάση κάθετης διαρθρώσεως και έκρινε ότι συνιστά φαινόμενο το οποίο μπορεί εξίσου να ενισχύσει τον ανταγωνισμό αλλά και να αποτελέσει γι' αυτόν τροχοπέδη (βλ. σημείο 2.193 της εκθέσεως MMC). Ειδικότερα, η MMC κατέληξε στο ότι τα αντίθετα προς τον ανταγωνισμό αποτελέσματα της κάθετης διαρθρώσεως ήταν ανεπαίσθητα το 1997, αν ληφθεί υπόψη το επίπεδο συγκεντρώσεως στον τομέα αυτόν.

107 Επομένως, προκύπτει ότι η Επιτροπή κακώς έκρινε ότι οι κινήσεις οριζόντιας και κάθετης διαρθρώσεως που πραγματοποιήθηκαν μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της MMC το 1997 επέβαλαν να παραμεριστούν οι εκτιμήσεις της ως προς τον βαθμό ανταγωνισμού που χαρακτηρίζει τη σχετική αγορά.

108 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι κακώς η Επιτροπή κατέληξε, στην αιτιολογική σκέψη 138 της Αποφάσεως, στο ότι σύμφωνα με τα στοιχεία που εκτίθενται στις αιτιολογικές σκέψεις 128 έως 137 της Αποφάσεως «υπάρχουν πολλές ενδείξεις για εμφάνιση ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση στον τομέα αυτόν, ιδίως όσον αφορά τον καθορισμό της προσφοράς».

ii) Επί της εκτιμήσεως της διακυμάνσεως των παραδοσιακών μεριδίων αγοράς

109 Η προσφεύγουσα επικαλείται εν συνεχεία, ως απόδειξη του ότι υπάρχει ανταγωνιστική αγορά, το γεγονός ότι στο παρελθόν τα μερίδια αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων ήταν κυμαινόμενα, δυναμικά και μεταβλητά.

110 Κατά την Επιτροπή, δεν παρατηρήθηκε πρόσφατα καμιά διακύμανση του είδους αυτού στη σχετική αγορά. Υπογραμμίζει ότι οι μεταβολές στα μερίδια αγοράς των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων που επικαλείται η προσφεύγουσα προκύπτουν από τις εξαγορές που πραγματοποίησαν και, επομένως, δεν είναι η συνέπεια των επιτευγμάτων τους στην αγορά. Όμως, αν δεν ληφθούν υπόψη οι εξαγορές αυτές, τα μερίδια αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων ουδόλως μεταβλήθηκαν κατά τα τελευταία έτη, πράγμα που επιτρέπει τη σκέψη ότι η αύξηση του κύκλου εργασιών είναι δυσχερής (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 128 και υποσημείωση 86).

111 Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι στο πλαίσιο του χαρακτηρισμού μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, η σταθερότητα των παραδοσιακών μεριδίων αγοράς συνιστά ευνοϊκό στοιχείο για την ανάπτυξη μιας σιωπηρής συμπαιγνίας, στον βαθμό που διευκολύνει τη διαίρεση της αγοράς αντί ενός μανιώδους ανταγωνισμού, αφού κάθε επιχειρηματίας αναφέρεται στο μερίδιο αγοράς που κατά παράδοση διαθέτει προκειμένου να καθορίσει την παραγωγή του κατ' αναλογία του μεριδίου αυτού.

112 Στην προκειμένη περίπτωση, η διαπίστωση της Επιτροπής ότι η εξέλιξη των μεριδίων αγοράς των Thomson, Airtours, Thomas Cook και First Choice παρέμεινε σταθερή

κατά τα τελευταία πέντε έτη στηρίζεται στο αξίωμα ότι η εξωτερική ανάπτυξη δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Η Επιτροπή φρονεί ότι, όταν οι μεταβολές στην κατανομή των μεριδίων αγοράς προκύπτουν κυρίως από την εξαγορά ανταγωνιστών, οι «ποσοστώσεις» που πρέπει να χορηγηθούν μπορούν να προσδιοριστούν προσθέτοντας στα μερίδια αγοράς του αγοραστή και του στόχου, επομένως δε, το πρόβλημα των επιχειρηματιών που επιδιώκουν να ευθυγραμμίσουν το μερίδιο αγοράς τους προς τα ανώτατα όρια που πέτυχαν κατά το παρελθόν δεν τίθεται.

113 Ωστόσο, ο αποκλεισμός της εξωτερικής ανάπτυξης στον προσδιορισμό της διακυμάνσεως των μεριδίων αγοράς δεν δικαιολογείται υπό τις εν προκειμένω περιστάσεις, στον βαθμό που η σχετική αγορά, το μέγεθος και ο βαθμός κάθετης διαρθρώσεως των επιχειρήσεων συνιστούν σημαντικούς παράγοντες ανταγωνισμού (βλ., μεταξύ άλλων, αιτιολογικές σκέψεις 73, 75, 77, 78, 99, 100, 114, 115 της Απόφασης). Πράγματι, υπό τέτοιες περιστάσεις, οι πάρα πολλές εξαγορές που πραγματοποιήσαν στο παρελθόν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών, είτε πριν είτε μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της MMC, μπορούν να ερμηνευθούν ως σύμπτωμα ενός σημαντικού ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων αυτών, οι οποίες πολλαπλασιάζουν τις εξαγορές για να μην βρεθούν σε μεγάλη απόσταση από τους κυριότερους ανταγωνιστές τους επί των ουσιαστών σημείων για να μπορούν να επωφελούνται πλήρως από τις οικονομίες κλίμακας.

114 Επιπροσθέτως, το να μη ληφθεί υπόψη η εξωτερική ανάπτυξη έρχεται σε αντίφαση, στην προκειμένη περίπτωση, προς αρκετές παρατηρήσεις της ίδιας της Επιτροπής στην Απόφαση, οι οποίες αφήνουν να νοηθεί, αντίθετα από ό,τι αυτή υποστηρίζει με τα υπομνήματά της, ότι μια εξαγορά στην οποία προβαίνει μια από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών δεν συνεπάγεται, για τις λοιπές μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών, την πρόσθεση των μεριδίων αγοράς του αγοραστή και του στόχου, αλλά ανταγωνιστική αντίδραση εκ μέρους τους.

115 Έτσι, με την Απόφαση παρατηρείται, στην αιτιολογική σκέψη 137, ότι «[ό]ταν έγινε γνωστό ότι η Airtours επεδίωκε να αποκτήσει τον έλεγχο της First Choice τον Απρίλιο του τρέχοντος έτους, η Thomson ανακοίνωσε ότι θα υπερασπιζόταν το μερίδιό της στην αγορά με συνέπεια να μειωθεί η τιμή της μετοχής της κατά 9 %, επειδή “εκφράστηκαν φόβοι ότι η εταιρεία αυτή θα ξεκίναγε έναν πόλεμο τιμών”

γεγονός που ανάγκασε τη διεύθυνση της Thomson να κάνει σημαντικές προσπάθειες προκειμένου να πείσει τους θεσμικούς επενδυτές ότι είχε γίνει παρερμηνεία αυτής της ανακοίνωσης και ότι δεν σκόπευε να αυξήσει την προσφορά της στην αγορά αλλά απλώς να καλύψει το κενό που θα προέκυπτε από τη συγχώνευση της Airtours με την First Choice.»

116 Ομοίως, η Απόφαση αναφέρει στην αιτιολογική σκέψη 145 ότι «στον κλάδο αυτό είναι ευρύτατα διαδεδομένη η άποψη ότι όλες οι συγκεντρώσεις συνεπάγονται προσωρινή μείωση των μεριδίων στην αγορά των συγχωνευόμενων επιχειρήσεων, εξαιτίας του γεγονότος ότι ορισμένοι πελάτες και ορισμένοι προμηθευτές τις εγκαταλείπουν ως αποτέλεσμα του γεγονότος ότι αναγκάζονται να αφαιρέσουν από τα προγράμματά τους τις προσφορές των επιχειρήσεων αυτών». Οι προβλέψεις αυτές επιβεβαιώνονται από την εξέταση των εγγράφων που προσκόμισε η προσφεύγουσα σχετικά με την εξέλιξη των παραδοσιακών μεριδίων αγοράς (παράρτημα 6 της απαντήσεως, σελίδα 2· βλ. επίσης τον πίνακα σχετικά με την εξέλιξη των μεριδίων αγοράς των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, σελίδα 8 της προσφυγής). Έτσι, μετά την εξαγορά το 1989 της Horizon από την Thomson, το μερίδιο αγοράς της νέας οντότητας έπρεπε να ανέλθει στο 32 % (25 % για την Thomson και 7 % για την Horizon), ενώ πολύ γρήγορα κατήλθε στο 25 % περίπου.

117 Επιβάλλεται η διαπίστωση ότι από την ανάλυση των στοιχείων του φακέλου προκύπτει ότι, όπως προβάλλει η προσφεύγουσα χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή, τα μερίδια αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων όσον αφορά τις οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό, περιλαμβανομένης και της εξωτερικής αναπτύξεως, ποικίλλουν σημαντικά. Ο πίνακας των μεριδίων αγοράς των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων που η προσφεύγουσα υπέβαλε με το έντυπο κοινοποιήσεως (και επαναλαμβάνει στη σελίδα 8 της προσφυγής) επιτρέπει να διαπιστωθεί τούτο. Έτσι, το 1990, το μερίδιο αγοράς της Thomson ανερχόταν στο 21,81 %, εκείνο της First Choice στο 5,82 %, της Airtours στο 4,27 %, και εκείνο της Thomas Cook στο 2,13 %. Το 1994, το μερίδιο αγοράς της Thomson ανερχόταν στο 23,13 %, εκείνο της Airtours στο 15,52 %, της First Choice στο 5,88 %, και εκείνο της Thomas Cook ανερχόταν στο 2,41 %. Εν συνεχεία, το 1998, το μερίδιο αγοράς της Thomson ανερχόταν στο 19,28 %, εκείνο της Airtours στο 14,26 %, της First Choice στο 7,47 %, και εκείνο της Thomas Cook στο 11,38 %.

118 Επομένως, κακώς η Επιτροπή θεώρησε ότι τα μερίδια αγοράς που προκύπτουν από τις εξαγορές δεν έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη και, εν συνεχεία, έκρινε ότι η εξέλιξη των μεριδίων αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων παρέμεινε σταθερή κατά τα τελευταία έτη.

119 Τέλος, όσον αφορά ακόμη τον υφιστάμενο ανταγωνισμό στη σχετική αγορά, επιβάλλεται να προστεθεί ότι η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε, χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή, ότι τα ανταγωνιστικά αποτελέσματα των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων μπορούν να είναι διαφορετικά κατά την ίδια τουριστική περίοδο (με χαμένους και κερδισμένους) και, εξάλλου, μπορούν να ποικίλλουν από μια τουριστική περίοδο σε άλλη. Το γεγονός αυτό πρέπει να ερμηνευθεί ως ένδειξη ότι η αγορά είναι ανταγωνιστική και, κατά συνέπεια, συνηγορεί κατά της υπάρξεως ενδεχόμενης συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

iii) Συμπέρασμα επί της εκτιμήσεως του υφιστάμενου ανταγωνισμού μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων

120 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλματα εκτιμήσεως στην ανάλυσή της του υφιστάμενου ανταγωνισμού στη σχετική αγορά πριν την κοινοποίηση. Αφενός, δεν απέδειξε επαρκώς κατά νόμον την εκτίμησή της ότι υπήρχε ήδη στον τομέα αυτό τάση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως και, επομένως, περιορισμού του ανταγωνισμού, ιδίως όσον αφορά τον καθορισμό της προσφοράς θέσεων. Αφετέρου, δεν έλαβε υπόψη, όπως όφειλε, το γεγονός ότι, στο παρελθόν, τα μερίδια αγοράς των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων κυμαίνονταν και ότι η διακύμανση αυτή είναι ένδειξη ότι υπάρχει ανταγωνιστική αγορά.

β) Επί της εκτιμήσεως της παρελθούσας εξέλιξεως και της προβλεπτής ζητήσεως, της διακυμάνσεώς της και του βαθμού διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά

121 Στην Απόφαση εκτίθεται σε ένα της τμήμα με επικεφαλίδα «Τα χαρακτηριστικά της αγοράς (δεσπόζουσα θέση ολιγοπωλίου)» (αιτιολογικές σκέψεις 87 έως 127) μια σειρά χαρακτηριστικών τα οποία, κατά την Επιτροπή, ευνοούν την εμφάνιση ενός ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση. Πρόκειται, μεταξύ άλλων, για την ομοιογένεια των προϊόντων, τη μικρή αύξηση της ζητήσεως, τη μικρή επιρροή που ασκεί η ζήτηση στις τιμές, τις παρόμοιες διαρθρώσεις του κόστους των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, τη μεγάλη διαφάνεια της αγοράς, την αλληλεξάρτηση και τις

διευρυμένες επαγγελματικές σχέσεις μεταξύ των κύριων προμηθευτών, τα σημαντικά εμπόδια προσβάσεως στην αγορά και την ασήμαντη δύναμη των καταναλωτών. Κατά την Απόφαση (αιτιολογική σκέψη 87), τα χαρακτηριστικά αυτά υπάρχουν ήδη και θα εξακολουθούν να υπάρχουν αν πραγματοποιηθεί η σχεδιαζόμενη συγκέντρωση.

- 122 Η προσφεύγουσα αμφισβητεί τις εκτιμήσεις που οδήγησαν την Επιτροπή να θεωρήσει ότι τα χαρακτηριστικά αυτά υπάρχουν ήδη στη σχετική αγορά και θα ευνοήσουν την εμφάνιση ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση σε περίπτωση πραγματοποίησης της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως. Ισχυρίζεται ειδικότερα ότι το ποσοστό αύξησεως της ζήτησεως και ο βαθμός διακυμάνσεώς της στη σχετική αγορά, καθώς και ο βαθμός διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά, συνιστούν στην προκειμένη περίπτωση στοιχεία τα οποία, αντίθετα απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, καθιστούν δυσχερέστερη τη δημιουργία μιας δεσπόζουσας συλλογικής θέσεως.

i) Επί των εκτιμήσεων σχετικά με τη μικρή αύξηση της ζήτησεως

- 123 Η προσφεύγουσα προβάλλει, κατ' ουσίαν, ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλμα εκτιμήσεως θεωρώντας ότι η αύξηση της ζήτησεως είναι συνολικά μικρή ενώ τα στοιχεία που ανακοίνωσε στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας και το γεγονός ότι η αύξηση της ζήτησεως είναι περισσότερο γρήγορη από εκείνην του ακαθάριστου εσωτερικού προϊόντος αποδεικνύουν το αντίθετο.

- 124 Στις αιτιολογικές σκέψεις 92 και 93 της Αποφάσεως, η Επιτροπή παρουσιάζει τις εκτιμήσεις της ως προς το επίπεδο αυξήσεως της ζήτησεως στη σχετική αγορά.

- 125 Στην αιτιολογική σκέψη 92, η Επιτροπή αναφέρει ότι «[μ]ια μελέτη που έγινε πρόσφατα για λογαριασμό μιας επιχείρησης οργάνωσης ταξιδίων, η οποία αναφέρθηκε

σε απάντηση μιας αίτησης πληροφοριών της Επιτροπής [...] αναφέρει [...] ότι το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης είναι συνολικά χαμηλό (3 έως 4 % για ολόκληρη τη δεκαετία)». Αναφέρεται επίσης ότι «[η] αύξηση της ζήτησης κατά τη διάρκεια των δύο επόμενων ετών προβλέπεται να είναι σχεδόν μηδενική σύμφωνα με πολλές εκτιμήσεις του κλάδου, αλλά για αργότερα προβλέπεται μια μικρή ανάκαμψη».

- 126 Εν συνεχεία, στην αιτιολογική σκέψη 93, η Επιτροπή αναφέρει, «με βάση την έρευνά της στη συγκεκριμένη περίπτωση», ότι κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η συνολική αύξηση της ζήτησης στην αγορά οργανωμένων διακοπών σε κοντινούς τόπους θα συνεχίσει να αυξάνεται με μικρό ρυθμό, όπως έγινε και κατά τη δεκαετία του '90». Τέλος, ως συμπέρασμα, η Επιτροπή «κρίνει ότι η αύξηση της αγοράς δεν προβλέπεται να τονώσει τον ανταγωνισμό στο άμεσο μέλλον».
- 127 Το Πρωτοδικείο διαπιστώνει ότι οι εκτιμήσεις της Επιτροπής στηρίζονται ωστόσο σε ελλιπή και εσφαλμένη εκτίμηση των στοιχείων που της κοινοποιήθηκαν στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας.
- 128 Πρώτον, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι, απαντώντας σε μέτρο οργάνωσης της διαδικασίας με το οποίο το Πρωτοδικείο της ζήτησε να προσκομίσει τη μελέτη την οποία αναφέρει στην αιτιολογική σκέψη 92 της Αποφάσεως, η Επιτροπή διευκρίνισε ότι ουδέποτε διέθετε το σύνολο της μελέτης αυτής κατά τη διοικητική διαδικασία και ότι μπορεί μόνο να κοινοποιήσει στο Πρωτοδικείο ένα απόσπασμα, το οποίο είχε επισυνάψει μια επιχείρηση οργάνωσης ταξιδιών σε απάντηση αιτήσεως παροχής πληροφοριών. Το απόσπασμα αυτό περιλαμβάνει μόνο μία σελίδα ενός εγγράφου με τίτλο Forecasting Holiday Demand που ετοίμασε η Ogilvy & Mather σε ημερομηνία που δεν είναι γνωστή.
- 129 Σύμφωνα με το απόσπασμα αυτό «[Η] βρετανική αγορά διακοπών στο εξωτερικό αυξήθηκε μαζικά κατά τα τελευταία 20 έτη. Σύμφωνα με την British National Travel Survey (BNTS), περίπου 30 εκατομμύρια Βρετανοί πραγματοποίησαν διακοπές στο

εξωτερικό (περισσότερο από τέσσερις διανυκτερεύσεις), δηλαδή τριπλάσιος αριθμός από εκείνον του 1978. Κατά την τελευταία δεκαετία, η αγορά αυξήθηκε κατά 3,7 % κατά μέσο όρο ετησίως». Το απόσπασμα διευκρινίζει επίσης, όσον αφορά την ελαστικότητα της ζήτησης, ότι «μολονότι η υφέρπουσα αύξηση της αγοράς ήταν σταθερή, το ποσοστό ετήσιας αύξησης πολύ απέχει από του να είναι σταθερό. Τα ποσοστά ετήσιας αύξησης του 10 % ή περισσότερο γρήγορα ακολούθησαν σημαντικές μειώσεις»· ότι «όχι μόνον η ζήτηση στον τομέα των διακοπών είναι περισσότερο ελαστική απ' ό,τι το ακαθάριστο εσωτερικό προϊόν και τα επίπεδα δαπανών των καταναλωτών μακροπρόθεσμα, αλλά ακόμη δεν συμπίπτει πλήρως με τον οικονομικό κύκλο (για παράδειγμα, η αγορά αυξήθηκε περισσότερο του 10 % κατά την ύφεση του 1980 και 1981)»· ή ακόμη ότι «η ελαστικότητα της ζήτησης οδηγεί στο ότι η πρόβλεψη του όγκου ζήτησης είναι έντονα προβληματική».

130 Όμως, από μια απλή ανάλυση του εγγράφου αυτού προκύπτει ότι η Επιτροπή προέβη σε στρεβλή και εσφαλμένη ανάγνωσή του. Έτσι στην αιτιολογική σκέψη 92 της Αποφάσεως, η Επιτροπή σημειώνει ότι «η μελέτη αναφέρει επίσης [it also noted] ότι το μέσο ετήσιο ποσοστό αύξησης είναι συνολικά χαμηλό», ενώ καμιά τέτοια ένδειξη δεν παρέχεται με το απόσπασμα που κοινοποιήθηκε στο Πρωτοδικείο. Αντίθετα, η Επιτροπή αγνόησε το ότι ο συντάκτης του αποσπάσματος αυτού τόνισε τη μαζική αύξηση των πωλήσεων στον τομέα των διακοπών στο εξωτερικό κατά τα τελευταία 20 έτη. Επομένως, η Επιτροπή ερμήνευσε το έγγραφο αυτό χωρίς να σεβαστεί το κυριολεκτικό του περιεχόμενο και τον σκοπό του, παρ' όλον ότι αποφάσισε να το θεωρήσει ως ένα ουσιώδες έγγραφο στην εκτίμησή της κατά την οποία η αύξηση της ζήτησης στην αγορά αυτή θα συνεχίσει να αυξάνεται με μικρό ρυθμό, όπως έγινε και κατά τη δεκαετία του 1990 (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 93).

131 Δεύτερον, από τα αποσπάσματα αυτά της Αποφάσεως (αιτιολογικές σκέψεις 92 και 93) προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν έλαβε υπόψη το ποσοστό αύξησης της ζήτησης κατά τα δύο έτη που προηγήθηκαν της κοινοποίησης, το 1997 και το 1998, τα οποία ωστόσο αποδείχθηκε ότι ήταν σημαντικά σημεία αναφοράς στον βαθμό που τα αποτελέσματα του επεισοδίου του 1995 είχαν ήδη αφομοιωθεί από την αγορά. Όμως, από τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στον τόμο 4 της εκθέσεως για το 1998 του British National Travel Survey (Φεβρουάριος 1999), που επισυνάπτεται στο παράρτημα 9 του εντύπου κοινοποίησης της προσφεύγουσας, προκύπτει ότι ο τομέας των διακοπών στο εξωτερικό είχε μεγάλη αύξηση καθ' όλη τη δεκαετία και, επομένως, και κατά τα τελευταία έτη. Πράγματι, από το περιεχόμενο της σελίδας 113

(και τον πίνακα της σελίδας 112) προκύπτει ότι ο αριθμός αναχωρήσεων για διακοπές στο εξωτερικό ανήλθε από 21 εκατομμύρια το 1989 στα 29,25 εκατομμύρια το 1998 (ήτοι αύξηση μεγαλύτερη του 39,2 % για την τελευταία δεκαετία). Μετά την κρίση του 1995, λόγω της οποίας ο αριθμός αναχωρήσεων στο εξωτερικό μειώθηκε από 26 εκατομμύρια το 1995 στα 23,25 εκατομμύρια το 1996 (ήτοι μείωση κατά 10,5 % περίπου), ο αριθμός των αναχωρήσεων στο εξωτερικό ανήλθε από 23,25 στα 27,25 εκατομμύρια το 1997 (ήτοι αύξηση μεγαλύτερη του 17,2 %) και από 27,25 στα 29,25 εκατομμύρια το 1998 (ήτοι αύξηση μεγαλύτερη του 7,3 %). Όσον αφορά το τελευταίο αυτό έτος, αναφέρεται ρητά ότι πρόκειται για πραγματική αύξηση και όχι διαφορά οφειλόμενη στη συνήθη πρακτική στρογγυλοποίησης των αριθμών όταν οι μεταβολές από ένα έτος στο άλλο είναι ασήμαντες. Το γεγονός ότι τα στοιχεία αυτά αφορούν επίσης τις οργανωμένες διακοπές προς μακρινούς προορισμούς δεν αίρει την αποδεικτική αξία της τάσεως για μια σταθερή αύξηση, στο μέτρο που αυτό το είδος των διακοπών αντιπροσώπευε τα τελευταία έτη μόλις το ένα πέμπτο του συνόλου (βλ. σελίδα 116 της εκθέσεως της British National Travel Survey).

- 132 Η Επιτροπή αγνόησε τα στοιχεία αυτά κατά τις εκτιμήσεις του επιπέδου αυξήσεως της σχετικής αγοράς· αντιθέτως, αναφέρθηκε στην τάση για τα «δύο προσεχή έτη» υπογραμμίζοντας στην αιτιολογική σκέψη 92 της Απόφάσεως ότι «[η] αύξηση της ζήτησης κατά τη διάρκεια των δύο επόμενων ετών προβλέπεται να είναι σχεδόν μηδενική σύμφωνα με πολλές εκτιμήσεις του κλάδου, αλλά για αργότερα προβλέπεται μια μικρή ανάκαμψη». Ερωτηθείσα επί του σημείου αυτού κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Επιτροπή απάντησε ότι η εκτίμηση αυτή βασιζόταν σε οικονομετρική μελέτη προσκομισθείσα κατά τη διοικητική διαδικασία ως απάντηση σε αίτηση παροχής πληροφοριών. Πρέπει να σημειωθεί ότι ούτε οι συντάκτες αυτής της οικονομετρικής μελέτης, ούτε η φύση της, ούτε το πλαίσιο εντός του οποίου συντάχθηκε αναφέρονται στην Απόφαση. Τέλος, πρέπει να προστεθεί ότι η εκτίμηση αυτή για μια σχεδόν μηδενική αύξηση αντιφάσκει προς την επόμενη παράγραφο της Απόφάσεως (αιτιολογική σκέψη 93) όπου η ίδια η Επιτροπή «αναγνωρίζει ότι η αγορά οργανωμένων διακοπών σε κοντινούς τόπους στο εξωτερικό ενδέχεται να εξακολουθεί να αυξάνεται» και ότι «ενδέχεται επίσης να αυξηθεί με γρηγορότερο ρυθμό απ' ό,τι το συνολικό ΑΕΠ εξ αιτίας της αύξησης του χρόνου των διακοπών και του πλούτου γενικά».

- 133 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή προέβη σε μια εσφαλμένη ερμηνεία των στοιχείων που διέθετε σχετικά με την αύξηση της ζήτησεως, παραβλέποντας το ότι στην αγορά αυτή είχε παρατηρηθεί σαφής τάση για μια σημαντική αύξηση κατά την τελευταία δεκαετία γενικά, παρά τον ελαστικό χαρακτήρα της ζήτησεως από ένα

έτος σε άλλο, και ότι η ζήτηση αυξήθηκε με υψηλό ρυθμό κατά τα τελευταία έτη ειδικότερα. Σε μια τέτοια αλληλουχία αυξήσεως, και αφού δεν προσκόμισε περισσότερο ακριβή στοιχεία για να αποδείξει ότι η τάση αυξήσεως θα ανατρεπόταν κατά τα επόμενα έτη, η Επιτροπή δεν μπορούσε να εκτιμήσει ότι η εξέλιξη της αγοράς χαρακτηριζόταν από μικρή αύξηση, η οποία συνιστούσε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, στοιχείο ικανό να διευκολύνει τη δημιουργία μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως από τις τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων.

ii) Επί των εκτιμήσεων ως προς την ελαστικότητα της ζήτησεως

134 Η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι η ελαστικότητα της ζήτησεως καθιστά δυσχερέστερη την απόδειξη ότι υπάρχει συλλογική δεσπόζουσα θέση στον βαθμό που η ελαστικότητα δημιουργεί «θόρυβο» στην αγορά καθιστώντας δυσχερέστερη τη διάκριση μεταξύ των μεταβολών στη ζήτηση που προκαλούνται από την ελαστικότητα της αγοράς και των αυξήσεων της προσφοράς θέσεων που προκαλούν οι διαφορές σε σχέση με την κοινή γραμμή δράσεως. Μια τέτοια αδυναμία διακρίσεως των δύο ειδών γεγονότων συνεπάγεται σαφώς ότι οποιαδήποτε προσπάθεια συμπαίγνιας θα είναι ασταθής.

135 Η Επιτροπή δέχεται με την Απόφαση ότι μια κάποια ελαστικότητα στη ζήτηση υπάρχει στην αγορά αυτή (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 92 και 95). Ωστόσο, ισχυρίζεται (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 97) ότι στην προκειμένη περίπτωση, η εν λόγω ελαστικότητα δεν εμποδίζει τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, αλλά, αντιθέτως, «[αυτή] ευνοεί την εμφάνιση στην αγορά ολιγοπωλίων με δεσπόζουσα θέση. Αυτό οφείλεται στο ότι η ελαστικότητα της ζήτησης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι είναι ευκολότερο να αυξηθεί παρά να μειωθεί η προσφορά, σημαίνει ότι είναι λογικό για τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να είναι προσηκτικές κατά τη λήψη των αποφάσεών τους σχετικά με την προσφορά». Προσθέτει ότι «η ελαστικότητα της ζήτησης επιβάλλει τον περιορισμό της προγραμματισμένης προσφοράς και την αύξησή της σε περίπτωση που αυξηθεί η ζήτηση» και «οι προμηθευτές προστατεύονται κατ' αυτό τον τρόπο από την απότομη μείωση της ζήτησης».

136 Έν πάση περιπτώσει, στις αιτιολογικές σκέψεις 94 έως 96 της Αποφάσεως, η Επιτροπή αμφισβητεί τα επιχειρήματα που προέβαλε η προσφεύγουσα κατά τη διοικητική διαδικασία σχετικά με την ελαστικότητα της ζήτησεως και τις αιτίες της, που συνδέονται με το ακαθάριστο εσωτερικό προϊόν, την εξέλιξη των προτιμήσεων των πελατών και τη μεταβλητότητα του κόστους (επίπτωση των αεροπορικών εταιριών με μικρό κόστος). Επίσης, η Επιτροπή υποστηρίζει (αιτιολογική σκέψη 95) ότι «όλες οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων υφίστανται τις συνέπειες του οικονομικού κύκλου και για τον λόγο αυτό θα πρέπει να εντάξουν στις προβλέψεις τους τη μακροοικονομική εξέλιξη». Επομένως, ενδέχεται όλες οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να προβαίνουν στην ίδια ανάλυση όσον αφορά την εξέλιξη της αγοράς.

137 Η Επιτροπή δέχεται (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 96 και υποσημειώσεις 73 και 74) ότι ορισμένοι εξωγενείς παράγοντες, όπως οι τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον τουριστών στην Αίγυπτο ή στην Τουρκία, μπορούν να διαταράξουν τον προγραμματισμό των επιχειρήσεων ταξιδίων, ωστόσο όμως αρνείται να τους λάβει υπόψη ως στοιχείο ικανό να καταστήσει δυσχερέστερη την εμφάνιση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, δεδομένου ότι τέτοια γεγονότα, εκ φύσεως εξαιρετικά, δεν χαρακτηρίζουν μόνον την αγορά των οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς, αλλά μπορούν να εμφανιστούν σε οποιαδήποτε αγορά.

138 Τέλος, η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι οι παρατηρήσεις της προσφεύγουσας ως προς τη δυσχέρεια που συνεπάγεται η ελαστικότητα αυτή για τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως ανταποκρίνεται στην οικονομική θεωρία, ισχυρίζεται όμως ότι οι παρατηρήσεις αυτές δεν ασκούν επιρροή στην προκειμένη περίπτωση. Κατά την Επιτροπή, δεδομένου ότι είναι ευχερέστερο να αυξηθεί η προσφορά θέσεων παρά να περιοριστεί, οι επιχειρήσεις θα έχουν την τάση να είναι προσεκτικές για να προστατευθούν έναντι οποιασδήποτε ενδεχόμενης ελαστικότητας. Επιπροσθέτως, είναι εύκολο να διακριθεί η μείωση της ζήτησεως από την αύξηση της προσφοράς ενός άλλου επιχειρηματία, διότι οι ενέργειες αυτού του τελευταίου μπορούν να παρατηρηθούν απευθείας.

139 Επιβάλλεται κατ' αρχάς να παρατηρηθεί ότι, όπως αναγνωρίζει η Επιτροπή, κατά την οικονομική θεωρία η ελαστικότητα της ζήτησεως καθιστά δυσχερέστερη τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως. Αντιθέτως, μια σταθερή ζήτηση και, επομένως, η οποία εμφανίζει μικρή ελαστικότητα συνιστά αποφασιστικό στοιχείο

στον χαρακτηρισμό μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, στον βαθμό που διευκολύνει να διαπιστωθούν οι αποκλίσεις σε σχέση με την κοινή γραμμή δράσεως (δηλαδή οι απάτες), επιτρέποντας να τις διακρίνει κανείς από τις προσαρμογές της προσφοράς προς αντιμετώπιση της αυξήσεως ή της μείωσης της ελαστικότητας της αγοράς.

140 Στην προκειμένη περίπτωση, η Επιτροπή δέχεται ότι η σχετική αγορά χαρακτηρίζεται από κάποιο βαθμό ελαστικότητας της ζήτησεως (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 92, 95 και 97). Εξάλλου, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι πολλά στοιχεία του φακέλου δείχνουν ότι ο βαθμός ελαστικότητας της αγοράς αυτής είναι σημαντικός. Έτσι, κατά το απόσπασμα της μελέτης που παρατίθεται στην παράγραφο 92 της Απόφασεως «όχι μόνον η ζήτηση διακοπών είναι περισσότερο ελαστική απ' ό,τι το ακαθάριστο εσωτερικό προϊόν και τα επίπεδα δαπανών των καταναλωτών μακροπρόθεσμα, αλλά ακόμη ότι δεν συμπίπτει πλήρως με τον οικονομικό κύκλο (για παράδειγμα, η αγορά αυξήθηκε κατά 10 % περίπου κατά την ύφεση του 1980 και 1981)» ή ακόμη ότι «η ελαστικότητα της ζήτησεως οδηγεί στο ότι η πρόβλεψη του όγκου ζήτησεως είναι έντονα προβληματική». Επίσης, η σημαντική ελαστικότητα της αγοράς επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία της εκθέσεως του 1998 του British National Travel Survey. Έτσι, μετά την κρίση του 1995, λόγω της οποίας ο αριθμός των αναχωρήσεων στο εξωτερικό μειώθηκε από 26 εκατομμύρια το 1995 στα 23,25 εκατομμύρια το 1996 (δηλαδή μείωση κατά 10,5 % περίπου), ο αριθμός των αναχωρήσεων στο εξωτερικό ανήλθε από 23,25 στα 27,25 εκατομμύρια το 1997 (ήτοι αύξηση μεγαλύτερη του 17,2 %) και από 27,25 στα 29,25 εκατομμύρια το 1998 (ήτοι αύξηση μεγαλύτερη του 7,3 %).

141 Πάντως, η Επιτροπή διατείνεται ότι το γεγονός αυτό δεν ασκεί επιρροή στην προκειμένη περίπτωση δεδομένου ότι οι επιχειρηματίες έχουν τάση να είναι προσεκτικοί για να προστατεύονται έναντι οποιασδήποτε ενδεχόμενης ελαστικότητας.

142 Όμως, η Επιτροπή δεν μπορεί να επικαλείται το γεγονός ότι, προκειμένου να προστατεύονται από τις απότομες πτώσεις της ζήτησης, οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων προγραμματίζουν την προσφορά κατά τρόπο προσεκτικό, προτιμώντας να την αυξήσουν στη συνέχεια αν η ζήτηση είναι ιδιαίτερα έντονη (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 97), για να αρνηθεί ότι στην προκειμένη περίπτωση ένας σημαντικός

παράγοντας ασκεί επιρροή στον χαρακτηρισμό μας καταστάσεως ως δεσπόμενος ολιγοπωλίου, όπως ο βαθμός σταθερότητας και η προβλεπτότητα της σχετικής αγοράς. Πράγματι, μολονότι βεβαίως η φρόνιση που είναι συμφυής με την κανονική λειτουργία της αγοράς οδηγεί υποχρεωτικά στο να λαμβάνεται υπόψη η ανάγκη να προβλέπεται καλύτερα η εξέλιξη της ζητήσεως, η διαδικασία σχεδιασμού εξακολουθεί να είναι δυσχερής, διότι κάθε επιχειρηματίας οφείλει να προβλέπει (περίπου 18 μήνες πριν, λόγω των ιδιαιτεροτήτων της αγοράς) τη μελλοντική εξέλιξη της ζητήσεως, η οποία χαρακτηρίζεται από τη σημαντική ελαστικότητά της και, επομένως, συνεπάγεται ένα στοιχείο για το μέλλον. Άλλωστε, η σύνεση των επιχειρηματιών και η ελαστικότητα της ζητήσεως δεν θεωρήθηκαν από την Επιτροπή ότι αποτελούν εμπόδιο στον ανταγωνιστικό χαρακτήρα της αγοράς πριν την πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως. Η σύνεση δεν μπορεί επομένως να ερμηνευθεί, αυτή καθαυτή, ως ένα στοιχείο που τείνει να χαρακτηρίζει μια συλλογική δεσπόμενα θέση μάλλον παρά ως ένα στοιχείο χαρακτηριστικό μιας ανταγωνιστικής αγοράς όπως εκείνης που υπήρχε κατά τη στιγμή της κοινοποιήσεως.

143 Τέλος, πρέπει να παρατηρηθεί ότι τα επιχειρήματα που εκθέτει η Επιτροπή (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 94 έως 96), σχετικά με τις επικρίσεις της προσφεύγουσας, δεν μπορούν να γίνουν δεκτά.

144 Όσον αφορά την ελαστικότητα που συνδέεται με τον οιονομικό κύκλο, η Επιτροπή δεν μπορεί να περιορίζεται στην εκτίμηση, όπως το πράττει στην αιτιολογική σκέψη 95 της Αποφάσεως, ότι «ενδέχεται όλες οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να έχουν την ίδια άποψη όσον αφορά την εξέλιξη της αγοράς», χωρίς να προσκομίσει το παραμικρό στοιχείο προς στήριξη του ισχυρισμού αυτού, ενώ η προσφορά καθορίζεται αρχικά περίπου δεκαοκτώ μήνες πριν την έναρξη της τουριστικής περιόδου (βλ. αιτιολογική σκέψη 63 της Αποφάσεως). Κατά τη στιγμή αυτή, η εξέλιξη των κυριότερων μακροοικονομικών μεταβλητών, όπως η αύξηση του ακαθάριστου εσωτερικού προϊόντος, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες ή η εμπιστοσύνη του καταναλωτή, δεν μπορούν να προβλεφθούν με ακρίβεια.

145 Όσον αφορά την ελαστικότητα που συνδέεται με τους εξωγενείς παράγοντες, η προσέγγιση της Επιτροπής, κατά την οποία οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων εντάσσουν τα στοιχεία τα σχετικά με την ελαστικότητα της αγοράς στον υπολογισμό της προσφοράς (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 96 και υποσημειώσεις 73 και 74), σημαίνει ότι πράττει αυτό που επικρίνει, δηλαδή μεταβάλλει τους εξωγενείς αυτούς

παράγοντες σε ενδογενείς μεταβλητές λόγω του ότι τις εντάσσει στην πρόβλεψη της ζητήσεως. Όμως, οι επιχειρηματίες δεν φαίνεται να ενεργούν κατ' αυτόν τον τρόπο. Προς τούτο μαρτυρούν οι αποτυχίες της Thomson τον Μάιο του 1999, η οποία υπέστη σημαντικές ζημίες λόγω της επιπτώσεως του πολέμου στο Κοσιφοπέδιο και των τρομοκρατικών απειλών στην Τουρκία επί των πωλήσεων της οργανωμένων διακοπών στην ανατολική Μεσόγειο, ενώ η Airtoours δεν επηρεάστηκε, όπως ισχυρίζεται η προσφεύγουσα, χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή.

146 Τέλος, όσον αφορά το επιχείρημα της Επιτροπής κατά το οποίο, εν πάση περιπτώσει, είναι εύκολο να διακρίνει κανείς τη μείωση της ζητήσεως από την αύξηση της προσφοράς ενός άλλου επιχειρηματία, διότι οι ενέγειες αυτού του τελευταίου μπορούν ευθέως να παρατηρηθούν, πρέπει να απορριφθεί, διότι, για τους λόγους που εκτίθενται κατωτέρω στην εξέταση της διαφάνειας της αγοράς, μια κάθετα οργανωμένη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων θα δυσκολευθεί να ερμηνεύσει ορθά τις αποφάσεις που έλαβαν άλλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων στον τομέα της προσφοράς.

147 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι η οικονομική θεωρία διαδραματίζει κάποιον ρόλο στην προκειμένη περίπτωση και ότι κακώς έκρινε ότι η ελαστικότητα της ζητήσεως διευκόλυνε τη δημιουργία δεσπόζοντος ολιγοπωλίου εκ μέρους των τριών τελευταίων μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων.

iii) Επί της εκτιμήσεως του βαθμού διαφάνειας που υπήρχε στη σχετική αγορά

148 Στην αιτιολογική σκέψη 102 της Αποφάσεως, η Επιτροπή αναφέρει ότι, όσον αφορά τη διαφάνεια, «θα πρέπει να γίνει μια διάκριση ανάμεσα στην περίοδο προγραμματισμού και στην περίοδο πωλήσεων, η οποία αρχίζει με την κυκλοφορία των καταλόγων», και ότι «[η] αγορά πάντως είναι διαφανής για τις τέσσερις μεγάλες και κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων κατά τη διάρκεια και των δύο αυτών περιόδων».

149 Στις αιτιολογικές σκέψεις 103, 104 και 105, διατείνεται ότι οι «βασικές αποφάσεις όσον αφορά την προσφορά για την επόμενη περίοδο λαμβάνονται κατά τη διάρκεια της περιόδου προγραμματισμού» και «στην περίπτωση των τεσσάρων μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών, οι αποφάσεις αυτές είναι διαφανείς για τους ακόλουθους λόγους»:

— καμία από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών δεν προτείνει ένα απολύτως νέο πρόγραμμα από την μία περίοδο στην άλλη. Ο προγραμματισμός μας μελλοντικής περιόδου αντίθετα εξαρτάται από τις πωλήσεις της προηγούμενης περιόδου, αυξημένες ή μειωμένες ανάλογα με τις προβλέψεις σχετικά με τη ζήτηση της επόμενης περιόδου. Επομένως, οι αλλαγές είναι προοδευτικές και τα προγράμματα των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών προσαρμόζονται διαρκώς. Κατά συνέπεια, λόγω ακριβώς της προηγούμενης εμπειρίας, οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών γνωρίζουν πριν γίνει ο προγραμματισμός για κάποια περίοδο σε μεγάλο βαθμό ποιες θα είναι οι προσφορές των άλλων τεσσάρων κάθετα διαρθρωμένων προμηθευτών» (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 104).

— καθεμία από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών γνωρίζει κατά κάποιο τρόπο τις αλλαγές που πρόκειται να κάνουν οι τρεις άλλες, επειδή κατά τη διάρκεια της περιόδου προγραμματισμού όλες αυτές οι επιχειρήσεις έχουν επαφές με τα ξενοδοχεία για το κλείσιμο των κλινών και συζητούν με τις άλλες όσον αφορά τις ανάγκες και τις θέσεις που διαθέτουν στα αεροπλάνα τους προκειμένου να πωλήσουν ή να ανταλλάξουν θέσεις και ώρες αναχώρησης (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 105).

— οι αποφάσεις για σημαντική αύξηση της προσφοράς δεν μπορούν να αποκρυβούν, δεδομένου ότι η αγορά ή η μίσθωση με χρηματοδοτική πίστωση πρόσθετων αεροπλάνων κατ' ανάγκη θα γινόταν γνωστή στο κοινό (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 105).

150 Κατά την αιτιολογική σκέψη 105 της Αποφάσεως, η Επιτροπή φρονεί ότι, «για όλους αυτούς τους λόγους, καθεμία από τις τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης

ταξιδιών θα ήταν σε θέση να γνωρίζει π.χ. εάν μια από τις άλλες κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις σκόπευε να αυξήσει τον αριθμό των μεταφερόμενων επιβατών και κατά συνέπεια τον αριθμό των πακέτων διακοπών που θα μπορούσε να προσφέρει. Καθεμία από τις κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις είναι σε θέση να παρακολουθεί το συνολικό αριθμό των πακέτων διακοπών που προσφέρει καθεμία από τις τρεις άλλες».

- 151 Με την αιτιολογική σκέψη 113 της Αποφάσεως, η Επιτροπή καταλήγει στο ότι, λόγω της ανελαστικότητας που συνδέεται με τις αποφάσεις σχετικά με την προσφορά, ο υψηλός βαθμός διαφάνειας θα αυξηθεί «ακόμη περισσότερο, αν πραγματοποιηθεί η συγκέντρωση, αφού θα είναι ακόμη ευκολότερο για τους μεγάλους προμηθευτές να μειώσουν την προσφορά τους στην αγορά και να αφήσουν ανικανοποίητο μεγαλύτερο μέρος της ζήτησης απ' ό,τι εάν ήταν μικρότερη η διαφάνεια, οπότε θα υπήρχε, προσωρινά, πλεόνασμα προσφοράς που θα προκαλούσε πτώση των τιμών προκειμένου να πωληθούν τα προϊόντα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούν να αυξήσουν τις μέσες τιμές πάνω από το ανταγωνιστικό επίπεδο».
- 152 Η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι η σχετική αγορά δεν είναι διαφανής κατά την περίοδο προγραμματισμού. Προβάλλει, κατ' ουσίαν, ότι οι αποφάσεις σχετικά με τη συνολική προσφορά αποτελούν στην πράξη ευρεία γκάμα ατομικών αποφάσεων που αφορούν κάθε προορισμό και κάθε πτήση που προγραμματίστηκαν και οι μεταβολές που γίνονται στην προγραμματιζόμενη προσφορά σε σχέση με τις προσφορές του παρελθόντος είναι σημαντικές και πολύ δύσκολο να εξακριβωθούν.
- 153 Φρονεί ότι η σχετική αγορά δεν είναι διαφανής ούτε κατά την περίοδο των πωλήσεων. Υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι η διαφάνεια της προσφοράς δεν μπορεί να σχεδιαστεί χωρίς να ληφθεί υπόψη η διαφάνεια των τιμών, και ότι η Επιτροπή δεν κατανόησε τη φύση των πληροφοριών που είναι διαθέσιμες στα συστήματα πληροφορικής για κρατήσεις διακοπών.
- 154 Η Επιτροπή δέχεται ότι, κατά την περίοδο προγραμματισμού, οι αποφάσεις σχετικά με την προσφορά δεν είναι πλήρως διαφανείς, ενώ υπενθυμίζει τις διάφορες δυνατότητες προς λήψη των πληροφοριών που μνημονεύονται στην Απόφαση (αιτιολογικές σκέψεις 104 και 105) όσον αφορά τις τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδιών.

- 155 Όσον αφορά τη διαφάνεια των τιμών κατά την περίοδο των πωλήσεων, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι τούτο δεν έχει καμιά σημασία, διότι ο καθοριστικός παράγοντας ανταγωνισμού στη σχετική αγορά δεν είναι η τιμή αλλά η προσφορά. Ωστόσο, προσθέτει ότι κατά την περίοδο αυτή, η διαφάνεια ως προς τη συνολική προσφορά είναι στην πράξη ολική αφού κάθε επιχειρηματίας μπορεί να υπολογίσει τις προσφορές των ανταγωνιστών του βάσει των προσφορών που παρουσιάζονται στους καταλόγους τους, καθώς και στα προηγούμενα προγράμματά τους.
- 156 Προκαταρκτικά, πρέπει να υπομνηστεί ότι το γεγονός ότι μια αγορά είναι επαρκώς διαφανής ώστε να επιτρέπει σε κάθε μέλος του ολιγοπωλίου να γνωρίζει τις συμπεριφορές των άλλων επιχειρηματιών, διευκολύνει τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.
- 157 Επιβάλλεται να παρατηρηθεί κατ' αρχάς ότι, στην προκειμένη περίπτωση, η θέση της Επιτροπής συνίσταται στο να υποστηρίζει ότι το αντικείμενο του σιωπηρού συντονισμού που χαρακτηρίζει τη συλλογική δεσπόζουσα θέση δεν είναι οι τιμές αλλά οι προσφερόμενες θέσεις στην αγορά και, όπως παρατηρεί στην αιτιολογική σκέψη 103 της Αποφάσεως, οι βασικές αποφάσεις όσον αφορά την προσφορά για την επόμενη περίοδο λαμβάνονται κατά την περίοδο προγραμματισμού. Στην αιτιολογική σκέψη 63 της Αποφάσεως, η ίδια η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι, «μόλις ξικινά η περίοδος των κρατήσεων (δηλαδή, για παράδειγμα από το καλοκαίρι του 1999 περίπου για αναχωρήσεις το καλοκαίρι του 2000) οι δυνατότητες αλλαγών περιορίζονται σημαντικά, λόγω των αυστηρών δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί έναντι των προμηθευτών και των προβλημάτων που συνεπάγεται για τους πελάτες που έχουν ήδη κάνει κράτηση η αλλαγή ημερομηνιών, πτήσεων, ξενοδοχείων κ.λπ.». Αναφέρει (αιτιολογική σκέψη 62 της Αποφάσεως) ότι η Airtours δέχεται τη δυνατότητα αυξήσεως της προσφοράς, που ανέρχεται έως το 10 % κατ' ανώτατο όριο, κατά την περίοδο αυτή.
- 158 Η προσέγγιση αυτή επιβεβαιώνεται από τους ισχυρισμούς της Επιτροπής, όταν απαντώντας (αιτιολογική σκέψη 108 της Αποφάσεως) στο επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι, επειδή κάθε μία από τις κάθετα οργανωμένες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων διαχειρίζονται πολλές χιλιάδες διαφορετικών τιμών λόγω των πολλών προγραμμάτων που προτείνουν, η σιωπηρή συνεννόηση επί όλων αυτών των

τιμών είναι αδύνατη, παρατηρεί ότι δεν θεωρεί στην προκειμένη περίπτωση ότι η συννενοήση στο επίπεδο των τιμών είναι αναγκαία προκειμένου να δημιουργηθεί η συλλογική δεσπόζουσα θέση. Προσθέτει:

«[Κ]ατά τη διάρκεια της περιόδου πωλήσεων δεν έχουν σχεδόν κανένα κίνητρο οι κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών να μειώσουν τις τιμές προκειμένου να αυξήσουν το μερίδιό τους στην αγορά, το οποίο προσδιορίζεται από το μέγεθος της προσφοράς τους. Κατά συνέπεια, οι επιχειρήσεις αυτές δεν χρειάζεται να συνάψουν σιωπηρές συμφωνίες για χιλιάδες τιμές. Αυτό άλλωστε έχει επιβεβαιωθεί και από τους οικονομικούς συμβούλους της Airtoours: “η τιμολογιακή πολιτική των επιχειρήσεων μετά τον καθορισμό της προσφοράς δεν σχετίζεται άμεσα με την εξασφάλιση συλλογικής δεσπόζουσας θέσης στην αγορά, δηλαδή με τον από κοινού έλεγχο της αγοράς”».

159 Στην προκειμένη περίπτωση, επομένως, επιβάλλεται να προσδιοριστεί κατ' αρχάς αν κάθε μία από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών μπορεί ή όχι να γνωρίζει, σε βαθμό επαρκούς βεβαιότητας, όταν λαμβάνει τις βασικές της αποφάσεις στον τομέα της προσφοράς, κατά την περίοδο προγραμματισμού, τις αποφάσεις των κυριότερων ανταγωνιστών της. Μόνον αν η διαφάνεια είναι επαρκής η επιχείρηση θα μπορεί να εκτιμά τη συνολική προσφορά που αποφασίζουν τα άλλα μέλη του φερόμενου ολιγοπωλίου και, επομένως, θα είναι σε θέση να γνωρίζει ότι, προγραμματίζοντας την προσφορά της κατά συγκεκριμένο τρόπο, υιοθετεί την ίδια γραμμή δράσεως με αυτούς και έτσι θα παρακινήθει να το πράξει. Ο βαθμός διαφάνειας είναι επίσης σημαντικός για να επιτρέψει, στη συνέχεια, σε κάθε μέλος του ολιγοπωλίου να διαπιστώσει τις μεταβολές που πραγματοποίησαν τα λοιπά μέλη στον τομέα της προσφοράς, να διακρίνει τις παρεκκλίσεις σε σχέση με την κοινή γραμμή δράσεως από τις απλές λογικές προσαρμογές στην εξέλιξη της ελαστικότητας της ζήτησης και, τέλος, να προσδιορίσει αν πρέπει να αντιδράσει ανάλογα με κυρώσεις κατά των ενδεχομένων αποκλίσεων.

160 Όμως, προκύπτει από τις απαντήσεις της προσφεύγουσας (σημείο Β.1 και παραρτήματα 5 έως 8) σε μέτρο οργάνωσης της διαδικασίας που έλαβε το Πρωτοδικείο ότι ο προσδιορισμός της προσφοράς για κάθε τουριστική περίοδο δεν είναι αυτόματη άσκηση απλής επαναλήψεως της προσφοράς από ένα έτος σε άλλο, που μπορεί ευχερώς να προβλέψουν οι άλλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών, αλλά, αντιθέτως, συνεπάγεται για κάθε επιχείρηση οργάνωσης ταξιδιών ένα πάρα πολύ σύνθετο έργο το οποίο λαμβάνει υπόψη, μόνο σε ορισμένο βαθμό, τα παραδοσιακά στοιχεία και το οποίο γίνεται κυρίως με βάση την υποκειμενική κρίση κάθε επιχειρηματία σύμφωνα με πάρα πολλές μεταβλητές και πάρα πολλούς παράγοντες.

- 161 Ειδικότερα, η εξέταση των στοιχείων αυτών δείχνει ότι ο κύκλος σχεδιασμού δεν αποτελεί απλή διαδοχή ενός έτους από άλλο. Για παράδειγμα, για τη θερινή περίοδο 1999 (έτος N), που αρχίζει τον Μάιο και τελειώνει τον Οκτώβριο του 1999, ο προγραμματισμός της προσφοράς αρχίζει περίπου 18 μήνες πριν, τον Οκτώβριο ή τον Νοέμβριο 1997 (έτος N-2). Κατά την κύρια φάση του προγραμματισμού, η οποία αρχίζει με την πρώτη δημοσίευση του καταλόγου τον Απρίλιο ή Μάιο 1998 (έτος N-1), οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων έχουν επομένως στη διάθεσή τους τα στοιχεία σχετικά με τα αποτελέσματα της θερινής περιόδου 1997 (έτος N-2) και ορισμένα στοιχεία σχετικά με την επόμενη θερινή περίοδο του 1998 (έτος N-1). Σ' αυτό το χρονολογικό πλαίσιο, ο προγραμματισμός της συνολικής προσφοράς είναι συνάρτηση γενικών και ειδικών λόγων που εξειδικεύονται με την πάροδο του χρόνου. Οι γενικοί λόγοι (top-down considerations) λαμβάνουν υπόψη τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν τη ζήτηση διακοπών, όπως η οικονομική δραστηριότητα, οι συναλλαγματικές ισοτιμίες και οι εμπιστοσύνη των καταναλωτών. Οι ειδικοί λόγοι (bottom-up considerations) στηρίζονται στη λεπτομερή ανάλυση των προσφορών των υφιστάμενων προϊόντων με βάση, για παράδειγμα, την εξέταση των μεικτών και καθαρών περιθωρίων για κάθε πτήση ή για κάθε ενότητα καταλύματος για τον ένα ή τον άλλο προορισμό. Συναφώς, εξετάζονται κάθε πτήση (σε συνάρτηση με τα αεροδρόμια αναχωρήσεως και προορισμού και τα ωράρια), ο προορισμός και το διαθέσιμο προϊόν, η ζήτηση των καταναλωτών για ειδικά είδη διακοπών, προκειμένου να προετοιμαστεί η συνολική προσφορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς. Αυτή η προσφορά συμπληρώνεται επίσης με νέα προσφερόμενα προϊόντα που δημιουργεί η προσφεύγουσα.
- 162 Η προσφεύγουσα διευκρίνισε ότι, λαμβάνοντας υπόψη τον πρόσκαιρο χαρακτήρα των σχετικών προϊόντων, τείνει να ευνοήσει, κατά τον προγραμματισμό, την ανάλυση των μακροοικονομικών παραγόντων ή τους ειδικούς λόγους που αφορούν το κόστος και το περιθώριο κέρδους σε σχέση με την εξέταση του επιπέδου της ζήτησεως στο παρελθόν, αφού τα στοιχεία αυτά επηρεάζουν περισσότερο τα διαθέσιμα εισοδήματα και τη ζήτηση στο μέλλον απ' ό,τι τα προηγούμενα επιτεύγματα (πωλήσεις πραγματοποιηθείσες και σχεδιασθείσες κατά τα έτη N-2 και N-1), στοιχεία τα οποία, πάντως, λαμβάνονται επίσης υπόψη στον σχεδιασμό για τη θερινή περίοδο του έτους N, στον βαθμό που δείχνουν τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της υφιστάμενης προσφοράς, καθώς και τις πτυχές στις οποίες η προσφορά αυτή μπορεί να βελτιωθεί.
- 163 Με στατιστικούς όρους, ο πίνακας που κοινοποίησε η προσφεύγουσα (παράρτημα 7 του υπομνήματος απαντήσεως) — που αφορά τη σύγκριση μεταξύ των προ-

βλέψεων πωλήσεως και των πραγματικών πωλήσεων της κυριότερης θυγατρικής της στο Ηνωμένο Βασίλειο, της Airtours Holidays Ltd., κατά την περίοδο 1996-2000 — επιτρέπει να διαπιστωθούν οι διαφορές μεταξύ της σχεδιαζόμενης προσφοράς για το τρέχον έτος προγραμματισμού (έτος N), η εκτιμηθείσα προσφορά για το έτος N-1 (του οποίου η τουριστική περίοδος πωλήσεων άρχισε ήδη) και οι πωληθείσες θέσεις κατά το έτος N-2 (διότι η τουριστική περίοδος τελείωσε ήδη). Ο πίνακας αυτός δείχνει ότι η σχεδιαζόμενη προσφορά για το έτος N της Airtours Holidays Ltd. εμφανίζει σημαντικές διαφορές σε σχέση με την εκτιμηθείσα προσφορά για το έτος N-1 (από + 7,5 % έως + 11,2 % σύμφωνα με το έτος N που προγραμματίστηκε) ή τις πωληθείσες θέσεις κατά το έτος N-2 (από + 7,5 % έως + 18,6 % σύμφωνα με το έτος N που προγραμματίστηκε). Αν συγκριθούν τα στοιχεία αυτά, οι διαφορές αντιπροσωπεύουν μια αύξηση της προσφοράς κατά δύο έως τρεις φορές μεγαλύτερη από τη μέση ετήσια αύξηση της συνολικής ζήτησης στην αγορά (μεταξύ 3 και 4 %) που δέχθηκε η Επιτροπή στην αιτιολογική σκέψη 92 της Αποφάσεως).

164 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το ουσιαδές της διαδικασίας προγραμματισμού δεν συνίσταται απλώς στην επανάληψη της εκτιμηθείσας προσφοράς ή των θέσεων που πωλήθηκαν στο παρελθόν, αλλά αποβλέπει στην πρόβλεψη της εξέλιξης της προσφοράς τόσο σε μακροοικονομικό όσο και σε μικροοικονομικό επίπεδο.

165 Στις μόλις προηγουμένως εκτεθείσες σκέψεις, πρέπει να προστεθούν οι πρακτικές δυσχέρειες, που υπογράμμισε η προσφεύγουσα, με αποτέλεσμα να καθίσταται πάρα πολύ περίπλοκη η προσπάθεια να καταστεί γνωστή η προσφορά που σχεδιάζει κάθε μία από τις άλλες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών κατά την περίοδο προγραμματισμού, στον βαθμό που οι αποφάσεις τους ως προς τη συνολική προσφορά για μια συγκεκριμένη περίοδο προκύπτουν από το σύνολο πάρα πολλών ατομικών αποφάσεων που λαμβάνονται για κάθε προορισμό και για κάθε πτήση και ποικίλλουν από μια περίοδο σε άλλη.

166 Συγκεκριμένα, η προσφεύγουσα προβάλλει χωρίς να αντικρούεται από την Επιτροπή ότι εξυπηρετεί περίπου 50 προορισμούς από 21 αεροδρόμια που βρίσκονται το Ηνωμένο Βασίλειο, πράγμα που αντιπροσωπεύει περισσότερους από χίλιους συνδυασμούς και τους μεταβάλλει αισθητά από μια περίοδο σε άλλη. Για το έτος 1999, η Airtours αύξησε έτσι την προσφορά της κατά 19 % για τη Fuerteventura, ένω μείωσε γι' αυτόν τον προορισμό την προσφορά της με αναχώρηση από το Manchester κατά 13 %, ενώ η προσφορά της με αναχώρηση από το Cardiff αυξήθηκε κατά 42 %.

Παρομοίως, η προσφορά της Airtours για τη Μινόρκα μειώθηκε κατά 9 %, με μείωση για τον προορισμό αυτό της προσφοράς με αναχώρηση από το Manchester κατά 33 % και αύξηση της προσφοράς με αναχώρηση από τα αεροδρόμια της Σκωτίας κατά 25 %. Ως παράδειγμα, η κατηγορία «τριών αστέρων χωρίς διατροφή» που αντιπροσωπεύει την τεράστια πλειονότητα των οργανωμένων διακοπών προς κοινούς προορισμούς σύμφωνα με την Απόφαση (αιτιολογική σκέψη 90), περιλαμβάνει διαφορές ανάλογα με το αεροδρόμιο και την ημερομηνία αναχωρήσεως, τη διάρκεια των διακοπών ή ακόμη τον τόπο προορισμού. Επιβάλλεται να παρατηρηθεί, συναφώς, ότι το επιχείρημα κατά το οποίο το αεροπορικό ταξίδι αντιπροσωπεύει μια σταθερή για την οποία υπάρχουν ελάχιστες διαφορές (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 90) δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι αποφάσεις ως προς την προσφορά αεροπορικών θέσεων λαμβάνονται για κάθε αεροδρόμιο και κάθε πτήση χωριστά.

167 'Ετσι, αντίθετα απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, οι αποφάσεις σχετικά με την προσφορά δεν συνίστανται απλώς στην αύξηση ή τη μείωση της συνολικής προσφοράς θέσεων χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι διαφορές μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών οργανωμένων διακοπών, οι οποίες διαφοροποιούνται από τον τόπο προορισμού, την ημερομηνία αναχωρήσεως, το αεροδρόμιο αναχωρήσεως, τον τύπο του αεροπλάνου, τον τύπο και την ποιότητα του καταλύματος, τη διάρκεια της διαμονής και, τέλος, την τιμή. Για μπορούν να αναπτύξουν αυτές τις οργανωμένες διακοπές, οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων οφείλουν να λάβουν υπόψη ένα σύνολο μεταβλητών, όπως τις διαθέσιμες θέσεις καταλύματος στους διάφορους προορισμούς και τις διαθέσιμες αεροπορικές θέσεις, τις διάφορες ημερομηνίες και εποχές του έτους. Όπως προέβλεπε η προσφεύγουσα, οι αποφάσεις ως προς την προσφορά, επομένως, πρέπει υποχρεωτικά να λαμβάνονται σε «μικροοικονομικό» επίπεδο.

168 Η σφαιρική προσέγγιση που υιοθέτησε η Επιτροπή (αιτιολογικές σκέψεις 88 έως 91 της Απόφασης), συνιστάμενη στο ότι αυτό που έχει σημασία είναι ο συνολικός αριθμός των οργανωμένων διακοπών που προτείνει κάθε επιχειρηματίας, συναντά έτσι σημαντικές δυσχέρειες σε πρακτικό επίπεδο αφού, για να γίνει γνωστή η συνολική προσφορά, στον βαθμό που αυτή αντιπροσωπεύει ένα ετερογενές σύνολο ειδικών αποφάσεων, χρειάζεται να μπορούν να εξακριβωθούν οι αποφάσεις αυτές.

169 Επομένως, *prima facie*, η περιπλοκότητα της διαδικασίας προγραμματισμού της προσφοράς, της αναπτύξεως του προϊόντος και της εμπορίας του συνιστά μεγάλο εμπόδιο σε κάθε προσπάθεια σιωπηλού συντονισμού. Πράγματι, όταν πρόκειται για

αγορά στην οποία η ζήτηση αυξάνεται συνολικά, αλλά είναι ελαστική από ένα έτος σε άλλο, μια κάθετα οργανωμένη επιχείρηση θα δυσκολευθεί να ερμηνεύσει ορθά τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι άλλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων στον τομέα της προσφοράς για διακοπές που θα πραγματοποιηθούν ενάμισι έτος αργότερα.

- 170 Πάντως, παρά το γεγονός ότι η απόφαση σχετικά με την προσφορά λαμβάνεται από κάθε επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων με βάση ένα ετερογενές σύνολο εκτιμήσεων, επιβάλλεται ακόμη να εξεταστεί αν, στην πράξη, κατά τη στιγμή προσδιορισμού της συνολικής της προσφοράς, κάθε μέλος του ολιγοπωλίου μπορεί να γνωρίζει «τη συνολική προσφορά (αριθμών διαμονών) που προσφέρει κάθε κάθετα οργανωμένη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων».
- 171 Η Επιτροπή ισχυρίζεται στην αιτιολογική σκέψη 105 της Αποφάσεως ότι «κάθε μία από τις κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις είναι σε θέση να παρακολουθεί το συνολικό αριθμό των πακέτων διακοπών που προσφέρει η κάθε μία από τις άλλες [κατά την περίοδο προγραμματισμού]» και οι μεταβολές που κάθε μία από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων επιφέρει στο στάδιο αυτό μπορούν να εξακριβωθούν από τις άλλες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μέσω των επαφών τους με τα ξενοδοχεία ή τις συζητήσεις τους σχετικά με τις ανάγκες και τις θέσεις που διαθέτουν στα αεροπλάνα προκειμένου να πωλήσουν ή να ανταλλάξουν θέσεις ή να διαπραγματευθούν ανταλλαγές θέσεων ή ωρών αναχωρήσεως.
- 172 Ωστόσο, η Επιτροπή παραλείπει να αποδείξει τους ισχυρισμούς αυτούς.
- 173 Πρώτον, η Απόφαση δεν επιτρέπει να μετρηθεί το περιεχόμενο των πληροφοριών που μια κάθετα οργανωμένη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων μπορεί να λάβει λόγω του ότι πολλές απ' αυτές μπορεί να είναι σε επαφή με τα ίδια ξενοδοχεία για να διαπραγματευθούν και να προβούν στις κρατήσεις των κλινών τους. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι οι μεγάλες βρετανικές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μπορούν όντως να προσφέρουν τα ίδια ξενοδοχεία στα πακέτα διακοπών τους, είναι ωστόσο αληθές ότι οι συμμετέχοντες στον τομέα των τουριστικών καταλυμάτων είναι πάρα πολλοί τόσο στο επίπεδο της προσφοράς όσο και στο επίπεδο της ζήτησεως. Επο-

μένως, υπάρχει πάρα πολύ μεγάλη πιθανότητα μια μεγάλη επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων να είναι παρούσα σε ένα ξενοδοχείο όπου δεν διατρέχει τον κίνδυνο να βρεθεί μαζί με έναν από τους ανταγωνιστές της. Η πιθανότητα αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι ξενοδόχοι προτιμούν να μισθώνουν τα δωμάτιά τους σε δύο τουλάχιστον επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, γενικά από διαφορετικές χώρες. Η πολιτική αυτή, η οποία μνημονεύεται στην κοινοποίηση, εξηγείται από τη βούληση του ξενοδόχου να προστατευθεί έναντι του κινδύνου που συνδέεται με μείωση της ζήτησης των προσφερόμενων διακοπών από έναν από τους πελάτες αυτούς ή της ζήτησης από μια απ' αυτές τις χώρες.

- 174 Επομένως, η πιθανότητα ότι αρκετές κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων διαπραγματεύονται με το ίδιο ξενοδοχείο δεν συμβάλλει σημαντικά στη μεγαλύτερη διαφάνεια της αγοράς τη στιγμή που λαμβάνονται οι αποφάσεις στον τομέα της προσφοράς θέσεων.
- 175 Δεύτερον, η Απόφαση δεν περιλαμβάνει λεπτομέρειες ως προς το περιεχόμενο και τη σημασία των πληροφοριών που μπορούν να ληφθούν μέσω των συζητήσεων μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων σχετικά με τις ανάγκες και τις θέσεις που διαθέτουν στα αεροπλάνα προκειμένου να πωλήσουν ή να ανταλλάξουν θέσεις ή να διαπραγματευθούν ανταλλαγές θέσεων ή ωρών αναχωρήσεως. Πράγματι, ελλείψει διευκρινίσεων επί του σημείου αυτού στην Απόφαση, δεν είναι δυνατό να αντληθούν χρήσιμες πληροφορίες ως προς την αύξηση ή τη διατήρηση της προσφοράς μέσω της ανταλλαγής αεροπορικών θέσεων ή ωραρίων, στο μέτρο που οι ανταλλαγές αυτές πρέπει κατ' αρχήν να πραγματοποιηθούν με βάση θέση έναντι θέσεως ή ωράριο έναντι άλλου ωραρίου.
- 176 Συναφώς, επιβάλλεται η διευκρίνιση ότι στην περίπτωση που προβλέπει η Επιτροπή, δηλαδή, εκείνην μιας καταστάσεως αισθητού περιορισμού της προσφοράς που υπολείπεται των εκτιμήσεων ως προς την εξέλιξη της ζήτησης, οι κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων θα συμβληθούν για λιγότερες αεροπορικές θέσεις και λιγότερες διανυκτερεύσεις. Όμως, αναμφίβολα είναι πολύ πιο δυσχερές γενικά να διαπιστωθούν και να ερμηνευθούν οι αποφάσεις μείωσης της δραστηριότητας παρά εκείνες που την αυξάνουν και, σε μια αλληλουχία αυξήσεως της ζήτησης, τέτοιες πολιτικές συγκρατήσεως είναι εξαιρετικά δυσχερές να εξακριβωθούν. Εξάλλου, η προσφεύγουσα υπογράμμισε, χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή, ότι οι αποφάσεις αισθητής αυξήσεως της προσφοράς και των αντί-

στοιχων επενδύσεων δημοσιοποιούνται μόνο αφού προσδιοριστεί η αρχική προσφορά, οπότε δεν επιτρέπουν την ακριβή εξακρίβωση των αποφάσεων που υιοθετήθηκαν κατά την περίοδο προγραμματισμού. Κατά συνέπεια, το επιχείρημα το οποίο η Επιτροπή προβάλλει στην αιτιολογική σκέψη 105 της Αποφάσεως, ότι η αγορά ή η μίσθωση με χρηματοδοτική πίστωση πρόσθετων αεροπλάνων δεν μπορούσαν να αποκρυβούν δεδομένου ότι οι εν λόγω αποφάσεις υποχρεωτικά γνωστοποιούνται στο κοινό, δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για να αποδειχθεί η ύπαρξη της διαφάνειας της αγοράς για τις τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων στο στάδιο προγραμματισμού της προσφοράς.

177 Εξάλλου, πρέπει να παρατηρηθεί ότι οι αποφάσεις ως προς τη χρήση των αεροπορικών στόλων λαμβάνονται αργότερα στην περίοδο προγραμματισμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία που κοινοποίησε η Airtours απαντώντας στην ανακοίνωση των αιτιάσεων, πράγματι, από τον δωδέκατο μήνα που προηγείται της ενάρεξης της τουριστικής περιόδου, δηλαδή συγχρόνως με τη δημοσίευση του καταλόγου, λαμβάνει τις πρώτες αποφάσεις σχετικά με τη χρησιμοποίηση της δυναμικότητάς της σε αεροπορικές θέσεις. Μόνον κατά τους επόμενους μήνες θα ληφθούν οι αποφάσεις σχετικά με τη δυναμικότητα που αποκτήθηκε από άλλες αεροπορικές εταιρίες. Επομένως, οι πληροφορίες που λαμβάνονται στο πλαίσιο συζητήσεων μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων λαμβάνονται πολύ πιο αργά απ' ό,τι αφήνει να νοηθεί η Απόφαση.

178 Επιπροσθέτως, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η Airtours δεν εξαρτάται αισθητά από τις άλλες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων για να αγοράσει αεροπορικές θέσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία που ανακοινώθηκαν στο πλαίσιο της κοινοποίησεως. Πράγματι, φαίνεται ότι η Airtours ελάχιστα καταφεύγει στις εταιρίες charters των κυριότερων ανταγωνιστών της. Έτσι, αφενός, οι κύριοι προμηθευτές της Airtours Holidays σε αεροπορικές θέσεις για το θέρους του 1998 ήσαν: Spanair (27,2 % των αγορών)· Monarch (22 %)· Air Europa (21 %)· Air 2000, η αεροπορική εταιρία της First Choice (9,4 %)· Airworld (8,7 %), η αεροπορική εταιρία της Thomas Cook· Air Malta (3,8 %), και δώδεκα άλλες αεροπορικές εταιρίες (7,9 %). Επομένως, η Airtours Holidays δεν χρησιμοποιεί, ή ελάχιστα χρησιμοποιεί την αεροπορική εταιρία Britannia, της Thomson, η οποία ως γνωστόν εκτελεί κυρίως πτήσεις για τη μητρική της εταιρία, και ελάχιστα καταφεύγει στις κυριότερες αεροπορικές εταιρίες της First Choice και της Thomas Cook (Air 2000 και Airworld αντιπροσωπεύουν 18,1 % του συνόλου) (παραρτήμα 5 της προσφυγής, σημεία 6.94, 6.119 και 6.122, έκθεση MMC, πίνακας 3.6, σ. 66). Αφετέρου, οι κυριότεροι πελάτες της προσφεύγουσας σε αεροπορικές θέσεις για το θέρους 1998 ήσαν: First Choice (Uijet) (περίπου 68 000 θέσεις)·

Monarch (Cosmos) (περίπου 45 000 θέσεις)· Jet Direct (περίπου 11 500 θέσεις)· Air Travel Group (περίπου 10 500 θέσεις)· και Manos (περίπου 10 500 θέσεις)· οι υπόλοιπες θέσεις πωλούνται σε 20 άλλους επιχειρηματίες. Ακόμη και σ' αυτή την περίπτωση μπορεί να σημειωθεί ότι η Airtours Holidays δεν έχει ή έχει ελάχιστες σχέσεις με τις αεροπορικές εταιρίες της Thomson (Britannia) και της Thomas Cook (Caledonian, Airworld, Flying Colours, Peach) (παράρτημα 5 της προσφυγής, σημείο 6.94, και έκθεση MMC, πίνακας 3.6, σ. 66).

- 179 Επομένως, αντίθετα απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, το γεγονός ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων διαπραγματεύονται μεταξύ τους προκειμένου να αγοράσουν ή να διαθέσουν θέσεις ή να διαπραγματευθούν ανταλλαγή αεροπορικών θέσεων ή ωραρίων δεν διασφαλίζει ένα επαρκές επίπεδο διαφάνειας κατά τη στιγμή λήψης των αποφάσεων στον τομέα της προσφοράς θέσεων.
- 180 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι κακώς η Επιτροπή έκρινε στην αιτιολογική σκέψη 102 της Αποφάσεως ότι υπάρχει μεγάλη διαφάνεια στην αγορά για κάθε μία από τις τέσσερις μεγάλες κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων κατά την περίοδο του προγραμματισμού. Επομένως, προκύπτει ότι κακώς κατέληξε στο ότι ο υφιστάμενος βαθμός διαφάνειας στη σχετική αγορά ήταν ένα από τα χαρακτηριστικά της αγοράς που ευνοούσε την εμφάνιση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 87), χωρίς να χρειάζεται να εξεταστεί το βάσιμο των εκτιμήσεών της επί του βαθμού διαφάνειας κατά την περίοδο των πωλήσεων, στο μέτρο που οι βασικές αποφάσεις στον τομέα της προσφοράς για την επόμενη τουριστική περίοδο λαμβάνονται κατά την περίοδο προγραμματισμού και, στη συνέχεια, οι δυνατότητες αυξήσεως της προσφοράς είναι πάρα πολύ μειωμένες.

iv) Συμπεράσματα επί της εκτιμήσεως της παρελθούσας και προβλεπτής εξελίξεως της ζήτησεως, της ελαστικότητάς της και του βαθμού διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά

- 181 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν εξέτασε κατά πρόσφορο τρόπο τον ανταγωνισμό που υπάρχει μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων κατά τη στιγμή της κοινοποίησεως και ότι διέπραξε σφάλματα εκτιμήσεως

σχετικά με την εξέλιξη και την προβλεψιμότητα της ζήτησης, την ελαστικότητα της, καθώς και τον βαθμό διαφάνειας που υπήρχε στην αγορά, και κακώς έκρινε ότι τα χαρακτηριστικά αυτά, στην προκειμένη περίπτωση, ήσαν ικανά να διευκολύνουν τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

γ) Συμπέρασμα

182 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή διέπραξε σφάλματα εκτιμήσεως στο συμπέρασμά της ότι η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα παρακινούσε τις τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων που θα απέμεναν μετά την πράξη συγκεντρώσεως να μην έχουν πλέον ανταγωνισμό μεταξύ τους.

3. Επί του ανεπαρκούς χαρακτήρα των παραγόντων αποτροπής που εξακρίβωσε η Επιτροπή προκειμένου να διασφαλιστεί η εσωτερική συνοχή του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου

183 Η προσφεύγουσα προσάπτει στην Επιτροπή ότι αγνόησε το γεγονός ότι, έστω και αν υποτεθεί ότι οι τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μπορούν να παρακινήθουν να συντονίζουν σιωπηρά τις πολιτικές τους στον τομέα της προσφοράς μετά τη συγκέντρωση λόγω των χαρακτηριστικών της σχετικής αγοράς και της επιπτώσεως που θα έχει η συγκέντρωση στην αγορά, δεν υπήρχαν επαρκείς μηχανισμοί αντιποίνων ή αποτροπής για να διασφαλίσουν την εσωτερική συνοχή του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου. Έτσι, η έλλειψη πραγματικών μηχανισμών για αντίποινα στην εν λόγω αγορά θα έθετε υπό αμφιβολία τη βιωσιμότητα της φερόμενης καταστάσεως δεσπόζοντος ολιγοπωλίου, αφού μακροπρόθεσμα δεν θα υπήρχαν κίνητρα για τους ενδιαφερομένους να μη αποστούν από την κοινή γραμμή συμπεριφοράς. Υποστηρίζει ότι ο μηχανισμός επιβολής κυρώσεων πρέπει να είναι αξιόπιστος και, επομένως, αμφισβητεί το ότι η απλή απειλή αντιποίνων μπορεί να αποτελέσει επαρκές μέσο αποτροπής, όπως φαίνεται να διατείνεται η Επιτροπή στην αιτιολογική σκέψη 151 της Αποφάσεως.

184 Η προσφεύγουσα θεωρεί ότι τα διαθέσιμα μέσα προς άσκηση αντιποίνων κατά την ίδια τουριστική περίοδο δεν είναι αξιόπιστα. Όσον αφορά τη δυνατότητα να αυξηθεί κάπως η προσφορά κατά την περίοδο που τελειώνει τον Φεβρουάριο, πριν τη θερινή περίοδο, αυτή μπορεί να αυξηθεί μόνο κατά 10 % και δεν θα μπορούσε πλέον να αυξηθεί μεταγενέστερα. Όμως, σε έναν τομέα που χαρακτηρίζεται από την ελαστικότητα της ζήτησης, η αύξηση της προσφοράς κατά 10 % δεν αρκεί για να αποτελέσει σημαντική τιμωρία. Επιπροσθέτως, το πρόσθετο κόστος που αντιπροσωπεύει η εφαρμογή μιας επιπλέον προσφοράς για σκοπούς τιμωρίας δεν μπορεί να συμψηφιστεί από τα πλεονεκτήματα που θα αντλούσαν τα θύματα της απάτης με την επιβολή κυρώσεως. Εν πάση περιπτώσει, η αύξηση της προσφοράς θα είναι εξαιρετικά δυσχερής, διότι μπορούσε να είναι αντίθετη προς τα συμφέροντα εκείνων που οδηγούνται στην επιβολή κυρώσεως στο μέτρο που, δεδομένου ότι η προστιθέμενη το τελευταίο λεπτό προσφορά είναι πιθανόν κατώτερης ποιότητας (ωράρια πτήσεων ελάχιστα πρακτικά, καταλύματα κακής ποιότητας), θα είναι δύσκολο να πωληθεί. Η προσφεύγουσα αμφισβητεί επίσης τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν πωλήσεις «ξεπουλήματος» ή «κατευθυνόμενες» εναντίον ενός ανταγωνιστή ως πειθαρχικό όπλο.

185 Κατά την προσφεύγουσα, τα διαθέσιμα μέσα προς άσκηση αντιποίνων κατά την επόμενη τουριστική περίοδο δεν θα είναι αποτελεσματικά. Πράγματι, λαμβάνοντας υπόψη την περίοδο των 18 μηνών που είναι αναγκαία προς εφαρμογή μεγάλων προσφορών, οποιαδήποτε απάτη διαπιστωθείσα κατά την περίοδο πωλήσεως δεν θα μπορούσε να επισύρει κύρωση με την προσθήκη σημαντικών προσφορών παρά μόνο μετά δύο τουριστικές περιόδους. Έτσι, ο σύνδεσμος μεταξύ της αποκλείσεως από τη συμφωνία και της επιβολής κυρώσεως θα είναι ασαφής.

186 Η Επιτροπή παρατηρεί, πρώτον, ότι, όσον αφορά τους μηχανισμούς αντιποίνων που προβλέπονται στην Απόφαση, αφού το δεσπόζον ολιγοπώλιο δεν εξομοιώνεται με καρτέλ, ουδέποτε φαντάστηκε ότι ένας επιχειρηματίας επιδίδεται σε απλή απειλή αντιποίνων.

187 Δεύτερον, ισχυρίζεται ότι η προοπτική αντιποίνων κατά την ίδια τουριστική περίοδο μπορεί να νοηθεί ως πραγματική και αποτελεσματική απειλή, στο μέτρο που οι επιχειρηματίες μπορούν να εκτιμήσουν τις προσφορές που διατίθενται στην αγορά από τους ανταγωνιστές τους από της δημοσίευσής της πρώτης εκδόσεως των

καταλόγων, ήτοι δώδεκα έως δεκαπέντε μήνες πριν την περίοδο ταξιδιών (βλ., αιτιολογικές σκέψεις 105 έως 107 της Απόφασης). Μια άνοδος κατά 10 % των προσφορών θα πρέπει να ασκεί ισχυρή πίεση προς μείωση των τιμών και να αναιρεί εν πολλοίς τα κέρδη που υπολογίζει ο «εκτρεπόμενος» επιχειρηματίας.

188 Ως προς τα μέσα ασκήσεως αντιποίνων κατά τη διάρκεια της επόμενης τουριστικής περιόδου, αντίθετα από την προσφεύγουσα η Επιτροπή φρονεί ότι είναι δυνατό να αυξηθούν σημαντικά οι προσφορές κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου και θεωρεί ότι είναι λάθος να διατείνεται κανείς ότι σημαντική αύξηση είναι δυνατή μόνο μετά δύο τουριστικές περιόδους.

189 Ως προς το επιχείρημα της προσφεύγουσας ότι θα ήταν παράλογο, εκ μέρους των άλλων επιχειρηματιών, να αναλάβουν τον κίνδυνο μιας γενικής υπερπροσφοράς και κατά το οποίο, επομένως, ένας επιχειρηματίας μπορούσε να «διαπράξει απάτη» με πλήρη ατιμωρία, η Επιτροπή προβάλλει ότι μια τέτοια συλλογιστική δεν έχει εφαρμογή στην προκειμένη περίπτωση, διότι υπονοεί ότι η μόνη δυνατή αντίδραση των άλλων επιχειρηματιών συνίσταται στην εγκατάλειψη των μεριδίων τους στην αγορά στον «επιτήδριο».

190 Τέλος, η Επιτροπή απορρίπτει το επιχείρημα ότι η τακτική παραμερισμού των καταλόγων ενός «εκτραπέντος» ανταγωνιστή και η πρακτική επιλεκτικών πωλήσεων που αποβλέπουν στο να θέσουν σε μειονεκτική μοίρα τα προϊόντα του είναι αναποτελεσματικές, διότι, έστω και αν γίνουν δεκτά τα στοιχεία αμοιβαίων πωλήσεων που προέβλεπε η προσφεύγουσα (16 % των προϊόντων της πωλήθηκαν μέσω της Thomson και της Tomas Cook), μια μελλοντική απώλεια που μπορεί να ανέλθει σε ένα τέτοιο ποσοστό πωλήσεων αντιπροσωπεύει μια πολύ σοβαρή απειλή για μια βιομηχανία που χαρακτηρίζεται από υψηλά μεγέθη και μικρά περιθώρια κέρδους.

191 Το Πρωτοδικείο παρατηρεί ότι η Επιτροπή υιοθέτησε, με την Απόφαση, μια κάπως αμφιλεγόμενη θέση, διότι υπογράμμισε, πρώτον, ότι η ύπαρξη ενός «αυστηρού μηχανισμού αντιποίνων», ο οποίος θα στηριζόταν στον καταναγκασμό, δεν αποτελεί

απαραίτητο όρο για συλλογική δεσπόζουσα θέση στην προκειμένη περίπτωση (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 55· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 150) ενώ συγχρόνως διευκρινίζει ότι δεν θεωρεί, όπως η Airtour, ότι «δεν υπάρχει καμία δυνατότητα αντιποίνων στην αγορά αυτή» και «πιστεύει αντιθέτως ότι υπάρχουν σημαντικές δυνατότητες αντιποίνων, γεγονός που ενθαρρύνει ακόμη περισσότερο τη δυσμενή για τον ανταγωνισμό συμπεριφορά» (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 55· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 151).

192 Επιβάλλεται να παρατηρηθεί, προκαταρκτικά, ότι, όπως αναφέρθηκε ήδη (βλ. σκέψεις 61 και 62 ανωτέρω), στην προοπτική ανάλυση της αγοράς που χαρακτηρίζει κάθε εκτίμηση μας φερόμενης συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, μια τέτοια θέση δεν πρέπει να εξετάζεται μόνο σε στατικό επίπεδο, σε δεδομένη στιγμή, τη στιγμή πραγματοποίησης της συγκεντρώσεως και των μεταβολών που θα γίνουν στη δομή του ανταγωνισμού, αλλά πρέπει επίσης να εκτιμάται κατά τρόπο δυναμικό, ειδικότερα όσον αφορά την εσωτερική της συνοχή, τη σταθερότητά της και το κατά πόσον η αντίθετη προς τον ανταγωνισμό παράλληλη συμπεριφορά που είναι δυνατό να δημιουργήσει μπορεί να έχει χρονική διάρκεια.

193 Επίσης, επιβάλλεται να διευκρινιστεί αν το ίδιο συμφέρον κάθε μιας από τις κυριότερες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων (μεγιστοποίηση του κέρδους της ανταγωνιζόμενη το σύνολο των επιχειρήσεων) δεν είναι τέτοιο ώστε να υπερισχύει του κοινού συμφέροντος των μελών του ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση (περιορισμός της προσφοράς προκειμένου να ανέλθουν οι τιμές και να επιτευχθούν υπερανταγωνιστικά κέρδη), πράγμα που θα συμβεί αν η έλλειψη παραγόντων αποτροπής την οδηγεί να παρεκκλίνει από την κοινή γραμμή δράσεως με σκοπό, επωφελούμενη από την έλλειψη ανταγωνισμού που χαρακτηρίζει την κοινή αυτή δράση, να αναλάβει πρωτοβουλία ανταγωνιστικών συμπεριφορών και να επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα που είναι συναφή προς τις συμπεριφορές αυτές (βλ., υπό το ίδιο πνεύμα, προπαρατεθείσα απόφαση του Πρωτοδικείου Gencor κατά Επιτροπής, σκέψη 227, όσον αφορά τη διαφάνεια της αγοράς, και σκέψεις 276 και 281, όσον αφορά τις διαρθρωτικές σχέσεις).

194 Η δυνατότητα αντιποίνων διασφαλίζει κατά κάποιο τρόπο τη συνοχή των μελών του ολιγοπωλίου κατά την πάροδο του χρόνου αποτρέποντας καθένα απ' αυτά να παρεκκλίνει από την κοινή συμπεριφορά.

- 195 Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή δεν πρέπει υποχρεωτικά να αποδείξει την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου «μηχανισμού αντιποίνων» κατά το μάλλον ή ήττον αυστηρού, αλλά πρέπει να αποδείξει, εν πάση περιπτώσει, την ύπαρξη επαρκών παραγόντων αποτροπής οπότε κάθε μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου να μην έχει συμφέρον να παρεκκλίνει από την κοινή συμπεριφορά εις βάρος των άλλων μελών του ολιγοπωλίου.
- 196 Οι παραγόντες αποτροπής που εξακριβώνονται εν προκειμένω στην Απόφαση είναι οι εξής:
- ο αποτρεπτικός ρόλος που διαδραματίζει η απλή απειλή επιστροφής σε μια κατάσταση πλεονασματικής προσφοράς, δεδομένου ότι η εμπειρία του 1995 είναι ενδεικτική του τι θα μπορούσε να συμβεί σε περίπτωση που θα ξεσπάσει πόλεμος προσφορών (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 151· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 170)·
  - η δυνατότητα αυξήσεως της προσφοράς κατά την περίοδο των πωλήσεων, τουλάχιστον έως τον Φεβρουάριο, μέχρι 10 % (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 152)·
  - η δυνατότητα αυξήσεως των προσφορών μεταξύ δύο τουριστικών περιόδων, με επισήμανση εκ μέρους της επιχειρήσεως οργανώσεως ταξιδιών ότι η συμπεριφορά της αποτελεί μέτρο αντιποίνων κατά συγκεκριμένης ενέργειας προκειμένου να τονίσει τη σχέση μεταξύ της αποκλίσεως και της κυρώσεως (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 152)·
  - η δυνατότητα απομακρύνσεως των καταλόγων ή πραγματοποιήσεως επιλεκτικών πωλήσεων εις βάρος της επιχειρήσεως που παρεκκλίνει κατά την περίοδο των πωλήσεων προκειμένου να υποχρεωθεί να προσφέρει εκπτώσεις σε μεγαλύτερο ποσοστό των πακέτων της (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 152· βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 170).

- 197 Παρατηρείται, πρώτον, ότι τα χαρακτηριστικά της σχετικής αγοράς και ο τρόπος λειτουργίας της καθιστούν τη λήψη των μέτρων δυσχερή υπό συνθήκες ταχύτητας και αποτελεσματικότητας ώστε να φαίνονται επαρκώς αποτρεπτικά.
- 198 Έτσι, σε περίπτωση παρεκκλίσεως ή, με άλλα λόγια, «επιτηδειότητας» δηλαδή σε κατάσταση όπου, για παράδειγμα, μια από τις κυριότερες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων θα προσπαθούσε, κατά την περίοδο προγραμματισμού, να επωφεληθεί από τον συνολικό περιορισμό της προσφοράς που προκύπτει από την αντίθεση προς τον ανταγωνισμό παράλληλη συμπεριφορά, τα άλλα μέλη του ολιγοπωλίου δεν θα μπορούσαν ευχερώς να διαπιστώσουν την παρέκκλιση αυτή λόγω του ότι δεν υπάρχει επαρκής διαφάνεια, ως προς την οποία το Πρωτοδικείο έχει ήδη αποφανθεί. Πράγματι, ενδεχόμενη παρέκκλιση είναι δύσκολο να εξακριβωθεί στο στάδιο του προγραμματισμού, ενόψει των δυσχερειών που έχει μια μεγάλη επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων να προβλέπει με ακρίβεια τις αποφάσεις που λαμβάνουν οι κυριότεροι ανταγωνιστές της στον τομέα της προσφοράς.
- 199 Στο πλαίσιο αυτό, οι παράγοντες αποτροπής που εξακριβώσε η Επιτροπή φαίνεται ότι δεν μπορούν να λειτουργήσουν.
- 200 Πρώτον, όσον αφορά την απλή απειλή της επιστροφής σε κατάσταση πλεονάζουσας προσφοράς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Επιτροπή κακώς δέχθηκε τον αποτρεπτικό χαρακτήρα της. Η Επιτροπή αναφέρεται στην κρίση του 1995 για να τονίσει τις συνέπειες μιας πλεονάζουσας προσφοράς στην αγορά. Όμως, πρέπει να διευκρινιστεί ότι τα γεγονότα του 1995 συνέβησαν σε πλαίσιο αντίθετο προς εκείνο που προβλέπεται στην προκειμένη περίπτωση, στο οποίο όλοι οι επιχειρηματίες — χωρίς διάκριση όσον αφορά το μέγεθός τους ως μεγάλων ή μικρών επιχειρηματιών οργάνωσης ταξιδίων — ενίσχυσαν, κατά την περίοδο προγραμματισμού 1994, τις προσφορές τους για να προλάβουν την αύξηση της συνολικής ζήτησεως που οι δείκτες στον σχετικό τομέα και η αύξηση των δύο προηγούμενων ετών άφηναν να υποτεθεί. Αντιθέτως, στην προκειμένη περίπτωση, η Επιτροπή προβλέπει κατάσταση στην οποία οι τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, υπερβαίνοντας αισθητά τη συνήθη σύνεσή τους, θα μείωναν τις προσφορές τους κάτω των προβλέψεων της ζήτησεως και στην οποία θα μπορούσε να γίνει η απάτη. Στην κατάσταση αυτή, πολύ διαφορετική από την κατάσταση υπερπροσφοράς του 1995, θα πρέπει να εξεταστεί ο αποτρεπτικός χαρακτήρας

της ενδεχόμενης επιστροφής σε κατάσταση πλεονάζουσας προσφοράς. Όμως, μια τέτοια επιστροφή δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο στην επόμενη τουριστική περίοδο και μόνον αν τα λοιπά μέλη του ολιγοπωλίου αποφάσισαν να αυξήσουν την προσφορά πέραν των εκτιμήσεων για την εξέλιξη της ζήτησης, δηλαδή κατά τρόπο πολύ πιο αισθητό σε σχέση με το επίπεδο της μειωμένης προσφοράς που υπήρχε στο πλαίσιο του σιωπηρού συντονισμού που προβλέπει η Επιτροπή.

201 Δεύτερον, η δυνατότητα αύξησης της προσφοράς κατά την περίοδο των πωλήσεων δεν μπορεί να αποτελέσει παράγοντα αποτροπής για τους εξής λόγους.

202 Κατά πρώτο λόγο, όπως η ίδια η Απόφαση τονίζει, η αγορά αυτή διακρίνεται από μια φυσική τάση συνέσεως ως προς τις αποφάσεις για την προσφορά (βλ. αιτιολογικές σκέψεις 60 έως 66, 97 και 136 της Απόφασης), αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η προσαρμογή της προσφοράς προς τη ζήτηση αποτελεί ένα από τα κρίσιμα κριτήρια αποδοτικότητας, δεδομένου ότι τα πακέτα διακοπών είναι φθαρτά αγαθά (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 60).

203 Κατά δεύτερο λόγο, στην αγορά αυτή, η απόφαση αποκλίσεως από την κοινή θέση με αύξηση της προσφοράς κατά την περίοδο των πωλήσεων θα πραγματοποιηθεί σε στάδιο το οποίο θα καταστήσει δυσχερή την έγκαιρη διαπίστωσή της. Εξάλλου, έστω και αν τα λοιπά μέλη του ολιγοπωλίου θα κατόρθωναν να διαπιστώσουν την αποκλίνουσα συμπεριφορά, η ενδεχόμενη αντίδρασή τους συνιστάμενη στην αύξηση της προσφοράς για αντίποινα δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αρκετά γρήγορα και αποτελεσματικά, στον βαθμό που θα μπορούσε να γίνει — όπως σιωπηρά αναγνωρίζει η Επιτροπή — κατά την ίδια περίοδο μόνο κατά τρόπο πολύ περιορισμένο, με όρια όλο και περισσότερο στενά καθόσον εξελίσσεται η περίοδος των πωλήσεων (στην καλύτερη περίπτωση η αύξηση μπορεί να είναι μόνον κατά 10 % έως τον Φεβρουάριο για την επόμενη θερινή τουριστική περίοδο) (βλ. Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 152 και 62).

204 Τέλος, επιτρέπεται να θεωρηθεί ότι, γνωρίζοντας ότι οι δράστες των αντιποίνων κινδυνεύουν να δυσκολευθούν στην πώληση των πακέτων διακοπών που προστί-

θενται την τελευταία στιγμή λόγω της κατώτερης ποιότητας τέτοιων προϊόντων (ωράρια πτήσεων ελάχιστα πρακτικά, καταλύματα κακής ποιότητας), τα λοιπά μέλη του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου θα διστάζουν να προβούν σε τέτοιες αυξήσεις της προσφοράς ως αντίποινα. Η δημιουργούμενη έτσι προσφορά δεν φαίνεται να είναι σε θέση να ανταγωνιστεί αποτελεσματικά εκείνη που θα προσθέσει επιπλέον η αποκλίνουσα επιχείρηση από την περίοδο προγραμματισμού, δεδομένου ότι αυτή γίνεται καθυστερημένα και, συγχρόνως, είναι κακής ποιότητας. Έτσι, η αποκλίνουσα επιχείρηση θα επωφεληθεί από τα πλεονεκτήματα που συνδέονται με το ότι ενήργησε πρώτη.

205 Τρίτον, όσον αφορά τη δυνατότητα αύξησης της προσφοράς κατά την επόμενη τουριστική περίοδο ή το γεγονός ότι οι προσφορές μπορούν να προστεθούν μεταξύ δύο περιόδων, (αιτιολογική σκέψη 152 της Αποφάσεως *in fine*), πρέπει να παρατηρηθεί ότι υπάρχει ο κίνδυνος η προσφορά αυτή να είναι αναποτελεσματική, ως μέτρο αντιποίνων, αν ληφθεί υπόψη η απρόβλεπτη εξέλιξη της ζήτησης από ένα έτος σε άλλο και ο αναγκαίος χρόνος εφαρμογής ενός τέτοιου μέτρου.

206 Κατά τέταρτο λόγο, μια πράξη αντιποίνων των λοιπών μελών του ολιγοπωλίου στο επίπεδο της διανομής (με την αφαίρεση των καταλόγων από τα ράφια ή με επιλεκτικές πωλήσεις) θα αφορά μόνον, στην περίπτωση κατά την οποία θα στρεφόταν κατά της Airtoours, περίπου το 16 % των πωλήσεών της [από τις οποίες λιγότερο του 10 % πραγματοποιούνται μέσω της Lunn Poly (Thomson) και μόλις το 6 % μέσω της Thomas Cook]. Όπως προβάλλει η προσφεύγουσα, τέτοιες αντιδράσεις από δευτερεύουσες πηγές προσφοράς δεν αντιπροσωπεύουν επαρκώς σημαντικό αντίβαρο. Επιπροσθέτως, τέτοια αντίποινα θα συνεπάγονται οικονομική ζημία για τους δράστες των, που έπρεπε να παραιτηθούν από τις προμήθειες που καταβάλλει η Airtoours για τις πωλήσεις που πραγματοποιούνται μέσω των δικτύων των ταξιδιωτικών πρακτορείων των κυριότερων ανταγωνιστών της. Ο αποτρεπτικός χαρακτήρας μιας τέτοιας ενέργειας αντιποίνων δεν είναι επομένως τόσο σημαντικός όπως αφήνει να νοηθεί η Απόφαση.

207 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι κακώς η Επιτροπή έκρινε ότι τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στις αιτιολογικές σκέψεις 151 και 152 της Αποφάσεως συνιστούν, υπό τις εν προκειμένω περιστάσεις, επαρκείς παράγοντες για να αποτρέψουν ένα μέλος του δεσπόζοντος ολιγοπωλίου να παρεκκλίνει από την κοινή γραμμή δράσεως.

4. Επί της υποεκτίμησης της προβλεπτής αντιδράσεως των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, των μελλοντικών ανταγωνιστών και των καταναλωτών, ως επαρκούς αντιβάρου προς παρεμπόδιση της σταθερότητας του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου

208 Η προσφεύγουσα προβάλλει ότι η Επιτροπή υποεκτίμησε την προβλεπτή αντίδραση των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων (που αποκαλούνται επίσης ανεξάρτητα ταξιδιωτικά γραφεία ή δευτερεύουσες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων), των μελλοντικών ανταγωνιστών (ειδικότερα εκείνων που προτείνουν πακέτα διακοπών στο εξωτερικό προς μακρινούς προορισμούς) και των καταναλωτών ως αντίβαρο που μπορούσε να παρεμποδίσει τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, η οποία δεν μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή αν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων δεν διαθέτουν, από κοινού, την εξουσία να ενεργούν, σε σεβαστό βαθμό, ανεξάρτητα από τους λοιπούς πραγματικούς και μελλοντικούς ανταγωνιστές, καθώς και από τους καταναλωτές.

209 Η Επιτροπή αντιτάσσει ότι προς αντιμετώπιση του εναρμονισμένου περιορισμού των προσφορών που αποφασίζουν τα μέλη του ολιγοπωλίου, είναι αναγκαίο ένας μεγάλος αριθμός πολύ μικρών επιχειρηματιών να αυξήσουν τις προσφορές τους σε σημαντικά ποσοστά, πράγμα που δεν είναι δυνατό αν ληφθεί υπόψη το πραγματικό τους μέγεθος. Υπογραμμίζει επίσης ότι τα εμπόδια προσβάσεως στην αγορά και αναπτύξεως πέραν ενός ορισμένου μεγέθους εμποδίζουν τους επιχειρηματίες μικρότερου μεγέθους και τους νεοεισερχόμενους στην αγορά να αντιταχθούν επιτυχώς στη δύναμη των μεγάλων κάθετα διαρθρωμένων επιχειρήσεων και τη δυνατότητά τους να καθορίσουν την προσφορά σε επίπεδο χαμηλότερο από εκείνο της ανταγωνιστικής ισορροπίας. Επίσης, οι δευτερεύουσες επιχειρήσεις δεν θα είναι σε θέση να προσφέρουν επαρκείς προσφορές για να ικανοποιήσουν την ενδεχόμενη πρόσθετη ζήτηση λόγω των σημαντικών εμποδίων που θα συναντήσουν προκειμένου να αναπτυχθούν.

210 Προκαταρκτικά, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι για να αποδειχθεί επαρκώς κατά νόμον η ύπαρξη συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως στην παρούσα υπόθεση, η Επιτροπή έπρεπε επίσης να αποδείξει ότι η προβλεπτή αντίδραση των σημερινών και μελλοντικών ανταγωνιστών, καθώς και των καταναλωτών, δεν θα αναρρούσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα από την κοινή γραμμή δράσεως των μεγάλων επιχει-

ρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Στην προκειμένη περίπτωση, αυτό σημαίνει ότι η εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων μείωση της προσφοράς στην αγορά για σκοπούς αντίθετους προς τον ανταγωνισμό, δηλαδή, πέραν του ό,τι απαιτείται για την προσαρμογή στην προβλεπόμενη εξέλιξη της ζήτησης, δεν πρέπει να αντισταθμίζεται από την αντίδραση των σημερινών ανταγωνιστών τους, των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, των μελλοντικών ανταγωνιστών τους, των επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων που δραστηριοποιούνται σε άλλες χώρες ή στην αγορά μακρινών προορισμών και των πελατών τους, των Βρετανών καταναλωτών, ώστε να παρεμποδίσει τη βιωσιμότητα του ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση.

α) Επί της προβλεπτής αντιδράσεως των σημερινών ανταγωνιστών: οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων

ι) Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί του ζητήματος του μεγέθους των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων

- 211 Στις αιτιολογικές σκέψεις 77 και 78 της Αποφάσεως, η Επιτροπή εκθέτει ότι η δυνατότητα για τη «μειονότητα» των μικρών προμηθευτών να αντιτάξουν έναν αποτελεσματικό ανταγωνισμό στις τέσσερις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων είναι ακόμη μειωμένη λόγω του ότι δεν υπάρχει κάθετη διάρθρωση και λόγω του μικρού τους μεγέθους, που έχει ειδικότερα ως αποτέλεσμα ότι δεν μπορούν να επιτύχουν τις ίδιες οικονομίες κλίμακας και γκάμας όπως οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων.
- 212 Συναφώς, επιβάλλεται να παρατηρηθεί κατ' αρχάς ότι η Επιτροπή (υπόμνημα αντικρούσεως, σημείο 103) δέχεται, όπως εξέθεσε ο εμπειρογνώμονας της προσφύγουσας καθηγητής Neven στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας, ότι ο τομέας των οργανωμένων ταξιδίων είναι ένας τομέας στον οποίο οι εναλλακτικές εμπορικές στρατηγικές μπορούν να έχουν καλά αποτελέσματα και στον οποίο μπορεί να μην υπάρχει παρά ελάχιστος χώρος για τις επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μεσαίου μεγέθους. Πράγματι, κατά τον εμπειρογνώμονα αυτόν, αφενός, οι επιχειρήσεις μπορούν να λειτουργούν σε μικρή κλίμακα και να αγοράζουν στις ελεύθερες αγορές τη δυναμικότητα (αεροπορικές θέσεις και ξενοδοχειακές κλίνες) που χρειάζονται για να είναι σε θέση να προσφέρουν τα πακέτα διακοπών. Αφετέρου, οι επιχειρήσεις μπορούν εναλλακτικά να αποφασίσουν να πωλήσουν ένα μεγάλο όγκο πακέτων διακοπών. Πάντως, οι επιχειρήσεις αυτές θα θεωρήσουν παρακινδυνευμένο να αγοράσουν μεγάλη ποσότητα, ειδικότερα αεροπορικών θέσεων, στις ελεύθερες αγορές, λόγος για τον οποίο είναι αναγκαίο γι' αυτές να διαρθρωθούν κάθετα του-

λάχιστον στις υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών. Αυτή η εναλλακτική εμπορική στρατηγική δεν οδηγεί κατ' ανάγκη σε μικρότερο κόστος και σε συστηματικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις μικρές επιχειρήσεις. Είναι επίσης από τη φύση της περισσότερο παρακινδυνευμένη απ' ό,τι η στρατηγική που συνίσταται στη διατήρηση της μικρής επιχειρήσεως και στην αγορά δυναμικότητας στην ελεύθερη αγορά.

- 213 Επιβάλλεται όμως να διευκρινιστεί ότι το ζήτημα εν προκειμένω δεν είναι κατά πόσον μια μικρή επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων μπορεί να επιτύχει το αναγκαίο μέγεθος για να μπορεί να ανταγωνίζεται πραγματικά τις κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις διεκδικώντας τις θέσεις τους ως των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Αλλά πρόκειται να προσδιοριστεί αν, στο αντανταγωνιστικό πλαίσιο που εξετάζει η Επιτροπή, οι εκατοντάδες μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων που υπάρχουν ήδη στην αγορά, εξεταζόμενες συνολικά, μπορούν να αντιδράσουν αποτελεσματικά στη μείωση της προσφοράς στην αγορά εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων κάτω των εκτιμήσεων ως προς την εξέλιξη της ζήτησεως με αύξηση της δυναμικότητάς τους για να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που προσφέρονται από μια τέτοια κατάσταση συνολικής υποπροσφοράς και αν μπορούν να παρεμποδίσουν έτσι τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.
- 214 Υπό τις περιστάσεις αυτές, για να αποδείξει ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων δεν μπορούν να παρεμποδίσουν αποτελεσματικά τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, η Επιτροπή δεν μπορεί να περιορίζεται στο να τονίζει το γεγονός, το οποίο δεν αμφισβητείται από τους διαδίκους, ότι στην παρούσα αλληλουχία της σχετικής αγοράς, για να ανταγωνίζεται αποτελεσματικά τις κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μια δευτερεύουσα επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων πρέπει να επιτύχει ένα ελάχιστο μέγεθος το οποίο της επιτρέπει να δραστηριοποιείται σε επαρκή κλίμακα και, επομένως, πρέπει να επιτύχει έναν ορισμένο βαθμό κάθετης διαρθρώσεως. Τα επιχειρήματα της Επιτροπής με τα οποία τονίζονται οι δυσχέρειες για τις μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων να επιτύχουν το ελάχιστο μέγεθος για να μπορούν να ανταγωνίζονται αποτελεσματικά τις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων είναι επομένως ατελέσφορα όσον αφορά την αποτίμηση των δυνατοτήτων των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων και των νεοεισερχομένων να αυξήσουν την προσφορά τους προκειμένου να επωφεληθούν από την έλλειψη προϊόντων, η οποία θα προκληθεί, κατά την Επιτροπή, σε περίπτωση εγκρίσεως της συγκεντρώσεως.
- 215 Εξάλλου, όπως υπογραμμίζει η προσφεύγουσα, παρά τις πολλές εξαγορές μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων, που

πραγματοποιήθηκαν κατά την τελευταία δεκαετία, οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων εξακολουθούν να είναι πολυάριθμες (αρκετές εκατοντάδες) με συνεχή ανανέωση λόγω της εισόδου στην αγορά νέων επιχειρηματιών και, τέλος, αποτελούν πάντοτε σημαντικό τμήμα της αγοράς.

- 216 Επομένως, υπό το φως των σκέψεων αυτών πρέπει να προσδιοριστεί αν οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μπορούν στην προκειμένη περίπτωση να προσφέρουν επαρκή πρόσθετη δυναμικότητα για να αντιμετωπίσουν τον ενδεχόμενο περιορισμό της προσφοράς στην αγορά εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων.

ii) Επί της δυνατότητας των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων να αυξήσουν την προσφορά τους

- 217 Προκαταρκτικά, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι στην προκειμένη περίπτωση τα μέλη του φερόμενου ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση δεν ελέγχουν ατομικά ή συλλογικά τις αγορές πρώτων υλών ή τις αναγκαίες υπηρεσίες για την προετοιμασία και τη διανομή του σχετικού προϊόντος. Συναφώς, από την Απόφαση (αιτιολογικές σκέψεις 5 έως 42) προκύπτει ότι, εκτός της αγοράς οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς, η Επιτροπή εξέτασε τα αποτελέσματα της συγκεντρώσεως επί των δραστηριοτήτων του προηγούμενου σταδίου, στην αγορά προμήθειας αεροπορικών θέσεων σε πτήσεις charters προς κοντινούς προορισμούς, και επί των δραστηριοτήτων στο επόμενο στάδιο, στην αγορά των ταξιδιωτικών πρακτορείων, χωρίς να καταλήξει ωστόσο ότι η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα είχε ως συνέπεια τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως από τους τρεις τελευταίους ανταγωνιστές στις αγορές αυτές, ούτε ότι η επιχείρηση που θα προέκυπτε (Airtours/First Choice) θα απέλαυε μιας ατομικής δεσπόζουσας θέσεως.

- 218 Πρώτον, πρέπει να σημειωθεί ότι η προσφεύγουσα έδωσε, χωρίς να αμφισβητηθεί από την Επιτροπή, αρκετά παραδείγματα μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων που αύξησαν την προσφορά τους εις απάντηση ευκαιριών που προσφέρθηκαν

λόγω των απρόβλεπτων εξελίξεων της αγοράς. Έτσι, το 1996 (μετά τις δυσχέρειες που συνδέονταν με την κρίση του 1995), οι τρεις μεγαλύτερες τότε επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων μείωσαν ή πάγωσαν την προσφορά τους, ενώ αρκετές μικρές επιχειρήσεις πραγματοποίησαν σημαντική επέκταση, όπως η Virgin Holidays (+ 28 %), η Kuoni Travel (+ 20 %), η Direct Holidays (+ 68 %) ή η Sun Express (+ 109 %).

- 219 Δεύτερον, η προσφεύγουσα ανέφερε χωρίς να αμφισβητηθεί από την Επιτροπή ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων τείνουν να καθορίζουν την προσφορά τους αφού οι μεγάλες επιχειρήσεις λάβουν τις βασικές αποφάσεις τους στον τομέα αυτόν και μπορούν ακόμη, σε ορισμένο βαθμό και όπως κάθε επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων, να αυξήσουν στη συνέχεια τη δυναμικότητά τους.
- 220 Τρίτον, προκύπτει επίσης από τον φάκελο ότι πολλές μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων εκδήλωσαν την πρόθεσή τους να βελτιώσουν το μερίδιό τους στην αγορά, πράγμα που επιτρέπει να συναχθεί ότι, εν πάση περιπτώσει, είναι πολύ πρόθυμες να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που συνεπάγονται οι περιορισμοί της προσφοράς εκ μέρους των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, αδιάφορες στην προβλεπτή εξέλιξη της ζήτησής τους.
- 221 Στην αιτιολογική σκέψη 85 της Αποφάσεως, η Επιτροπή απαντά στο επιχειρήμα που προέβαλε η προσφεύγουσα κατά τη διοικητική διαδικασία, σύμφωνα με το οποίο δευτερεύουσες επιχειρήσεις όπως η Cosmos και η Virgin Sun έπρεπε να θεωρηθούν ως πιθανοί μεγάλοι ανταγωνιστές στο μέλλον, διότι είχαν την πρόθεση να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους. Η Επιτροπή απάντησε αναφέροντας ότι «καμία από αυτές τις εταιρίες δεν είναι ικανή να ανταγωνιστεί στο άμεσο μέλλον τις μεγάλες επιχειρήσεις», διότι η Cosmos/Monarch, αφενός, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων που είναι αγοραστές αεροπορικών θέσεων και διότι δεν είναι κατάθετα διαρθρωμένη με τα ταξιδιωτικά πρακτορεία, και διότι η Virgin Sun, αφετέρου, έχει προς το παρόν πολύ μειωμένες δραστηριότητες και δεν διαθέτει τα δικά της ταξιδιωτικά πρακτορεία. Τέλος, υπογραμμίζει ότι η Virgin Sun αντιμετώπισε σημαντικές δυσκολίες στην προσπάθειά της να συνάψει συμβάσεις για καταλύματα στους σημαντικότερους κοντινούς τόπους διακοπών.

- 222 Όμως, οι σκέψεις αυτές της Επιτροπής δεν μπορούν να ενισχύσουν τη θέση της στον βαθμό που αυτό που προέχει είναι το πώς οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μπορούν να αντιδράσουν στο μέλλον στην περίπτωση που οι τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μειώσουν την προσφορά στην αγορά σε επίπεδο κάτω του ανταγωνισμού. Αντιθέτως, επιβεβαιώνουν τη σαφή βούληση αυτών των δύο δευτερευουσών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων να επωφεληθούν από κάθε ευκαιρία που προσφέρεται στην αγορά.
- 223 Έτσι, αφενός, το γεγονός ότι η Cosmos (Monarch) τείνει προς το παρόν να ευνοήσει τις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων σε σχέση με τις μικρές ως προς τις πωλήσεις αεροπορικών θέσεων δεν μπορεί να επιτρέψει στην Επιτροπή να διαπιστώσει ότι, σε περίπτωση περιορισμού της προσφοράς σε επίπεδο κάτω του ανταγωνισμού, η επιχείρηση αυτή δεν θα ευνοούσε το δικό της συμφέρον εις βάρος εκείνου των μελών του φερόμενου ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση. Τέλος, η νέα διεύθυνση της επιχειρήσεως ταξιδίων Cosmos δήλωσε ότι έχει την πρόθεση να αυξήσει το μερίδιο αγοράς της επιχειρήσεως αυτής από το 3,5 στο 5 % σε δύο έτη. Προς τούτο, η Cosmos διαθέτει τις άδειες ATOL για 1,1 εκατομμύριο επιβάτες (ATOL, Air Travel Organisers' License, άδεια εκδοθείσα από την Civil Aviation Authority).
- 224 Αφετέρου, για τους ίδιους λόγους, οι δυσχέρειες που είχε η Virgin Sun να συνάψει συμβάσεις για καταλύματα για ορισμένους κοντινούς προορισμούς θα μπορούσαν ευχερώς να ρυθμιστούν αν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων μείωναν τη ζήτηση δωματίων. Από έγγραφο με ημερομηνία 16 Αυγούστου 1999 της Virgin Sun προς την Επιτροπή, το οποίο περιελήφθη στη δικογραφία στο πλαίσιο των μέτρων οργανώσεως της διαδικασίας προκύπτει ότι, είναι ευχερής η εξεύρεση κλινών σε επαρκή ποσότητα και ποιότητα στους περισσότερους μεσογειακούς προορισμούς εκτός των πλέον περιζήτητων, όπως τα νησιά Βαλεαρίδες, όπου οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων διαπραγματεύονται όλο και περισσότερες συμβάσεις μακράς διάρκειας με τους ξενοδόχους, καθιστώντας δυσχερή για τις μικρές επιχειρήσεις την εξεύρεση των επιθυμητών θέσεων. Ωστόσο, από το ίδιο αυτό έγγραφο προκύπτει επίσης ότι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων όπως η Virgin Sun προσπαθούν να εκμεταλλευθούν όλες τις ευκαιρίες που μπορεί να εμφανιστούν σ' αυτές τις αγορές που ζητούνται περισσότερο. Επομένως, αν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων έπρεπε να μη χρησιμοποιήσουν τις μισθωθείσες κλίνες στην προσπάθειά τους να περιορίσουν την προσφορά, οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων γρήγορα θα ήσαν σε θέση να τις μισθώσουν προκειμένου να αυξήσουν την ποσότητα των πακέτων διακοπών που διαθέτουν στην αγορά. Τέλος, επιβάλλεται η

υπόμνηση ότι η Virgin Sun είναι η επιχείρηση οργάνωσης ταξιδιών που προτείνει διακοπές προς κοντινούς προορισμούς τους οποίους παρουσίασε πρόσφατα η Virgin Travel Group, που προσφέρει από τον Μάιο του 1999 οργανωμένα ταξίδια προς τους πλέον περιζήτητους προορισμούς, δηλαδή, Κέρκυρα, Costa Blanca, Costa del Sol, Μαγιόρκα, Μινόρκα, Ibiza, Πορτογαλία, Ρόδο, Μεγάλη Κανάρια, Τενερίφη, και Τουρκία, με πτήσεις από τα αεροδρόμια του Λονδίνου Gatwick και του Manchester και, κατά τον πρόεδρο του Virgin Travel Group, στόχος της Virgin Sun είναι να φτάσει το μερίδιο αγοράς της Thomson εντός δέκα ετών. Πρέπει να σημειωθεί ότι η Virgin Travel Group διαθέτει άδειες ATOL για 400 000 επιβάτες.

225 Τέλος, η British Airways Holidays (375 000 άδειες ATOL το 1999) και η Kuoni (230 000 θέσεις οργανωμένων διακοπών πωληθείσες στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1998), δύο ανταγωνιστές που είναι παρόντες στην αγορά οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς που διαθέτουν σημαντικά οικονομικά μέσα, μπορούν επίσης να αυξήσουν γρήγορα την προσφορά τους αν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών προσπαθούσαν να επιβάλουν μια συλλογική δεσπόζουσα θέση.

226 Τέταρτον, επιβάλλεται να σημειωθεί ότι μια μελέτη σχετικά με την παρουσία μιας επιλογής 59 μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών σε πολλούς κοντινούς προορισμούς, δώδεκα μεταξύ των πλέον περιζήτητων, που εξυπηρετούν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών, μελέτη ανακοινωθείσα κατά τη διοικητική διαδικασία και μη αμφισβητηθείσα από την Επιτροπή, δείχνει ότι όλοι αυτοί οι προορισμοί εξυπηρετούνται από τουλάχιστον τέσσερις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών· ότι οι πλέον δημοφιλείς προορισμοί, όπως Κέρκυρα, Ρόδος, Μαγιόρκα ή Ηπειρωτική Ισπανία εξυπηρετούνται από μεγάλο αριθμό μικρών επιχειρήσεων (από 20 έως 30 μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών)· και ότι πολλές μικρές επιχειρήσεις (όπως οι Cosmos, Μάνος ή Virgin Holidays) στην πράξη εξυπηρετούν όλους τους προορισμούς (βλ., πίνακα 1 του παραρτήματος 8 της προσφυγής, έκθεση του καθηγητή D. Neven, εμπειρογνώμονα για την προσφεύγουσα, με τίτλο «Ο ανταγωνισμός στην αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό στο Ηνωμένο Βασίλειο, μια οικονομική ανάλυση», Ιούλιος 1999). Η μελέτη αυτή δείχνει επίσης ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών προσφέρουν παρεμφερή προϊόντα (διανυκτερεύσεις και υπηρεσίες) και συγκρίσιμες τιμές, αν όχι καλύτερες, από εκείνες που προτείνουν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών.

227 Πέμπτον, και αντίθετα απ' ό,τι υποστηρίζει η Επιτροπή στην αιτιολογική σκέψη 83 της Αποφάσεως, από τη μελέτη αυτή, την οποία δεν αμφισβήτησε η Επιτροπή,

προκύπτει ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων επιτυγχάνουν κανονικά να εξασφαλίζουν παρεμφερείς όρους με εκείνους των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων για το κατάλυμα στους κοντινούς προορισμούς. Η μελέτη αυτή εξετάζει 20 ξενοδοχεία τα οποία βρίσκονται στους κοντινούς και δημοφιλείς προορισμούς, και συγκρίνει τις τιμές που εξασφάλισε η Airtours προς εκείνες που εξασφάλισαν οι Panorama και Direct, δύο μικρές ανεξάρτητες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων οι οποίες στη συνέχεια εξαγοράστηκαν από την Airtours· η μελέτη δείχνει ότι οι τιμές αυτές είναι παρεμφερείς και, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων εξασφάλισαν καλύτερους όρους απ' ό,τι η Airtours παρά το ότι η τελευταία προέβaine σε κρατήσεις για πολύ περισσότερες διανυκτερεύσεις απ' ό,τι αυτές οι μικρές επιχειρήσεις.

- 228 Επομένως, στη δεδομένη περίπτωση, οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων θα προσπαθούσαν να αυξήσουν την προσφορά τους. Ωστόσο, η ανάλυση της δυνατότητας που έχουν να πράξουν τούτο επιβάλλει να εξεταστεί ακριβέστερα το αν θα διαθέτουν ικανοποιητική πρόσβαση στις αγορές αεροπορικών θέσεων και στα ταξιδιωτικά γραφεία.

iii) Επί της προσβάσεως των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων στις αεροπορικές θέσεις

- 229 Στην Απόφαση εκτίθεται ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων δεν διαθέτουν ικανοποιητική πρόσβαση στην αγορά αεροπορικών θέσεων και η πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως θα επιδεινώσει την κατάσταση αυτή (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 78, 79 και 83 *in fine*). Το μικρό τους μέγεθος έχει ως αποτέλεσμα ότι δεν μπορούν να επιτύχουν τις ίδιες οικονομίες κλίμακας και την γκάμα που επιτυγχάνουν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων. Έτσι, δεν θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν σε μια εταιρία charters την ολική πληρότητα του αεροπλάνου (εκτός, ίσως, για μερικές ημέρες κατά την περίοδο αιχμής), πράγμα που αυξάνει τον κίνδυνο, για την αεροπορική εταιρία, να πραγματοποιήσει την πτήση με ποσοστό πληρότητας λιγότερο ενδιαφέρον. Κατά συνέπεια, η αεροπορική εταιρία πιθανόν να τιμολογούσε στις μικρές επιχειρήσεις υψηλότερη τιμή ανά θέση απ' αυτήν που εφαρμόζει για τις μεγάλες, προκειμένου να αντιμετωπίσει τον αυξημένο κίνδυνο (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 78). Μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων επισήμαναν ότι αντιμετώπιζαν ήδη δυσχέρειες στην εξεύρεση θέσεων κατά τις επιθυμητές ημερομηνίες (ειδικότερα το σαββατοκύριακο) και στα μεγάλα τουριστικά αεροδρόμια (Gatwick και Manchester). Οι επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων (και οι

αεροπορικές εταιρίες) επισήμαναν ότι θα πρέπει να προσφέρουν αναχωρήσεις από τα δύο αυτά αεροδρόμια για να μπορούν να έχουν πρόσβαση στις κυριότερες ζώνες κατοικίας των πελατών και να προτείνουν επίσης αξιόπιστη «εθνική» κάλυψη, άλλως οι προοπτικές τους να υπερβούν το στάδιο του μικρού ανταγωνιστή είναι ελάχιστες (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 79).

230 Στην αιτιολογική σκέψη 80 της Αποφάσεως, η Επιτροπή προσθέτει τα εξής:

«[Ο]ι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών έχουν ήδη μεγάλη δύναμη στην αγορά όσον αφορά την πώληση αεροπορικών θέσεων στις ανεξάρτητες επιχειρήσεις. Μια επιχείρηση για παράδειγμα επεσήμανε ότι η Monarch, ο μόνος σημαντικός προμηθευτής των ανεξάρτητων τουριστικών επιχειρήσεων που απέμεινε μετά τη συγχώνευση, φροντίζει να ικανοποιεί πρώτα τις ανάγκες των μεγάλων επιχειρήσεων (προς τις οποίες πραγματοποιεί πάνω από το ήμισυ των πωλήσεών της προς τρίτους) και ό,τι περισσεύσει το προσφέρει στις ανεξάρτητες επιχειρήσεις, και μάλιστα αρνήθηκε να συζητήσει το πρόγραμμα του επόμενου έτους με την εν λόγω επιχείρηση πριν την ενημερώσουν οι μεγάλες επιχειρήσεις σχετικά με τις ανάγκες τους».

231 Το Πρωτοδικείο παρατηρεί, πρώτον, ότι από τον πίνακα 2 της Αποφάσεως (αιτιολογική σκέψη 159) όπου εκτίθενται τα μερίδια αγοράς των κυριότερων προμηθευτών αεροπορικών θέσεων προς τρίτους (στοιχεία τα οποία περιλαμβάνουν όλες τις πωλήσεις προς τρίτους, περιλαμβανομένων των πωλήσεων στις και μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών καθώς και των πωλήσεων στις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών) προκύπτει ότι, όταν πραγματοποιηθεί η συγκέντρωση, η Airtours/First Choice θα είναι σε θέση να ελέγχει τουλάχιστον το ένα τέταρτο της προσφοράς αεροπορικών θέσεων σε τρίτους και ότι οι τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών από κοινού θα προσφέρουν τουλάχιστον το ήμισυ, με τη διευκρίνιση ότι η Thomson έχει πάρα πολύ μικρή παρουσία στην αγορά αυτή. Επομένως, το ουσιώδες των αναγκών των τρίτων σε αεροπορικές θέσεις θα ικανοποιείται πάντοτε από επιχειρηματίες ανεξάρτητους από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών. Η κατάσταση αυτή προσφέρει ορισμένες εγγυήσεις στις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών, δεδομένου ότι μόνο δύο από τις τρεις επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών έχουν σημαντική παρουσία στην αγορά αυτή και οι ανεξάρτητοι τρίτοι αντιπροσωπεύουν σημαντική πηγή αεροπορικών θέσεων.

232 Κανένα στοιχείο δεν επιτρέπει να συναχθεί ότι η κατάσταση αυτή θα είχε αλλοιωθεί ουσιαστικά από τα αποτελέσματα της συγκεντρώσεως, αντίθετα απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, η οποία φοβάται ότι πιθανόν ο ακόμη μεγαλύτερος εξορθολογισμός στις αεροπορικές θέσεις εκ μέρους του φορέα που θα προκύψει από τη συγχώνευση, αποτελούμενου από την προσφεύγουσα και την First Choice, θα εντείνει τα προβλήματα των μικρών επιχειρήσεων, μειώνοντας τον αριθμό των διαθέσιμων θέσεων. Όπως προβάλλει η προσφεύγουσα, η συγχώνευση δεν θα έχει αρνητικές συνέπειες στη δυνατότητα διαθέσεως αεροπορικών θέσεων στους τρίτους: αν η Airtours και η First Choice έπαιρναν περισσότερες αεροπορικές θέσεις εντός του ομίλου που θα προκύψει από τη συγκέντρωση (πράγμα που θα παραμέριζε τους τρίτους επιχειρηματίες οργανώσεως ταξιδίων, οι οποίοι προς το παρόν πετούν με την Airtours International και την Air 2000), θα υπήρχε αντίστοιχη απελευθέρωση θέσεων στις αεροπορικές γραμμές τρίτων εταιριών τις οποίες κρατούσαν προηγουμένως οι Airtours και First Choice. Εξάλλου, τη συλλογιστική αυτή είχε ακολουθήσει η ίδια η Επιτροπή στην απόφασή της Westdeutsche Landesbank/Carlson/Thomas Cook της 8ης Μαρτίου 1999 (υπόθεση IV/M.1341) (ΕΕ C 102, σ. 9, σημείο 36), με την οποία έκρινε ότι «[Σ]το μέτρο που η συγχωνευθείσα επιχείρηση Thomas Cook μπορούσε να αναπροσανατολίσει τη στρατηγική της για να χρησιμοποιεί τη δυναμικότητα των γραμμών charters εντός του ομίλου (για παράδειγμα τη διαθέσιμη στην Καλιδόνια) μάλλον παρά να αγοράζει θέσεις από τρίτους, θα ελευθερώνονταν θέσεις στις τρίτες εταιρίες και θα ήσαν διαθέσιμες για τους πελάτες οι οποίοι μέχρι τότε αγόραζαν θέσεις από την Flying Colours ή την Caledonian». Όμως, η Επιτροπή δεν προέβαλε πειστικά επιχειρήματα για να αποδείξει ότι η λογική αυτής της συλλογιστικής δεν ισχύει στην προκειμένη περίπτωση.

233 Ομοίως, όσον αφορά τα εκτιθέμενα στην αιτιολογική σκέψη 80 της Αποφάσεως, αρκεί η διαπίστωση ότι η προσφεύγουσα προέβαλε χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή κατά τη διαδικασία ενώπιον του Πρωτοδικείου ότι η Monarch κατέθεσε ότι δεν ευνοεί τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων εις βάρος των μικρότερων και ότι αναγνώρισε, στην πράξη, ότι η συγχώνευση Thomas Cook/Carlson αύξησε την εξάρτησή της σε σχέση προς τις τρίτες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων που δεν έχουν τις δικές τους γραμμές charters, όπως θα είχε γίνει με τη συγχώνευση Airtours/First Choice.

234 Δεύτερον, το Πρωτοδικείο παρατηρεί ότι, όπως προέβαλε η προσφεύγουσα, η μαρτυρία του Hunt & Palmer, ενός από τους κυριότερους μεσίτες αεροπορικών θέσεων του οποίου η δραστηριότητα συνίσταται στη δημιουργία ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησεως με την πώληση στις επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων της «εναπομένουσας» δυναμικότητας που οι αερομεταφορείς επιθυμούν να διαθέσουν

στο εμπόριο (παράρτημα 39 της προσφυγής), δείχνει ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών μπορούν να έχουν αεροπορικές θέσεις για μια τουριστική περίοδο (ή για μια μικρότερη περίοδο) με αναχώρηση το σαββατοκύριακο, από τέσσερις πηγές: τους αλλοδαπούς αερομεταφορείς, τις αεροπορικές εταιρίες που εκτελούν τακτικές γραμμές, τους μεταφορείς με μειωμένο κόστος και τις ανεξάρτητες εταιρίες charters που εδρεύουν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι υπάρχουν τουλάχιστον δεκαπέντε ανεξάρτητα μεσιτικά γραφεία στο Ηνωμένο Βασίλειο και η Επιτροπή δεν αμφισβήτησε τη μαρτυρία αυτή.

235 Τα επιχειρήματα που ανέπτυξε η Επιτροπή για να αντικρούσει τη βιωσιμότητα αυτών των πηγών εφοδιασμού δεν είναι πειστικά.

236 Η πρώτη πηγή είναι εκείνη των αλλοδαπών αερομεταφορέων που έχουν βάση το αεροδρόμιο προορισμού (όπως οι Spanair, Air Europa ή Futura).

237 Η Επιτροπή φρονεί ότι οι μεταφορείς αυτοί δεν προσφέρουν μια βιώσιμη λύση στο μέτρο που αντιμετωπίζουν δυσχέρειες να έχουν επαρκή χρονικά διαστήματα σε πρόσφορες ώρες στα κυριότερα βρετανικά αεροδρόμια, ειδικότερα στο Gatwick. Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι ο στόλος τους δεν έχει ως βάση τα βρετανικά αεροδρόμια, τα αεροπλάνα πρέπει να πραγματοποιήσουν την πτήση τους προς το Ηνωμένο Βασίλειο το πρωί και την πτήση επιστροφής το βράδυ, πράγμα που συνεπάγεται, για τους πελάτες, πτήσεις μεταβάσεως αργά το βράδυ και πτήσεις επιστροφής νωρίς το πρωί. Όμως, τέτοια ωράρια μειώνουν σημαντικά την πραγματική διάρκεια των διακοπών, πράγμα που δεν εκτιμάται από τους καταναλωτές. Ωστόσο, το επιχειρήμα αυτό αντικρούεται από τη μαρτυρία του Hunt & Palmer κατά την οποία διαδοχικές πτήσεις μπορούν να πραγματοποιηθούν από το Gatwick.

238 Εν πάση περιπτώσει, αυτό που προέχει εν προκειμένω είναι να προσδιοριστεί αν, σε μια συγκυρία όπου οι προσφερόμενες θέσεις οργανωμένων διακοπών είναι μειωμένες, οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών μπορούν να έχουν πρόσθετες αεροπορικές θέσεις με λογικούς όρους και όχι αν μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους καλύτερους χώρους και καλύτερα ωράρια. Συναφώς, προέχει η υπόμνηση ότι η

Επιτροπή δεν έκρινε χρήσιμο να προβεί σε μικρότερες υποδιαρίσεις των βρετανικών αγορών των οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς και της παροχής στις επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων θέσεων σε πτήσεις charters, με κριτήριο, για παράδειγμα, τις περιφέρειες ή τα αεροδρόμια αναχωρήσεως. Αντιθέτως, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η Επιτροπή θεώρησε με την Απόφαση (αιτιολογική σκέψη 45) ότι υπάρχει μια σχετική ομοιομορφία τιμών και κόστους, που επιτρέπει τη σκέψη ότι υπάρχει επαρκής αλληλεπικάλυψη μεταξύ των πιθανών περιφερειακών και τοπικών αγορών ώστε να θεωρηθούν, για τους σκοπούς της παρούσας υποθέσεως, ότι αποτελούν ενιαία εθνική αγορά από την άποψη της ζήτησεως (με βάση τη συλλογιστική της «αλυσίδας υποκαταστάσεως»). Η Επιτροπή κατέληξε σε ένα τέτοιο συμπέρασμα (αιτιολογική σκέψη 45), αφού επικαλέστηκε το γεγονός ότι οι καταναλωτές προτιμούν να αναχωρούν από ένα αεροδρόμιο εγγύτερο προς τον τόπο όπου διαβιούν, αφού υπογράμμισε ότι, λόγω των τελών προσγειώσεως και άλλων συναφών παραγόντων, οι τιμές με αναχώρηση από ορισμένα μικρά περιφερειακά αεροδρόμια είναι συχνά υψηλότερες από εκείνες με αναχώρηση από μεγάλα αεροδρόμια διακοπών (Λονδίνο Gatwick και Manchester), και αφού έκρινε, ωστόσο, ότι η πρόσθετη επιβάρυνση (ή η προτεινόμενη έκπτωση) γενικά είναι σχετικά μικρή σε σχέση με το συνολικό κόστος των διακοπών, ειδικά αν ληφθεί υπόψη το κόστος της οδικής μεταβάσεως προς ένα φθηνότερο αλλά απομακρισμένο αεροδρόμιο. Το ίδιο ισχύει από την άποψη της προσφοράς, στο μέτρο που η Επιτροπή φρονεί (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 45) ότι οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων εμπορεύονται τα προϊόντα τους σε εθνική κλίμακα, χωρίς να είναι πολύ διαφορετικά ούτε από την άποψη τις τιμές ούτε από άλλη άποψη, για τους καταναλωτές που διαβιούν σε διαφορετικές περιφέρειες. Εξάλλου, οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων και οι αεροπορικές εταιρίες μπορούν γενικά να μεταφέρουν με ευκολία τα αεροπλάνα και τις πτήσεις μεταξύ των διαφόρων αεροδρομίων, με εξαίρεση το Gatwick, όπου οι δυνατότητες είναι περιορισμένες (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 46).

- 239 Ως προς το επιχείρημα της Επιτροπής ότι τα αεροπλάνα που χρησιμοποιούν οι αλλοδαποί αερομεταφορείς πρέπει γενικά να πραγματοποιούν την πτήση μεταβάσεως προς το Ηνωμένο Βασίλειο το πρωί και την πτήση επιστροφής το βράδυ, πράγμα που συνιστά εμπόδιο για τον καταναλωτή, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το επιχείρημα αυτό είναι αβάσιμο δεδομένου ότι η μέση διάρκεια της πτήσεως προς έναν ευρωπαϊκό προορισμό είναι περίπου δύο ώρες. Οι μεταφορείς που είναι εγκατεστημένοι στα αεροδρόμια προορισμού μπορούν έτσι να πραγματοποιήσουν περισσότερες πτήσεις την ίδια ημέρα και να πραγματοποιήσουν, για παράδειγμα, το πρωί, την πρώτη πτήση Ισπανία-Ηνωμένο Βασίλειο και τη δεύτερη πτήση Ηνωμένο Βασίλειο-Ισπανία και, το βράδυ, την πρώτη πτήση Ισπανία-Ηνωμένο Βασίλειο και τη δεύτερη πτήση Ηνωμένο Βασίλειο-Ισπανία.

- 240 Τέλος, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η προσφεύγουσα προέβαλε, κατά τη διοικητική διαδικασία, χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή, ότι οι μεταφορείς που έχουν ως βάση τα αεροδρόμια προορισμού εξασφάλισαν περισσότερο από ένα εκατομμύριο θέσεις το 1998 (τελευταίο έτος για το οποίο υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία τη στιγμή της Αποφάσεως) για τους τουρίστες που είχαν αγοράσει πακέτα διακοπών και τους τουρίστες οι οποίοι είχαν αγοράσει μόνο «απλές» πτήσεις και ο αριθμός των θέσεων που είχαν εξασφαλίσει οι μεταφορείς με βάση τον τόπο προορισμού αυξήθηκε γρήγορα κατά τα τελευταία έτη.
- 241 Επομένως, αντίθετα απ' ό,τι υποστηρίζει η Επιτροπή, οι μεταφορείς αυτοί μπορούν να εκπληρώσουν σημαντικό ρόλο αν οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών προσπαθούσαν να αυξήσουν τον αριθμό των πακέτων διακοπών εφόσον υπήρχε ευκαιρία.
- 242 Η δεύτερη πηγή είναι εκείνη των αεροπορικών εταιριών που εκτελούν τακτικές πτήσεις (όπως οι Debonair, Flightline ή CityFlyer), των οποίων το ποσοστό πληρότητας είναι μικρό το σαββατοκύριακο ελλείπει ταξιδιωτών για εμπορικές υποθέσεις.
- 243 Η Επιτροπή θεωρεί ότι οι θέσεις που εξασφάλισαν οι εταιρίες που εκτελούν τακτικές γραμμές παραμένει ένας περιθωριακός παράγοντας στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου η British Airways διαθέτει ένα μικρό μόνο ποσοστό της δυναμικότητάς της σ' αυτό το είδος πτήσεων. Οι λόγοι είναι οι υψηλότερες τιμές, το γεγονός ότι οι εταιρίες που εκτελούν τακτικές γραμμές δεν εκμεταλλεύονται απευθείας πτήσεις προς τους τόπους διακοπών, η έλλειψη διαθέσιμων θέσεων και η ανελαστικότητα των ωραρίων.
- 244 Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν είναι ικανά να αποτελέσουν σημαντικά εμπόδια για τις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών που επιθυμούν να αυξήσουν τη δυναμικότητά τους. Όσον αφορά τις διαφορές τιμών, επιβάλλεται η παρατήρηση ότι το μερίδιο που αντιπροσωπεύουν τα έξοδα αερομεταφοράς στα πακέτα διακοπών παραμένει περιθωριακό. Για παράδειγμα, η τιμή τον Αύγουστο μιας πτήσεως Liverpool-Malaga με την EasyJet ανερχόταν σε 108 λίρες στερλίνες (GBP) και η τιμή

της πτήσεως Stansted-Malaga με την Go ανερχόταν σε 140 GBP, ενώ η τιμή των πακέτων διακοπών 14 ημερών τον Αύγουστο στη Marbella Ισπανίας ανερχόταν σε 1 598 GBP για την Virgin Holidays, σε 1 698 GBP για την Bath Travel και σε 1 738 GBP για την Airtours (προσφυγή, παράρτημα 8, πίνακας 2, και παράρτημα 40). Επομένως, το μερίδιο της μεταφοράς αντιπροσωπεύει, σε κάθε περίπτωση, λιγότερο του 10 % της τιμής του πακέτου διακοπών. Συναφώς, η προσφεύγουσα κοινοποίησε πίνακα (πίνακας 5 της εκθέσεως οικονομικής πραγματογνωμοσύνης, παράρτημα 8 της προσφυγής) κατά τη διοικητική διαδικασία με σύγκριση των τιμών μιας τακτικής πτήσεως και μιας πτήσεως charters για διάφορους προορισμούς σε διαφορετικές ημερομηνίες. Ο πίνακας αυτός ετοιμάστηκε με βάση στοιχεία ληφθέντα από την Panorama, μια μικρή εταιρία οργάνωσης ταξιδιών που εξαγόρασε πρόσφατα η Airtours. Μπορεί να γίνει η σκέψη ότι παρεμφερή στοιχεία μπορούν να ληφθούν από άλλες μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών. Από την έκθεση οικονομικής πραγματογνωμοσύνης προκύπτει ότι η διαφορά τιμής κυμαίνεται μεταξύ 20 και 30 GBP, πράγμα που τελικά έχει μικρή επίπτωση στην τιμή των πακέτων διακοπών και, επομένως, στην ανταγωνιστικότητα των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών που χρησιμοποιούν τακτικές πτήσεις. Συναφώς, επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι η διαφορά της τιμής εξηγείται ουσιαστικά από την υποχρέωση καταβολής τελών αεροδρομίου σε περίπτωση τακτικών πτήσεων.

245 Όσον αφορά τους όρους που μπορεί να προτείνουν οι εταιρίες που διενεργούν τακτικές πτήσεις, ειδικότερα ως προς τις ημερομηνίες και τα ωράρια, πρέπει να παρατηρηθεί ότι δύο από τα πέντε παραδείγματα που παρέθεσε η προσφεύγουσα, με βάση στοιχεία που συνέλεξε η Panorama για την προηγούμενη της εξαγοράς της περίοδο, δείχνουν ότι είναι δυνατό να εξασφαλιστούν αναχωρήσεις το Σάββατο ή την Κυριακή. Παρομοίως, η δήλωση Hunt & Palmer τονίζει ότι όλο το ενδιαφέρον της εργασίας του μεσίτη αεροπορικών θέσεων έγκειται ακριβώς στην ικανότητά του να εξεύρει πτήσεις που αναχωρούν το σαββατοκύριακο. Επιπλέον, η ίδια η Απόφαση (υποσημείωση στη σελίδα 38) αναφέρει ότι η British Airways προτείνει ορισμένες πλήρεις πτήσεις charters από περιφερειακά βρετανικά αεροδρόμια τα σαββατοκύριακα χρησιμοποιώντας αεροπλάνα τα οποία δεν χρειάζεται για τις τακτικές της πτήσεις αυτή τη στιγμή. Εν συνέχεια, όσον αφορά τα αεροδρόμια αναχωρήσεως, επιβάλλεται η παραπομπή σε ό,τι κρίθηκε προηγουμένως σχετικά με τους αλλοδαπούς αερομεταφορείς. Τέλος, όσον αφορά το ζήτημα αν το ότι γίνεται αγορά μέρους μόνον των αεροπορικών θέσεων και όχι του συνόλου αποτελεί σημαντικό εμπόδιο, πρέπει να παρατηρηθεί ότι τα παραδείγματα τιμών που εφαρμόζουν οι μεσίτες και τα οποία ανακοίνωσε η προσφεύγουσα αποδεικνύουν ότι η διαφορά τιμής είναι ελάχιστη (μικρότερη του 10 %) και ότι η τιμή μιας θέσεως που αγοράζεται στο πλαίσιο αγοράς μέρους μόνον των θέσεων αεροπλάνου μπορεί να αποδειχθεί φθηνότερη από την τιμή μιας θέσεως που αγοράζεται στο πλαίσιο αγοράς του συνόλου των θέσεων αεροπλάνου (βλ. έκθεση του καθηγητή Neven στο παράρτημα 8 της προσφυγής).

- 246 Όσον αφορά τον περιορισμένο αριθμό προορισμών που εξυπηρετούν οι εταιρίες που εκτελούν τακτικές πτήσεις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι εκτός των κύριων τουριστικών προορισμών της Ισπανίας, οι εταιρίες που εκτελούν τακτικές πτήσεις τις οποίες αναφέρει η προσφεύγουσα εξυπηρετούν επίσης τη Νότια Γαλλία και την Ιταλία. Εν πάση περιπτώσει, οι αλλοδαποί αερομεταφορείς φαίνεται ότι είναι σε θέση να συμφηφίσουν, ενδεχομένως, την έλλειψη εξυπηρετήσεως των άλλων προορισμών από τις εταιρίες που εκτελούν τακτικές πτήσεις.
- 247 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει, αντίθετα απ' ό,τι υποστηρίζει η Επιτροπή, ότι οι εταιρίες που εκτελούν τακτικές πτήσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων για να αυξήσουν αποτελεσματικά την προσφορά τους κατά τρόπο που να αντιμετωπίσουν στους ενδεχόμενους περιορισμούς που επιβάλλουν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων.
- 248 Η τρίτη πηγή είναι εκείνη των μεταφορέων με μειωμένο κόστος (όπως οι Ryanair ή Go), των οποίων η δυναμικότητα αυξήθηκε κατά πολύ τα τελευταία έτη και οι οποίες είναι σε θέση να προτείνουν υπηρεσίες κατά παραγγελία. Πρέπει όμως να παρατηρηθεί ότι η προσφεύγουσα προσκόμισε χάρτη όπου απεικονίζονται οι κυριότεροι προορισμοί που εξυπηρετούν οι μεταφορείς με μειωμένο κόστος (προσφυγή, παράρτημα 40), από τον οποίο προκύπτει ότι οι κυριότεροι προορισμοί της ισπανικής μεσογειακής ακτής εξυπηρετούνται τουλάχιστον από μία εταιρία, ή συχνά από δύο, αν όχι από τρεις: Βαρκελώνη (από το αεροδρόμιο του Luton με την Debonair, από το αεροδρόμιο του Liverpool με την EasyJet, από το αεροδρόμιο του Gatwick με την AB Airlines)· Palma (από το αεροδρόμιο του Luton με την EasyJet, από το αεροδρόμιο του Stansted με την Go)· Ibiza (από το αεροδρόμιο του Stansted με την Go)· Alicante (από το αεροδρόμιο του Stansted με την Go)· και Μάλαγα (από το αεροδρόμιο του Liverpool με την EasyJet, από το αεροδρόμιο του Stansted με την Go).
- 249 Η τέταρτη πηγή είναι εκείνη των ανεξάρτητων εταιριών charters με βάση το Ηνωμένο Βασίλειο (όπως η Monarch, αλλά και η European Air Charter, η British World ή η Titan), οι οποίες χρησιμοποιούν μικρά αεροπλάνα με μικρό κόστος εκμεταλλεύσεως. Δεδομένου ότι αυτές αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το 50 % της προσφοράς που διατίθεται στην αγορά για την προμήθεια θέσεων σε τρίτους στις πτήσεις

charters (βλ. πίνακα 2 της Αποφάσεως, αιτιολογική σκέψη 159), πρέπει να συναχθεί ότι, αντίθετα απ' ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, οι εταιρίες αυτές διαθέτουν επαρκή δυναμικότητα για να αποτελέσουν αξιόπιστη πηγή εφοδιασμού για τις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων.

- 250 Τέλος, η Επιτροπή δεν έλαβε υπόψη το γεγονός ότι, για τις κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, είναι ουσιώδες να έχουν τη μέγιστη πληρότητα των αεροπλάνων τους εάν θέλουν να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητα της δραστηριότητάς τους. Δεδομένου ότι οι στόλοι τους αποτελούν σημαντικό μέρος των παγίων εξόδων τους, οι αεροπορικές εταιρίες των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων θα μπουν στον πειρασμό να προτείνουν στις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων τις θέσεις που θα παρέμεναν κενές στην περίπτωση που αναφέρει η Επιτροπή, δηλαδή της σημαντικής μείωσης της προσφοράς εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων.
- 251 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή κακώς έκρινε ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων δεν θα έχουν πρόσβαση τις αεροπορικές θέσεις υπό ικανοποιητικούς όρους για να προσπαθήσουν να αυξήσουν την προσφορά τους προκειμένου να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που δημιουργούνται λόγω ελλείψεως προϊόντων που θα παρατηρηθούν σε συγκυρία νοθεύσεως του ανταγωνισμού που προβλέπει η Επιτροπή σε περίπτωση εγκρίσεως της συγχωνεύσεως.

iv) Επί της προσβάσεως των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων στη διανομή

- 252 Η Επιτροπή επικαλείται στις αιτιολογικές σκέψεις 81 και 82 της Αποφάσεως ορισμένες δυσχέρειες που θα αντιμετώπιζαν οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, όπως οι εισάγοντες διακρίσεις όροι που υφίστανται εντός των πρακτορείων των μεγάλων κάθετα οργανωμένων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων σχετικά με το ποσοστό προμήθειας, τις προτιμησιακές πωλήσεις προϊόντων αυτών των τελευταίων, την παρουσίαση των διαφημιστικών φυλλαδίων και τις προσφορές, πράγμα που τις εμποδίζει να ασκήσουν αποτελεσματικό ανταγωνισμό έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων.

- 253 Η προσφεύγουσα επικρίνει τη θέση της Επιτροπής κατά την οποία η κάθετη διάρθρωση των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων μείωσε την πρόσβαση στη διανομή, διότι, κατ' αυτήν, μια οριζόντια διάρθρωση αναπτύσσει απαράδεκτο αποτέλεσμα αποκλεισμού μόνον αν υπάρχει οριζόντια εξουσία στην αγορά στο επίπεδο της διανομής, πράγμα που δεν συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση.
- 254 Η Επιτροπή προβάλλει ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων ελέγχουν όλες τις μεγάλες εθνικές αλυσίδες ταξιδιωτικών πρακτορείων και τα περισσότερα σημεία πώλησεως. Στα πρακτορεία αυτά, οι άλλες επιχειρήσεις υπόκεινται στην προτιμησιακή πώληση, δηλαδή την ευνοϊκή μεταχείριση που χορηγείται στα προϊόντα της μητρικής εταιρίας, πράγμα που συνιστά μεγάλο εμπόδιο στην πρόσβαση στην αγορά και στην ανάπτυξη των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Όσον αφορά τους άλλους διαύλους διανομής, όπως η διανομή μέσω των τηλεφωνικών κέντρων και του Διαδικτύου, η Επιτροπή υποστηρίζει ότι οι διάλυτοι αυτοί δεν αποτελούν ακόμη βιώσιμα υποκατάστατα των ταξιδιωτικών πρακτορείων, όπως μαρτυρούν οι προσπάθειες των κυριότερων επιχειρήσεων, μεταξύ των οποίων η First Choice, για τη δημιουργία ή την αγορά αλυσίδων ταξιδιωτικών πρακτορείων.
- 255 Επιβάλλεται η υπόμνηση ότι δεν πρόκειται για το ζήτημα του αναγκαίου μεγέθους προς αμφισβήτηση των κυριότερων θέσεων των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, αλλά για τον προσδιορισμό του αν, σε πλαίσιο αντίθετο προς τον ανταγωνισμό που προβλέπει η Επιτροπή, οι μικρές επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων που δραστηριοποιούνται ήδη στην αγορά μπορούν να έχουν πρόσβαση υπό ικανοποιητικούς όρους στην αγορά διανομής και πώλησεως προς τους καταναλωτές σημαντικότερων ποσοτήτων των πακέτων διακοπών. Όμως, από την απλή ανάλυση της Αποφάσεως προκύπτει ότι, όπως υποστηρίζει η προσφεύγουσα, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει.
- 256 Κατ' αρχάς, πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως παρατηρεί η Επιτροπή στην αιτιολογική σκέψη 32 της Αποφάσεως, η συγκέντρωση δεν θα πρέπει να καταλήξει στη δημιουργία ή στην ενίσχυση μιας δεσπόζουσας θέσεως στον τομέα των υπηρεσιών ταξιδιωτικών γραφείων στο σύνολό του, ανεξάρτητα από το αν περιλαμβάνονται ή όχι οι άμεσες πωλήσεις πακέτων διακοπών εκ μέρους των επιχειρήσεων οργανώσεως

ταξιδιών ή οι πωλήσεις εξ αποστάσεως (δηλαδή από τηλεφώνου), αφού το σωρευμένο μερίδιο των μερών στην αγορά των υπηρεσιών ταξιδιωτικών γραφείων, σε αριθμό σημείων πωλήσεως, είναι μικρό (περίπου 15 %).

- 257 Εν συνεχεία, από την Απόφαση (αιτιολογική σκέψη 81) προκύπτει ότι, περίπου το 40 % όλων των πακέτων διακοπών στο εξωτερικό που πωλούνται μέσω των ταξιδιωτικών πρακτορείων πωλούνται μέσω ανεξάρτητων πρακτορείων. Δεύτερον, η ίδια η Επιτροπή αναγνωρίζει (αιτιολογική σκέψη 31) ότι υπάρχουν άλλες μέθοδοι διανομής και αναπτύσσονται έντονα, όπως η απευθείας πώληση μέσω τηλεφώνου ή του Διαδικτύου, οι οποίες αντιπροσωπεύουν ήδη περίπου το 20 % των συνολικών πωλήσεων οργανωμένων διακοπών, πράγμα που αυξάνει τις ευκαιρίες των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδιών να διανέμουν αποτελεσματικά τα προϊόντα τους στο πλαίσιο μιας καταστάσεως περιορισμένης προσφοράς. Συναφώς, είναι σημαντικό το ότι η Direct Holidays (μια ανεξάρτητη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδιών εξαγορασθείσα από την Airtours), η οποία πωλεί όλες τις διακοπές της απευθείας, είχε σημαντική ανάπτυξη κατά την περίοδο 1995-1996 (περίοδο κατά την οποία οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδιών αντιμετώπισαν οικονομικές δυσχέρειες) (προσφυγή, σημείο 9.18). Πρέπει να προστεθεί, συναφώς, ότι η προσφεύγουσα υπογράμμισε (προσφυγή, σημείο 9.19) χωρίς να αντικρουστεί από την Επιτροπή ότι, κατά τη διοικητική διαδικασία, η τελευταία έλαβε τις εξής μαρτυρίες τρίτων σχετικά με τις απευθείας πωλήσεις ως βιώσιμης πρόσβασης στην αγορά, (παρατίθενται στο σημείο 3.57 της απαντήσεως στην ανακοίνωση των αιτιάσεων, παράρτημα 7 της προσφυγής):

- η Thomas Cook ανέφερε τα εξής: «[Η] σημερινή τάση απομακρύνεται από τους παραδοσιακούς τρόπους προσωπικής κρατήσεως των διακοπών μέσω ταξιδιωτικού γραφείου. Η British National Travel Survey Report δείχνει ότι οι έμμεσες κρατήσεις αυξήθηκαν από το τέλος της δεκαετίας του '80, οι οποίες από το 29 % των συνολικών κρατήσεων του 1992 ανήλθαν... στο 34 % το 1998»·
- η Thomson εξέφρασε τη γνώμη ότι «ο αριθμός των καταναλωτών οι οποίοι προβαίνουν σε κρατήσεις για τις διακοπές με άμεσες μη παραδοσιακές μεθόδους αγοράς αυξάνεται, όπως και το ποσοστό των καταναλωτών οι οποίοι θεωρούν τις άμεσες αγορές ως εναλλακτική λύση στην κράτηση μέσω παραδοσιακού ταξιδιωτικού γραφείου που είναι εγκατεστημένο σε μια εμπορική οδό»·

— η Virgin Holidays δήλωσε: «Ως επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων, δεν έχουμε αλυσίδα διανομής. Με βάση τις δικές μας πωλήσεις, έχουμε διαπιστώσει σημαντική αύξηση στον αριθμό των [πακέτων] διακοπών που αγοράζονται μέσω των call centres. Έχουμε επίσης διαπιστώσει αύξηση του αριθμού ταξιδίων που αγοράζονται μέσω των πρακτορείων τηλεκειμένων (teletexte).»

258 Όσον αφορά τις δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων (για τις οποίες γίνεται λόγος στις αιτιολογικές σκέψεις 81 και 82 της Αποφάσεως), έστω και αν θεωρηθεί αποδεδειγμένη η πραγματικότητα και η νομιμότητα των εν λόγω πρακτικών, αυτές δεν περιορίζουν αισθητά τη δυνατότητα των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που προσφέρονται από την κατάσταση μειωμένης προσφοράς που προβλέπει η Επιτροπή αν πραγματοποιηθεί η συγκέντρωση. Σε μια τέτοια κατάσταση, είναι πιθανόν να θεωρηθεί ότι, λαμβάνοντας υπόψη τις προσδοκίες των καταναλωτών και την ανάγκη μεγιστοποίησης των εισοδημάτων, τα ταξιδιωτικά πρακτορεία δεν θα μπορούσαν να μην προτείνουν υπό λογικούς όρους τα προϊόντα των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, έστω και αν τα πρακτορεία των κάθετα οργανωμένων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων πρότειναν κατά προτεραιότητα τα προϊόντα του ομίλου μάλλον παρά τα ανταγωνιστικά προϊόντα.

259 Εν πάση περιπτώσει, στον βαθμό που το 40 % περίπου του συνόλου των πακέτων διακοπών δεν πωλείται στα πρακτορεία που ελέγχονται από τις μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, οι μικρές επιχειρήσεις θα πρέπει να έχουν πρόσβαση στη διανομή υπό ικανοποιητικούς όρους για τη διάθεση της δυναμικότητας που θα προσθέσουν στην περίπτωση κατά την οποία οι κυριότερες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων θα αποφάσιζαν να μειώσουν την προσφορά τους σε ένα επίπεδο κάτω του ανταγωνισμού.

260 Προκύπτει, επομένως, ότι η Επιτροπή κακώς έκρινε ότι οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων δεν θα είχαν πρόσβαση στη διανομή των προϊόντων τους

στους καταναλωτές υπό ικανοποιητικούς όρους για να αυξήσουν αισθητά την προσφορά τους προκειμένου να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που θα δημιουργούνταν λόγω της ελλείψεως προϊόντων που θα δημιουργηθεί, κατά την Επιτροπή, σε περίπτωση εγκρίσεως της συγκεντρώσεως.

- 261 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή υποεκτίμησε τις δυνατότητες των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων να αυξήσουν την προσφορά τους για να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που προσφέρει μια κατάσταση συνολικής υποπροσφοράς που δημιουργούν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων και, επομένως, να παρεμποδίσουν τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως μετά την κοινοποιηθείσα συγκέντρωση.

β) Επί της πιθανής αντιδράσεως των μελλοντικών ανταγωνιστών: οι άλλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων

- 262 Επιβάλλεται επίσης να εξεταστεί αν, σε περίπτωση περιορισμού σε ένα επίπεδο κάτω του ανταγωνισμού της προσφοράς που διαθέτουν στην αγορά οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων, οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων που ασκούν δραστηριότητα σε άλλες χώρες της Κοινότητας ή στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς μακρινούς προορισμούς δεν θα μπορούσαν να εισέλθουν στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς.
- 263 Επιβάλλεται να υπομνηστούν οι όροι που χρησιμοποίησε η MMC στην έκθεσή της του 1997:

«[Ο]ι επιχειρηματίες έρχονται και παρέρχονται. Δεν υπάρχουν σημαντικά εμπόδια εισόδου στην αγορά των επιχειρήσεων ταξιδίων ή στην αγορά των ταξιδιωτικών γραφείων» [σημείο 1.6] και «[...] αν οι τιμές ενός είδους διακοπών ή διακοπών με αναχώρηση από ένα συγκεκριμένο αεροδρόμιο ή σε συγκεκριμένες ημερομηνίες καταστούν υπερβολικές, οι επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων θα εισέλθουν σε κάθε έναν από τους τομείς αυτούς και θα προτείνουν χαμηλότερες τιμές.» (σημείο 4.15)

264 Επιβάλλεται όμως να παρατηρηθεί ότι, στην αιτιολογική σκέψη 114 της Αποφάσεως, η Επιτροπή δέχεται, αφενός, ότι η συλλογική δεσπόζουσα θέση δεν μπορεί να διατηρηθεί αν τα εμπόδια στην πρόσβαση στην αγορά οργανώσεως ταξιδίων, στην εκμετάλλευση αεροπορικών εταιριών charters και των ταξιδιωτικών πρακτορείων δεν είναι σημαντικά και, αφετέρου, η έκθεση της MMC για το 1997 επιβεβαιώνει στο σύνολό της την άποψη της προσφεύγουσας σχετικά με την έλλειψη εμποδίων για την πρόσβαση στη σχετική αγορά.

265 Στην αιτιολογική σκέψη 115 της Αποφάσεως, η Επιτροπή παρατηρεί ωστόσο ότι, μετά την έκδοση της εκθέσεως της MMC για το 1997, πραγματοποιήθηκαν σημαντικές συγκεντρώσεις στον σχετικό τομέα και φρονεί ότι εφεξής τα εμπόδια προσβάσεως στην αγορά είναι σημαντικότερα (έχουν «σημαντικές επιπτώσεις») και ότι θα ενισχυθούν περισσότερο αν πραγματοποιηθεί η σχεδιαζόμενη πράξη. Η Επιτροπή υποστηρίζει στη συνέχεια:

«Προκειμένου να απομακρυνθεί ο κίνδυνος μιας δεσπόζουσας θέσης, είναι προφανές ότι θα πρέπει να είναι εύκολη η πρόσβαση στην αγορά. Οποιαδήποτε επιχείρηση εισέλθει στην αγορά θα πρέπει επίσης, εκτός των άλλων, να είναι βιώσιμη, γεγονός που προϋποθέτει ότι σε μια αγορά όπως είναι η αγορά την οποία αφορά η παρούσα απόφαση, όπου το μέγεθος αποτελεί σημαντικό παράγοντα, η επιχείρηση θα πρέπει να αναπτυχθεί γρήγορα ώστε να είναι σε θέση να ανταγωνιστεί αποτελεσματικά τους κυρίαρχους προμηθευτές. Η Επιτροπή πιστεύει ότι αυτό δεν μπορεί να γίνει στην προκειμένη περίπτωση.»

266 Επιβάλλεται ωστόσο η υπόμνηση ότι, όπως και για τους σημερινούς ανταγωνιστές, αυτό που προέχει εν προκειμένω, δεν είναι κατά πόσον οι μελλοντικοί ανταγωνιστές έχουν τη δυνατότητα να αποκτήσουν επαρκές μέγεθος για να μπορούν να διαδραματίσουν τον ίδιο ρόλο με τις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων, αλλά απλώς αν οι ανταγωνιστές αυτοί διαθέτουν τη δυνατότητα να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες που δημιουργεί ο περιορισμός της προσφοράς θέσεων στη σχετική αγορά εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων σε ένα επίπεδο κάτω του ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή δεν μπορεί να διατείνεται ότι, από το γεγονός και μόνον ότι θα δυσκολεύονταν να αναπτυχθούν πέραν ενός συγκεκριμένου μεγέθους, επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων που προτείνουν άλλα προϊόντα (όπως οι οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό για μακρινούς προορισμούς) ή δραστηριοποιούνται σε άλλες χώρες (όπως η Γερμανία ή οι Κάτω Χώρες) δεν μπορούν να εισέλθουν αποτελεσματικά και γρήγορα στη βρετανική αγορά οργανωμένων διακοπών στο εξωτερικό προς κοντινούς προορισμούς σε περίπτωση κατά την οποία οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων θα αποφάσιζαν να περιο-

ρίσουν σημαντικά τον ανταγωνισμό. Συναφώς, πρέπει να παρατηρηθεί ότι άλλες σημαντικές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων που δραστηριοποιούνται στην Ευρώπη, όπως οι Neckermann και TUI, μνημονεύονται από την προσφεύγουσα ως μελλοντικοί ανταγωνιστές οι οποίοι μπορούν να εισέλθουν γρήγορα στο Ηνωμένο Βασίλειο σε περίπτωση περιορισμού της δυναμικότητας ή αύξησης των τιμών.

267 Εξάλλου, πρέπει να παρατηρηθεί συναφώς ότι η Απόφαση δεν εξετάζει ποια είναι η κατάσταση του ανταγωνισμού ως προς τα καταλύματα διακοπών, ενώ η εξασφάλιση καταλύματος είναι πολύ σημαντική για την κατανόηση της δυναμικής της σχετικής αγοράς, ειδικότερα όσον αφορά, αφενός, τη δυνατότητα των μελών του φερόμενου ολιγοπωλίου με δεσπόζουσα θέση να ενεργούν ανεξάρτητα από τους ξενοδόχους των κοντινών προορισμών και, αφετέρου, και κατά συνέπεια, τη δυνατότητα για τους παρόντες και μελλοντικούς ανταγωνιστές να αντιδράσουν σε ενδεχόμενη μείωση της προτεινόμενης δυναμικότητας εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων. Όμως, είναι ελάχιστα πιθανόν ότι οι ξενοδοχειακές κλίκες που ελευθερώνονται μετά τους περιορισμούς της δυναμικότητας που αποφασίζουν οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να μη κρατούνται αμέσως από άλλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων, αφού πολλά έγγραφα και μαρτυρίες που κοινοποιήθηκαν στο πλαίσιο της διοικητικής διαδικασίας αποδεικνύουν τη βούληση αυτών των επιχειρήσεων να εξασφαλίσουν τέτοιες δυναμικότητες καταλύματος (βλ., για παράδειγμα, την επιστολή της Virgin Sun που αναφέρθηκε ανωτέρω στη σκέψη 224).

268 Επομένως, κάθε μεγάλη επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων πρέπει να λάβει υπόψη τους κινδύνους που είναι συμφυείς με την αντίδραση των ξενοδόχων σε μια αισθητή μείωση των κρατήσεων κλιμών που δεν ανταποκρίνεται πραγματικά στη μείωση της ζήτησης αλλά σε απόφαση περιορισμού για σκοπούς αντίθετους προς τον ανταγωνισμό. Η διάθεση εκ μέρους κάθε μεγάλης επιχείρησης οργάνωσης ταξιδίων κλιμών με ικανοποιητικούς όρους και σε επαρκείς ποσότητες για τις επόμενες τουριστικές περιόδους μπορούσε να διακυβευθεί.

269 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, μολονότι η Επιτροπή εξέτασε τα εμπόδια στην ανάπτυξη πέραν ενός ορισμένου μεγέθους στην αγορά, δεν έλαβε υπόψη, όπως όφειλε, το γεγονός ότι η απουσία εμποδίων για την πρόσβαση στην αγορά πρέπει να επιτρέπει στους μελλοντικούς ανταγωνιστές την πρόσβαση στη σχετική αγορά για να

προσφέρουν τα προϊόντα τους και, επομένως, να παρεμβάινουν αποτελεσματικά και γρήγορα στην περίπτωση που δημιουργηθεί κατάσταση υποπροσφοράς κατόπιν της ευθυγραμμίσεως της πολιτικής των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων ως προς την προσφορά θέσεων.

γ) Επί της πιθανής αντιδράσεως των καταναλωτών

- 270 Η απόδειξη ότι το ολιγοπώλιο που θα προκύψει από τη συγκέντρωση θα έχει τη δυνατότητα να δρα ανεξάρτητα από τους καταναλωτές επιβάλλει να δοθεί απάντηση στο ερώτημα ποια θα είναι η αντίδραση των Βρετανών καταναλωτών και να προσδιοριστεί αν αυτοί θα είναι έτοιμοι να επιδιώξουν άλλες εναλλακτικές λύσεις αν οι τιμές οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς αυξηθούν αισθητά ή αν παρατηρηθεί στενότητα προσφοράς για τις οργανωμένες διακοπές προς τέτοιους προορισμούς.
- 271 Στην αιτιολογική σκέψη 124 της Αποφάσεως, η Επιτροπή προβάλλει ότι οι καταναλωτές δεν διαθέτουν καμιά αγοραστική δύναμη και ότι, αν τούτο συνδυαστεί με άλλα στοιχεία της αγοράς, αυτοί αντιμετωπίζουν δυσχέρειες στη σύγκριση των ανταγωνιζόμενων προϊόντων με βάση την περιορισμένη πληροφόρηση που περιλαμβάνεται στους καταλόγους των επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, πράγμα που περιορίζει τη δυνατότητα του καταναλωτή να εξουδετερώσει οποιαδήποτε βλαπτική του ανταγωνισμού πτυχή της προσφοράς.
- 272 Κατά την προσφεύγουσα, διάφορες μελέτες αγοράς δείχνουν ότι η πλειοψηφία των τουριστών προσέρχονται σε περισσότερα του ενός ταξιδιωτικού γραφείου προτού προβούν στην επιλογή των διακοπών τους και, για το 85 % αυτών, η τιμή είναι ο σημαντικότερος παράγων για την απόφασή τους προς αγορά. Επομένως, οι καταναλωτές λαμβανόμενοι ατομικά είναι ικανοί να «ψηφίσουν με τα πόδια τους» και να αναζητήσουν φθηνότερες διακοπές, παρακινώντας έτσι την επιχείρηση οργάνωσης ταξιδίων να καθορίζει τις τιμές της κατά τρόπο ανταγωνιστικό.

- 273 Κατά την Επιτροπή, είναι εσφαλμένος ο ισχυρισμός ότι, σε μια αγορά καταναλωτικών αγαθών όπως εκείνη των οργανωμένων διακοπών, οι καταναλωτές διαθέτουν οποιαδήποτε συμψηφιστική και σημαντική αγοραστική δύναμη.
- 274 Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, το γεγονός ότι οι καταναλωτές δεν αντιπροσωπεύουν μια σημαντική αγοραστική δύναμη λόγω της διασποράς τους δεν πρέπει να συγγέεται με το ζήτημα αν μπορούν να αντιδράσουν στην άνοδο των τιμών που συνεπάγεται ο περιορισμός της προσφοράς στην αγορά εκ μέρους των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών σε ένα επίπεδο βλαπτικό του ανταγωνισμού. Όμως, όπως προβάλλει η προσφεύγουσα, δεν αμφισβητείται ότι οι καταναλωτές συγκρίνουν προτού αγοράσουν τις διακοπές τους. Εξάλλου, η ίδια η Επιτροπή δέχεται στην αιτιολογική σκέψη 98 της Αποφάσεως ότι «οι καταναλωτές επηρεάζονται από τις μικρές διαφορές που παρατηρούνται στις τιμές παρόμοιων πακέτων διακοπών».
- 275 Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή υποεκτίμησε τον ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι Βρετανοί καταναλωτές, αφού αυτοί μπορούν να επιδιώξουν καλύτερες τιμές από τις μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδιών.
- 276 Εξάλλου, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, στο πλαίσιο του πρώτου λόγου, τονίστηκε ότι, μολονότι η Επιτροπή κατέληξε σε έναν στενό ορισμό της αγοράς των σχετικών προϊόντων εντός των ορίων της εξουσίας της εκτιμήσεως, ωστόσο δεν αμφισβήτησε το γεγονός ότι οι οργανωμένες διακοπές στο εξωτερικό προς μακρινούς προορισμούς εκτιμώνται όλο και περισσότερο από τους καταναλωτές, ούτε ότι οι μελέτες αγοράς που επικαλείται η προσφεύγουσα με την απάντησή της στην ανακοίνωση των αιτιάσεων (παράρτημα 7 της προσφυγής: έκθεση British National Travel Survey και Mintel *Holidays: the booking procedure*, 1997) υπογραμμίζουν την τάση των Βρετανών να διευρύνουν το γεωγραφικό πεδίο των διακοπών τους, ειδικότερα προς την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Το γεγονός αυτό ενισχύει τη θέση της προσφεύγουσας ότι είναι πιθανόν ότι η ζήτηση θα στρεφόταν εν μέρει προς άλλα είδη διακοπών αν υπήρχε επαρκής προσέγγιση των τιμών, στον βαθμό που οι εν λόγω μελέτες αποδεικνύουν σαφώς μια εξελικτική τάση των προτιμήσεων των καταναλωτών, οι οποίοι καθόλου δεν φαίνεται ότι είναι κλεισμένοι στην ιδέα να έχουν ως μόνους προορισμούς αποκλειστικά περιοχές της Μεσογείου.

δ) Συμπέρασμα

277 Ενόψει των προηγουμένων παρατηρήσεων, επιβάλλεται να συναχθεί ότι η Επιτροπή δεν αποτίμησε ορθά την προβλεπτή αντίδραση των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, των μελλοντικών ανταγωνιστών, των καταναλωτών και των ξενοδόχων, και ότι υποεκτίμησε τις εν λόγω αντιδράσεις ως αντίβαρο ικανό να παρεμποδίσει τη δημιουργία συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

5. Επί της εκτιμήσεως ως προς την επίπτωση της συγκεντρώσεως στον ανταγωνισμό

278 Η Επιτροπή εκθέτει τις εκτιμήσεις της ως προς την επίπτωση της κοινοποιηθείσας συγκεντρώσεως στις αιτιολογικές σκέψεις 139 έως 147 της Αποφάσεως.

279 Πρώτον (αιτιολογική σκέψη 139), προβάλλει ότι το αποτέλεσμα της πράξεως θα είναι μια υπερβολική συγκέντρωση στον βαθμό που το σωρευμένο μερίδιο αγοράς των τριών κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων θα αυξηθεί ουσιαστικά: 83 % σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Επιτροπής (85 % σύμφωνα με τη Nielsen), έναντι περίπου 70 % τώρα (για τις Airtours, Thomson και Thomas Cook). Εξάλλου, η τέταρτη (Cosmos) θα έχει λιγότερο του 5 % ενώ η επιχείρηση που κατέχει σήμερα τη θέση αυτή (First Choice) έχει το 11 %. Ωστόσο, από τις αιτιολογικές σκέψεις 139 έως 147 της Αποφάσεως προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν θεώρησε το γεγονός ότι το άθροισμα των μεριδίων αγοράς ανέρχεται σε υψηλό ποσοστό (πέραν του 80 %) ως επαρκές για να θεμελιώσει την ύπαρξη συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

280 Έτσι, δεύτερον, η Επιτροπή προέβλεψε (στις αιτιολογικές σκέψεις 140 και 141 της Αποφάσεως) ότι η συγκέντρωση θα συνεπαγόταν την εξαφάνιση της First Choice ως προμηθευτή/διανομέα για τις δευτερεύουσες επιχειρήσεις, πράγμα που θα περιθωριοποιούσε ακόμη περισσότερο τις μικρές ανεξάρτητες και μη κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων. Πάντως, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, ως προς

την εξέταση της δυνατότητας δημιουργίας μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως, η αποτίμηση της προβλεπτής επιπτώσεως της πράξεως στους άλλους ανταγωνιστές στην αγορά ισοδυναμεί με προσδιορισμό του αν οι τελευταίοι είναι ή όχι σε θέση να παρεμποδίσουν τη σταθερότητα του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου. Όμως, κρίθηκε ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι δεν μπορούσαν να το πράξουν.

281 Τρίτον, η Επιτροπή υποστηρίζει (Απόφαση, αιτιολογικές σκέψεις 142 έως 147) ότι η συγκέντρωση θα συνεπαγόταν την αύξηση της διαφάνειας και τον βαθμό αλληλεξαρτήσεως μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Στην αιτιολογική σκέψη 143 της Απόφάσεως, φρονεί ότι το γεγονός ότι η συγκέντρωση μειώνει τον αριθμό των πιθανών ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, θα ενισχύσει αισθητά την αλληλεξάρτηση των μελών του ολιγοπωλίου, πράγμα που θα τα παρακινήσει ακόμη περισσότερο να περιορίσουν την προσφορά, διότι θα κατανοήσουν σαφέστερα ότι ο μεταξύ τους ανταγωνισμός για την απόκτηση μεριδίων αγοράς μεταφράζεται για τον καθένα απ' αυτούς σε μείωση των κερδών. Η αυξημένη περιθωριοποίηση των μικρών επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων θα ενισχύσει την πιθανότητα ενός τέτοιου σεναρίου. Στην αιτιολογική σκέψη 144, υπογραμμίζει ότι η μείωση αυτή του αριθμού διμερών σχέσεων ανταγωνισμού και συνεργασίας θα αυξήσει επίσης τη διαφάνει στην αγορά, διότι θα καθίσταται όντως ευκολότερο για τις μεγάλες επιχειρήσεις να εντοπίζουν οποιαδήποτε προσπάθεια διαταράξεως της αγοράς που αποβλέπει, για παράδειγμα, στην κατάκτηση μεριδίων αγοράς. Λόγω αυτής της αυξημένης διαφάνειας, είναι μεγαλύτερος ο κίνδυνος να έχουν οι επιθετικές εμπορικές ενέργειες ως συνέπεια τη δημιουργία υπερπροσφοράς στην αγορά, πράγμα που θα μειώσει τα κέρδη και, επομένως, θα είναι αντιπαραγωγική.

282 Κατά συνέπεια, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 147) ότι η δομή της αγοράς που θα προέκυπτε από τη συγκέντρωση θα παρακινούσε λογικά τα μέλη του ολιγοπωλίου να περιορίζουν την προσφορά.

283 Ωστόσο, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, όσον αφορά το προβλεπτό επίπεδο διαφάνειας μετά τη συγκέντρωση, κρίθηκε ότι η Επιτροπή κακώς έκρινε ότι ο υφιστάμενος στην αγορά αυτή βαθμός διαφάνειας ήταν επαρκής ώστε να επιτρέψει σε κάθε μεγάλη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων να γνωρίζει τις συμπεριφορές των λοιπών,

να διαπιστώνει τις ενδεχόμενες παρεκκλίσεις σε σχέση με την κοινή γραμμή δράσεως και να ερμηνεύει τις αντιδράσεις αντιποίνων ως τέτοιες. Όμως, η Επιτροπή δεν αποδεικνύει ότι η μείωση από τέσσερις σε τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων θα συνεπαγόταν διαφορετική κατάσταση. Πράγματι, μολονότι είναι βέβαιο ότι κάποια αύξηση της διαφάνειας στην αγορά θα παρατηρηθεί μετά τη μείωση από έξι σε τρεις του αριθμού των διμερών ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, ωστόσο θα παραμένουν αμετάβλητες οι δυσχέρειες για κάθε μία από τις εναπομένουσες τρεις μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων να προβλέπει εγκαίρως τις αντίστοιχες προθέσεις κάθε μιας από τις άλλες δύο και να ερμηνεύει ως τέτοιες τις παρεκκλίνουσες συμπεριφορές.

284 Όσον αφορά την εκτίμηση ότι η συγκέντρωση θα ενισχύσει αισθητά την αλληλεξάρτηση των μεγάλων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Επιτροπή δεν επιδεικνύει λογική συνοχή προβάλλοντας συγχρόνως, αφενός, ότι είναι αναγκαίο στην αγορά αυτή να γίνει κάθετη διάρθρωση προκειμένου μια επιχείρηση να μπορεί να είναι πραγματικά ανταγωνιστική και, αφετέρου, το γεγονός ότι κάθε κάθετα οργανωμένη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων πωλεί αεροπορικές θέσεις charter στις άλλες σε προγενέστερο εμπορικό στάδιο και τα πακέτα οργανωμένων διακοπών των λοιπών σε μεταγενέστερο εμπορικό στάδιο έχει βλαπτικά αποτελέσματα στον ανταγωνισμό στον βαθμό που ενισχύει την αλληλεξάρτησή τους. Όμως, ελλείπει αντίθετης αποδείξεως, πρέπει να τεκμαίρεται, στη λογική της λειτουργίας της αγοράς αυτής, ότι η κάθετη διάρθρωση ενισχύει την ανεξαρτησία κάθε μεγάλης επιχείρησης οργανώσεως ταξιδίων σε σχέση με την άλλη και, επομένως, μειώνει την αλληλεξάρτησή της.

285 Ομοίως, η Επιτροπή δεν εξήγησε τους λόγους για τους οποίους αυτό που θεωρεί ως οικονομικούς δεσμούς (αγορά αεροπορικών θέσεων από τις άλλες επιχειρήσεις και πώληση των δικών της προϊόντων επίσης στα πρακτορεία των άλλων επιχειρήσεων) πρέπει να εξηγείται αποκλειστικά με όρους ισχυρών οικονομικών δεσμών που ενώνουν τις μεγάλες επιχειρήσεις (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 142) και δεν μπορεί να εξηγηθεί απλώς από το ότι η διατήρηση αυτών των δεσμών είναι αποδοτική σε ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων αποτελούν οικονομικούς ομίλους που είναι εγκατεστημένοι σε πολλές αγορές του τομέα αυτού, στο σύνολο των οποίων έχουν συμφέρον να είναι αποδοτικοί και να αντλούν το μέγιστο κέρδος.

286 Πράγματι, η Απόφαση δεν είναι σαφής ως προς τους ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς που ενώνουν τις μεγάλες επιχειρήσεις και τον τρόπο με τον οποίο ενισχύουν την αλληλεξάρτηση των κάθετα οργανωμένων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων. Στην αιτιολογική σκέψη 57 της Απόφασης, η Επιτροπή αναφέρει ότι «ο βαθμός και η φύση της κάθετης διάρθρωσης των κυριότερων επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων [και] το εύρος των επαγγελματικών και άλλων σχέσεων ανάμεσά τους» περιλαμβάνονται μεταξύ των διακριτικών χαρακτηριστικών, στο επίπεδο των όρων ανταγωνισμού, της αγοράς των σχετικών προϊόντων. Εν συνεχεία, στην αιτιολογική σκέψη 71, η Απόφαση διευκρινίζει περισσότερο τη φύση των εν λόγω δεσμών· υπογραμμίζει την ύπαρξη ορισμένου αριθμού εμπορικών δεσμών μεταξύ των κάθετα οργανωμένων επιχειρήσεων, που οφείλονται εν μέρει στην κάθετη διάρθρωσή τους, σε μεταγενέστερο στάδιο, μέσω της χρησιμοποίησεως των αντίστοιχων αλυσίδων ταξιδιωτικών πρακτορείων, και, σε προγενέστερο στάδιο, στο ότι οι κάθετα οργανωμένες εταιρίες μοιράζονται σε ορισμένο βαθμό τις προσφορές αεροπορικών θέσεων, τόσο μέσω των απευθείας αγορών μεταξύ τους όσο και με ανταλλαγές και συμφωνίες συγχωνεύσεως πτήσεων που τους επιτρέπουν να μεγιστοποιήσουν τη χρήση των αντίστοιχων στόλων τους. Εν συνεχεία, στις αιτιολογικές σκέψεις 102 έως 113, η Επιτροπή εκθέτει σειρά σκέψεων υπό τον τίτλο «Διαφάνεια, αλληλεξάρτηση και επαγγελματικές σχέσεις». Οι παράγραφοι αυτοί αφιερώνονται στην έκθεση του βαθμού διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά κατά την Επιτροπή, η οποία, συναφώς, ισχυρίζεται ότι η κάθετη διάρθρωση και οι εμπορικοί δεσμοί που οι κυριότερες επιχειρήσεις διατηρούν μεταξύ τους τις βοηθούν να επιτύχουν ακριβείς εκτιμήσεις και ενημερώσεις των μεριδίων τους στην αγορά και των μεριδίων των ανταγωνιστών τους. Ωστόσο, στις παραγράφους αυτές δεν εκτίθενται οι λόγοι για τους οποίους οι κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις αλληλοεξαρτώνται και ποια είναι η επίπτωση των εμπορικών δεσμών που προκύπτουν από την κάθετη διάρθρωση και τον συναφή τρόπο λειτουργίας της αγοράς, χωρίς να ληφθεί υπόψη η ενίσχυση της διαφάνειας.

287 Εν συνεχεία, στην αιτιολογική σκέψη 142, στην αποτίμηση της επιπτώσεως της συγκεντρώσεως, η Επιτροπή βεβαιώνει ότι υπάρχει ήδη σήμερα ορισμένος βαθμός αμοιβαίας εξαρτήσεως μεταξύ των επιχειρήσεων οργανώσεως ταξιδίων, που συνδέεται με την επίπτωση, στις συνθήκες της αγοράς, της συνολικής ποσότητας της προσφοράς κατά τη διάρκεια συγκεκριμένης περιόδου. Η Επιτροπή προσθέτει ότι [τούτο] «δημιουργεί ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς ανάμεσα στις μεγάλες επιχειρήσεις». Ωστόσο, το είδος των οικονομικών δεσμών που αναφέρει το απόσπασμα αυτό δεν επεξηγείται και η Απόφαση δεν διευκρινίζει τί είναι οι ισχυροί οικονομικοί δεσμοί. Εν πάση περιπτώσει, δεν φαίνεται ότι η απόφαση αναφέρεται στο απόσπασμα αυτό στις οικονομικές σχέσεις που προκύπτουν από την κάθετη διάρθρωση

(δηλαδή στο ότι αγοράζονται οι αεροπορικές θέσεις των άλλων και πωλούνται οι διακοπές των άλλων).

288

Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η Επιτροπή δεν εξέτασε, στην προγενέστερη της συγκεντρώσεως κατάσταση, σε ποιο βαθμό οι εμπορικοί δεσμοί που προέκυπταν από την κάθετη διάρθρωση και τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς ενίσχυαν την αλληλεξάρτηση των κάθετα διαρθρωμένων επιχειρήσεων, παρά μόνο για να παρατηρήσει ότι αυξάνεται το επίπεδο διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά αυτή.

289

Όμως, ελλείπει αναλύσεως εκ μέρους της Επιτροπής που να αποδεικνύει το αντίθετο, πρέπει να τεκμαίρεται ότι, υπό τις περιστάσεις της σχετικής αγοράς πριν τη συγκέντρωση, το γεγονός ότι κάθετα διαρθρωμένη επιχείρηση αγοράζει αεροπορικές θέσεις και πωλεί τα προϊόντα της στις εταιρίες ενός ανταγωνιστή δεν συνιστά ούτε ένδειξη αλληλεξαρτήσεως ούτε ανεξαρτησίας. Το γεγονός αυτό φαίνεται απλώς να αποκαλύπτει την κανονική λειτουργία της οικονομίας, στην οποία το εμπόριο προέχει και στην οποία οι κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων πρέπει να προσπαθήσουν να επωφεληθούν τα μέγιστα από τις προσφορές θέσεων και τις εμπορικές ευκαιρίες, σε έναν τομέα με πολύ υψηλά πάγια έξοδα και μειωμένα περιθώρια κέρδους. Όπως παρατηρείται στην Απόφαση, οι κάθετα διαρθρωμένες επιχειρήσεις είναι παρούσες σε τρεις αγορές και, επομένως, σε τρεις διαφορετικούς εμπορικούς τομείς: εκείνον των πτήσεων charters για κοντινούς προορισμούς, εκείνον της οργανώσεως οργανωμένων διακοπών προς κοντινούς προορισμούς και εκείνον της πώλησης ταξιδίων στα ταξιδιωτικά γραφεία. Στην πράξη, η First Choice δραστηριοποιείται ακόμη σε έναν τέταρτο τομέα, εκείνον της μεσιτείας προς πώληση αεροπορικών θέσεων (βλ. αιτιολογική σκέψη 1 της Απόφασης). Η οικονομική λογική του ομίλου επιχειρήσεων επιβάλλει κάθε μία από τις επιχειρήσεις που αποτελεί την κάθετα οργανωμένη επιχείρηση οργανώσεως ταξιδίων να προσπαθεί να είναι όσο το δυνατό περισσότερο αποδοτική.

290

Συναφώς, επιβάλλεται να παρατηρηθεί ότι, με την αποτίμηση της επιπτώσεως της συγκεντρώσεως, η Επιτροπή δεν φαίνεται να έλαβε υπόψη ποια είναι η επίπτωση της οικονομικής λογικής του ομίλου, δηλαδή, η μεγιστοποίηση των εισοδημάτων με μεγιστοποίηση των κερδών συνολικά, για το σύνολο του ομίλου. Ωστόσο, η Από-

φαση αναγνωρίζει (αιτιολογική σκέψη 59) ότι τα περιθώρια κέρδους των επιχειρήσεων ταξιδίων είναι μάλλον μικρά, της τάξεως του 7 % κατά τα τελευταία έτη και ότι, αντιθέτως, οι κάθετα οργανωμένες επιχειρήσεις οργανώσεως ταξιδίων θα έχουν κανονικά, πρόσθετα εισοδήματα από τις δραστηριότητες των αεροπορικών τους εταιριών και των ταξιδιωτικών τους γραφείων, τομείς στους οποίους, ειδικότερα όσον αφορά τις αεροπορικές εταιρίες, τα περιθώρια κέρδους μπορεί να είναι περισσότερο υψηλά. Δέχεται επίσης ότι, γι' αυτόν τον λόγο, «τα μεικτά περιθώρια κέρδους επί των συνολικών δραστηριοτήτων των κάθετα οργανωμένων επιχειρήσεων είναι αναμφίβολα σημαντικότερα από εκείνα που πραγματοποιούν μόνον από τις δραστηριότητες οργανώσεως ταξιδίων».

291 Όμως, η οικονομική λογική που ευνοεί κανονικά την επίτευξη των μεγαλύτερων δυνατών συνεργιών, τα ποσοστά αποδοτικότητας των διαφόρων εμπορικών τομέων του ομίλου (charters, οργάνωση πακέτων ταξιδίων και ταξιδιωτικά γραφεία) θα είναι ακόμη υψηλότερα αν τα πλεονεκτήματα της κάθετης διαρθρώσεως βελτιστοποιηθούν πλήρως.

292 Τέλος, ακόμη και αν οι συνέργειες που πρέπει να συνεπάγεται η συγκέντρωση δεν υπερβούν το 1 % του συνολικού κόστους της ενιαίας επιχειρήσεως (Απόφαση, αιτιολογική σκέψη 146), δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι η Airtour's αποφάσισε να καταβάλει την τιμή (κανονικά υψηλότερη σε μια εχθρική δημόσια προσφορά αγοράς) των μετοχών της First Choice, υπολογίζοντας ότι η μεγάλη αυτή επένδυση θα αποδώσει χάρη στα κέρδη από μια κατάσταση διαρκούς συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

293 Ενόψει των προηγουμένων σκέψεων, και ελλείψει μιας πλέον ακριβούς αποτιμήσεως της ενισχύσεως της διαφάνειας στην αγορά και της αλληλεξαρτήσεως των μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων που θα συνεπαγόταν η συγκέντρωση, επιβάλλεται να συναχθεί ότι η Επιτροπή δεν απέδειξε ότι η συγκέντρωση θα είχε ως συνέπεια τη μεταβολή της δομής της σχετικής αγοράς κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι κυριότεροι επιχειρηματίες δεν θα ενεργούσαν πλέον όπως κατά το παρελθόν και ότι θα δημιουργηθεί κατάσταση συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως.

Δ — Γενικό συμπέρασμα

294 Ενόψει των προεκτεθέντων, επιβάλλεται να συναχθεί ότι η Απόφαση, πέραν του ότι δεν στηρίζει την προοπτική της ανάλυση σε ισχυρά αποδεικτικά στοιχεία, φέρει το στίγμα ενός συνόλου σφαλμάτων εκτιμήσεως που αφορούν σημαντικά στοιχεία για την εκτίμηση της ενδεχόμενης δημιουργίας μιας συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως. Επομένως, η Επιτροπή απαγόρευσε τη συγκέντρωση χωρίς να αποδείξει επαρκώς κατά νόμον ότι η πράξη συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση των τριών μεγάλων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδιών που θα προέκυπταν, ικανή να αποτελέσει σημαντικό εμπόδιο στον αποτελεσματικό ανταγωνισμό εντός της σχετικής αγοράς.

295 Υπό τις περιστάσεις αυτές, ο τρίτος λόγος ακυρώσεως πρέπει να κριθεί βάσιμος και, επομένως, η απόφαση πρέπει να ακυρωθεί, χωρίς να χρειάζεται να εξεταστούν οι λοιπές αιτιάσεις και οι λοιποί λόγοι ακυρώσεως που επικαλείται η προσφεύγουσα.

Επί των δικαστικών εξόδων

296 Κατά το άρθρο 87, παράγραφος 2, του Κανονισμού Διαδικασίας, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα εφόσον υπήρχε σχετικό αίτημα. Δεδομένου ότι η Επιτροπή ηττήθηκε και η προσφεύγουσα ζήτησε την καταδίκη της Επιτροπής στα δικαστικά έξοδα, η Επιτροπή πρέπει να καταδικαστεί στα δικαστικά της έξοδα καθώς και στα δικαστικά έξοδα της προσφεύγουσας.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟ (πέμπτο πενταμελές τμήμα)

αποφασίζει:

- 1) Ακυρώνει την απόφαση C(1999) 3022 τελικό της Επιτροπής, της 22ας Σεπτεμβρίου 1999, με την οποία μια συγκέντρωση κηρύσσεται ως ασυμβίβαστη με την κοινή αγορά και με τη Συμφωνία ΕΟΧ (υπόθεση IV/M.1524 — Airtours/First Choice), δημοσιευθείσα με τον αριθμό 2000/276/ΕΚ.

- 2) Η Επιτροπή φέρει τα έξοδά της, καθώς και τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε η προσφεύγουσα.

Lindh

García-Valdecasas

Cooke

Βηλαράς

Forwood

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 6 Ιουνίου 2002.

Ο Γραμματέας

Η Πρόεδρος

H. Jung

P. Lindh

Π - 2694

Περιεχόμενα

Πραγματικά περιστατικά και διαδικασία	II-2593
Διαδικασία και αιτήματα των διαδίκων	II-2595
Επί της ουσίας	II-2597
Επί του πρώτου λόγου, που αντλείται από τον εσφαλμένο ορισμό της σχετικής αγοράς προϊόντων και την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ	II-2597
Α — Η Απόφαση	II-2597
Β — Επί του ορισμού της σχετικής αγοράς προϊόντων	II-2600
Επί του δευτέρου λόγου, που αντλείται από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89, την παραβίαση της αρχής της ασφαλείας δικαίου και την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ καθόσον η Επιτροπή εξέτασε την προκειμένη περίπτωση αναφερόμενη σε εσφαλμένη έννοια της συλλογικής δεσπόζουσας θέσεως	II-2609
Επί του τρίτου λόγου, που αντλείται, αφενός, από την παράβαση του άρθρου 2 του κανονισμού 4064/89 καθόσον η Επιτροπή διαπίστωσε ότι η κοινοποιηθείσα πράξη συγκεντρώσεως θα δημιουργούσε συλλογική δεσπόζουσα θέση και, αφετέρου, από την παράβαση του άρθρου 253 ΕΚ	II-2611
Α — Γενικές παρατηρήσεις	II-2611
Β — Η Απόφαση	II-2615
Γ — Επί των φερομένων σφαλμάτων εκτιμήσεως που διέπραξε η Επιτροπή ...	II-2618
1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις	II-2619
2. Επί του συμπεράσματος ότι η πραγματοποίηση της συγκεντρώσεως θα ενθάρρυνε τις τρεις τελευταίες μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων να καταργήσουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό	II-2620
α) Επί της εκτιμήσεως του ανταγωνισμού που υπήρχε μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων	II-2620
i) Επί της τάσεως που υπήρχε για συλλογική δεσπόζουσα θέση πριν την πραγματοποίηση της σχεδιαζόμενης συγκεντρώσεως	II-2622
— Επί του ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων υιοθετούν συνεπή προσέγγιση στον τομέα σχεδιασμού της προσφοράς θέσεων και λαμβάνουν ειδικότερα υπόψη τις εκτιμήσεις των κυριότερων ανταγωνιστών	II-2622
	II-2695

— Επί της εκτιμήσεως των κινήσεων για οριζόντια και κάθετη διάρθρωση που χαρακτηρίζει την αγορά μετά τη δημοσίευση της εκθέσεως της Monopolies and Mergers Commission	II - 2625
ii) Επί της εκτιμήσεως της διακυμάνσεως των παραδοσιακών μεριδίων αγοράς	II - 2631
iii) Συμπέρασμα επί της εκτιμήσεως του υφιστάμενου ανταγωνισμού μεταξύ των κυριότερων επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων	II - 2634
β) Επί της εκτιμήσεως της παρελθούσας εξελίξεως και της προβλεπτής ζητήσεως, της διακυμάνσεώς της και του βαθμού διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά	II - 2634
i) Επί των εκτιμήσεων σχετικά με τη μικρή αύξηση της ζητήσεως	II - 2635
ii) Επί των εκτιμήσεων ως προς την ελαστικότητα της ζητήσεως	II - 2639
iii) Επί της εκτιμήσεως του βαθμού διαφάνειας που υπήρχε στη σχετική αγορά	II - 2643
iv) Συμπεράσματα επί της εκτιμήσεως της παρελθούσας και προβλεπτής εξελίξεως της ζητήσεως, της ελαστικότητάς της και του βαθμού διαφάνειας που υπάρχει στην αγορά	II - 2654
γ) Συμπέρασμα	II - 2655
3. Επί του ανεπαρκούς χαρακτήρα των παραγόντων αποτροπής που εξακρίβωσε η Επιτροπή προκειμένου να διασφαλιστεί η εσωτερική συνοχή του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου	II - 2655
4. Επί της υπεκτιμήσεως της προβλεπτής αντιδράσεως των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων, των μελλοντικών ανταγωνιστών και των καταναλωτών, ως επαρκούς αντιβάρου προς παρεμπόδιση της σταθερότητας του φερόμενου δεσπόζοντος ολιγοπωλίου	II - 2663
α) Επί της προβλεπτής αντιδράσεως των σημερινών ανταγωνιστών: οι μικρές επιχειρήσεις οργάνωσης ταξιδίων	II - 2664
i) Προκαταρκτικές παρατηρήσεις επί του ζητήματος του μεγέθους των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων	II - 2664
ii) Επί της δυνατότητας των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων να αυξήσουν την προσφορά τους	II - 2666
iii) Επί της προσβάσεως των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων στις αεροπορικές θέσεις	II - 2670
iv) Επί της προσβάσεως των μικρών επιχειρήσεων οργάνωσης ταξιδίων στη διανομή	II - 2678
β) Επί της πιθανής αντιδράσεως των μελλοντικών ανταγωνιστών: οι άλλες	II - 2682
γ) Επί της πιθανής αντιδράσεως των καταναλωτών	II - 2685
δ) Συμπέρασμα	II - 2687
5. Επί της εκτιμήσεως ως προς την επίπτωση της συγκεντρώσεως στον ανταγωνισμό	II - 2687
Δ — Γενικό συμπέρασμα	II - 2693
Επί των δικαστικών εξόδων	II - 2693